

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Мельник Л. Ю.,

д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Вініченко І. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Гудзинський О. А., д.е.н., професор, професор кафедри Національного університету біотехнологій і природокористування

Іванюта В. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, професор кафедри завідувач кафедри Державної академії статистики, обліку і аудиту

Коренюк П. І., д.е.н., доцент, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Корецький М. Х., д.держ.упр., професор, професор кафедри Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Малік М. Й., д.е.н., професор, завідувач відділу ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри Полтавської державної аграрної академії

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Сумського національного аграрно-економічного університету

Свідоцтво КВ № 17595-6445ПП від 28.03.2011 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

**Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Відділ реклами: Чурсіна А. М.

Коректор: Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка: Полулященко А. В.

Технічне забезпечення: Дідук Б. Б.

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 22 листопад 2014 р.

У НОМЕРІ:

Жадько К. С.

Удосконалення методики моніторингу, аналізу та контролю діяльності підприємств 3

Береговий В. К.

Кормовиробництво як основний фактоутворюючий елемент розвитку галузі скотарства 8

Осовська Г. В., Волківська А. М.

Управління трудовими ресурсами на засадах маркетингових концепцій 18

Крикунова В. М.

Аналіз ефективності діяльності підприємств аграрного сектору економіки України 23

Кочерга М. М.

Концептуальні положення становлення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки 29

Міхєєнко Т. В.

Фінансове забезпечення збалансованого розвитку депресивних регіонів 34

Безус Р. М.

Маркетинговий підхід при розподілі продукції органічного агропромисловництва 41

Тимошенко М. М., Морозюк Н. В.

Проблеми розвитку соціальної інфраструктури сільських територій 47

Міщенко І. А.

Прийняття рішень у контексті управлінських функцій 50

Купчак П. М.

Перспективи розвитку виробництва олії в Україні 54

Гончаренко О. В.

Інституціональні детермінанти забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва ... 59

Коваленко О. М.

Інституційне регулювання процесів організації вертикально-інтегрованих структур у харчовій галузі 64

Гнатюк А. А., Матвійчук Л. О.

Оцінка, як спосіб вартісного вимірювання явищ 69

Бужак Ю. С.

Адаптація зарубіжного досвіду оподаткування імпорту товарів легкої промисловості до вітчизняних умов 73

Ужва А. М., Нікітіна Я. В.

Удосконалення бухгалтерського обліку власного капіталу у сучасних умовах 80

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України»)

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету 27 листопада 2014 р.

Підписано до друку 27.11.14 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 11,1. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2711/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

© АгроСвіт, 2014

№ 22 / 2014

CONTENTS:

Zhadko K.	
IMPROVED METHODS OF MONITORING, ANALYSIS AND CONTROL OF ENTERPRISES	3
Berehovyy V.	
FORAGE AS THE MAIN ELEMENT OF CREATING FACTO INDUSTRY LIVESTOCK	8
Osovska G., Volkivska A.	
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT ON THE BASIS OF MARKETING CONCEPT	18
Krykunova V.	
ANALYSIS OF ENTERPRISES' ACTIVITY EFFICIENCY IN AN AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE	23
Kocherga M.	
CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF ENVIRONMENTAL AUDIT IN THE AGRICULTURAL SECTOR	29
Mikheienko T.	
FINANCIAL PROVISION OF THE DEPRESSED REGIONS SUSTAINABLE DEVELOPMENT	34
Bezus R.	
MARKETING APPROACH TO PRODUCTION OF ORGANIC PRODUCTS	41
Tymoshenko M., Morozyuk N.	
PROBLEMS OF RURAL SOCIAL INFRASTRUCTURE	47
Mishchenko I.	
DECISION MAKING IN THE CONTEXT OF MANAGEMENT FUNCTIONS	50
Kupchak P.	
SUNFLOWEROIL DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE	54
Goncharenko O.	
INSTITUTIONAL DETERMINANTS SUPPORT INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION	59
Kovalenko O.	
INSTITUTIONAL CONTROL PROCESSES OF VERTICALLY INTEGRATED STRUCTURES IN THE FOOD INDUSTRY	64
Gnatyuk A., Matviychuk L.	
THE MARK AS METHOD OF YAVISCH VALUATION	69
Buzhak Ju.	
ADAPTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF TAXATION OF IMPORTS OF LIGHT INDUSTRIAL TO DOMESTIC CONDITIONS	73
Uzhva A., Nikitina Y.	
IMPROVEMENT OF ACCOUNTING OWN CAPITAL IN MODERN CONDITIONS	80

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 338.4:658.8:681.3

К. С. Жадько,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку та економічного аналізу,
Дніпропетровська державна фінансова академія

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ МОНІТОРИНГУ, АНАЛІЗУ ТА КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

K. Zhadko,
PhD, Head of Accounting and Economic Analysis, Dnepropetrovsk State Finance Academy

IMPROVED METHODS OF MONITORING, ANALYSIS AND CONTROL OF ENTERPRISES

У статті відображаються основні методичні аспекти впровадження електронних цифрових підписів для оформлення документів і подачі звітності. Обґрунтовано практичну значимість побудови таких систем в нормативно-правовому полі. Визначено, що державна податкова служба, поряд з національним банком України, є передовиками по застосування електронної звітності і електронних підписів з метою моніторингу, діагностики і контролю діяльності підприємств. Встановлено, що органи державної податкової служби мають право отримувати від платників податків належним чином завірені копії первинних фінансово-господарських, бухгалтерських та інших документів відповідно до вимог законодавства.

Особливу увагу приділено взаємодії державних органів і підприємств через систему інтернет. Ілюстрацією підтверджено, що новітні комунікаційні засоби удосконалюють моніторинг, аналіз та контроль діяльності підприємств є помічниками підприємств для взаємодії з внутрішніми і зовнішніми користувачами інформації.

In this article, basic methodological aspects of the introduction of electronic signatures for documents and submission of statements proved practical significance of such systems in the legal field. Determined that the State Tax Service, together with the National Bank of Ukraine is foremost on the use of electronic records and electronic signatures in order to monitor, diagnose and control of enterprises. Established that the Tax Authorities are entitled to receive from the taxpayers duly certified copies of the original financial-economic, accounting and other documents as required by law.

Particular attention is paid to the interaction of state bodies and enterprises via the Internet. Illustration confirmed that the latest communication tools improve monitoring, analysis and control of enterprises are helpers businesses to interact with internal and external users of information.

Ключові слова: електронна звітність, аналіз, контроль діяльності підприємства, державні органи.

Key words: electronic reporting, analysis, control of the enterprise, government agencies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ключовим аспектом ефективного функціонування систем моніторингу, аналізу та контролю діяльності підприємств у цілому є взаємодія за схемою: державні органи — підприємства — суспільство. З метою удосконалення такої співпраці здійснено ряд практичних кроків для вдосконалення координації роботи та обміну інформацією, яка становить спільний інтерес державних органів і підприємств. З цією метою приймалися спільні рішення та укладалися відповідні угоди, які регламентують співпрацю та обмін інформацією з відповідними органами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У розвитку систем моніторингу, контролю і економічного аналізу, діагностики в економіці в цілому вагомий внесок мають праці вітчизняних науковців: Є. Арєф'єва, А. Вологович, А. Воронкова, В. Галіцин, Т. Загорна, Л. Іщенко, О. Коляда, Л. Костирко, Р. Лепа, О. Мозенкова, В. Савчук, В. Ситник, О. Соколова, Є. Павлюк, О. Пенькова, М. Пугачова, Г. Швиданенко [1—4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Наші дослідження дозволяють удосконалити сучасні системи моніторингу, економі-

чного аналізу і контролю діяльності підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою вдосконалення координації дій при здійсненні моніторингу, діагностики і контролю діяльності суб'єктів господарювання Державна податкова служба (ДПС) України, Державна митна служба, Державна фінансова інспекція, Державна казначейська служба, НБУ, Державна статистична служба, інші державні органи та комерційні банки застосовують новітні комунікації і програмне забезпечення та продовжують роботу щодо посилення взаємодії з суб'єктами господарювання. Щорічно визначається порядок погодження органами державної фінансової інспекції з органами державної податкової служби планів-графіків проведення перевірок суб'єктів господарювання, що затверджується спільним наказом.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 229 "Про утворення територіальних органів Міністерства доходів і зборів" утворено юридичну особу публічного права — Інформаційно-довідковий департамент, який став правонаступником Інформаційно-довідкового департаменту державної податкової служби. У складі Інформаційно-довідкового департаменту Міндоходів функціонує Акредитований центр сертифікації електронних ключів (далі — АЦСК ІДД), метою діяльності якого є безкоштовне надання послуг електронного цифрового підпису (далі — ЕЦП) органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям всіх форм власності, іншим суб'єктами господарської діяльності та фізичним особам.

Робота АЦСК ІДД забезпечується сучасним програмно-технічним комплексом, у складі якого використовуються унікальні програмно-апаратні рішення, що забезпечують високий рівень надійності захисту інформації.

До послуг ЕЦП, які надаються АЦСК ІДД, належать: реєстрація заявників; надання у користування надійних засобів ЕЦП; допомога при генерації відкритих та особистих ключів; обслуговування посилених сертифікатів ключів заявників, що включає сертифікацію відкритих ключів заявників, розповсюдження та зберігання посилених сертифікатів ключів, управління статусом поси-

лених сертифікатів ключів та розповсюдження інформації про статус сертифікатів ключів; надання послуг фіксування часу; консультативні послуги за зверненням замовників.

На сьогоднішній день банківська сфера використовує передовий досвід з інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу, аналізу і контролю діяльності банківських установ та взаємодії з підприємствами. Серед державних органів перше місце в таких новітніх комунікаціях займає Державна податкова служба України. Так, понад 2,5 мільйона електронних документів оброблено Державною податковою службою України у листопаді 2011 року — це у 3 рази більше ніж у листопаді 2010 року. Зазвичай пікове навантаження на портал здачі електронної звітності до податкової служби припадає на останні дні подання квартальної звітності. Так, 8 листопада 2011 портал обробив понад 250 тис. документів, а вже 9 листопада було встановлено новий історичний максимум — опрацьовано понад 310 тис. звітів за день.

Для надсилання звітності платники податків найчастіше користуються послугами таких провайдерів: Ukr.net — 44,1%; Gmail.com — 13%; Meta.ua — 11%; Mail.ru — 4%; Bigmir.net — 1,3%; Yandex.ru — 1,2%; інші — 24,3%.

Враховуючи важливість забезпечення надійного й швидкого декларування в електронній формі через вітчизняних провайдерів фахівцями ДПС України проводяться наради з представниками Інтернет-провайдерів. Впровадження сучасних інформаційних комунікацій при поданні звітності дозволяє зберегти дорогоцінний час для бізнесу шляхом уникнення черг у податкових інспекціях та заощадити його кошти на придбання бланків і паперу. Згідно з наказом Державної податкової адміністрації України від 3 травня 2006 року № 242 "Про затвердження формату (стандарту) електронного документа звітності платників податків", розпочато використання програм податкової звітності для підприємств різних форм власності. Метою створення даних програмних продуктів було надання можливості швидкого формування податкової звітності в електронному вигляді з дотриманням правил структурного контролю та проведенням камеральної перевірки. Програмне забезпечення технічно не вибагливе, головна умова — наявність Інтернету (рис. 1).

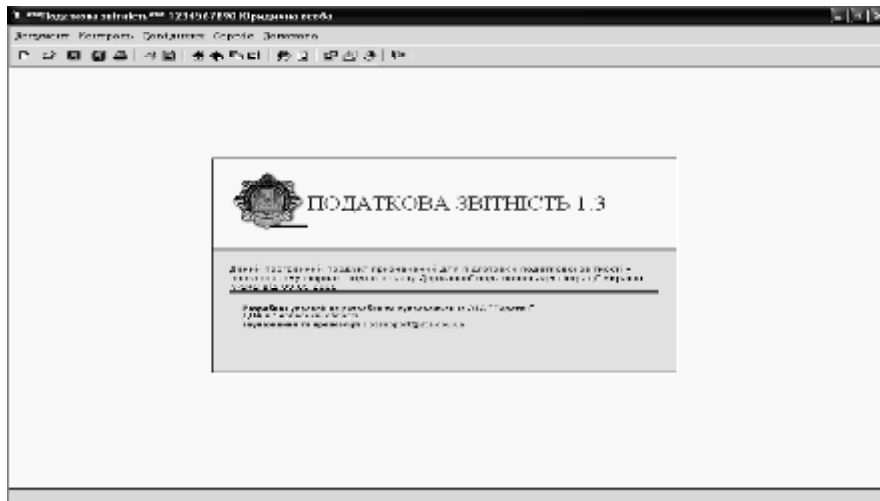

Рис. 1. Запуск програмного забезпечення

Джерело: [1].

В основу інтерфейсу програмного забезпечення електронної податкової звітності покладені принципи роботи звичного текстового редактора. Тобто всі режими розподілено на чотири основні групи: робота з документами підприємства: контроль заповнення документів, що включає перевірку структури документа (згідно з відповідною схемою контролю xsd) та камеральну перевірку документа (арифметичний контроль введених значень відповідно до правил заповнення форми), робота з нормативно-довідковою інформацією; сервісні функції.

Закони України "Про електронні документи та електронний документообіг" (далі — Закон № 851) та "Про електронний цифровий підпис" встановлюють основні організаційно-правові засади електронного документообігу, використання електронних документів, правовий статус електронного цифрового підпису і регулюють відносини у сфері використання електронного цифрового підпису підприємствами України. Статтею 5 Закону № 851 визначено, що електронний документ являє собою документ, в якому інформація зафіксована у електронному вигляді і містить обов'язкові реквізити документа. Так, відповідно до вимог статті 6 Закону № 851, електронний підпис становить обов'язковий реквізит електронного документа, який використовується з метою ідентифікації автора та/або особи, що підписала електронний документ іншими учасниками електронного обігу документів. При цьому пунктом 2.3 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом

Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 року № 88, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 5 червня 1995 року за № 168/704, встановлено, що первинні документи, створені в електронному вигляді, застосовуються в бухгалтерському обліку за умови дотримання вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг. У той же час, пунктом 3 Порядку застосування електронного цифрового підпису державними органами влади, місцевими органами самоврядування, державними господарськими суб'єктами, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 року № 1452, державні органи влади застосовують електронний цифровий підпис для укладання угод з іншими фізичними і юридичними особами виключно за наявності у них сертифікатів відкритих ключів. Тобто органи державної податкової служби України можуть укладати договори, що визначають їх взаємовідносини у сфері електронного документообігу, зокрема визнання електронного цифрового підпису платників податків або посадових осіб платників податків, лише за умови використання ними посиленних сертифікатів відкритих ключів.

У той же час пунктом 85.2 статті 85 Податкового кодексу України (далі — Кодекс) визначено, що платник податків зобов'язаний надати посадовим (службовим) особам органів державної податкової служби у повному обсязі всі документи, що належать або пов'язані з предметом перевірки. Такий обов'язок виникає у платника податків після початку перевірки. Згідно зі статтею 12 За-

Рис. 2. Схема обміну економічною інформацією із застосуванням новітніх комунікацій

кону № 851, перевірка цілісності електронного документа проводиться шляхом перевірки електронного цифрового підпису. Абзацом шостим статті 7 Закону № 851 визначено, що копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене в порядку, встановленому законодавством. Порядок засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 року № 680.

Враховуючи викладене, Державна податкова служба України не заперечує щодо ведення платниками податків в електронному вигляді документів з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування (податкових зобов'язань), первинних документів, регістрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням та сплатою податків і зборів (подання їх до органу державної податкової служби, зокрема, при проведенні перевірки), за умови дотримання платником податку вимог, визначених законодавством, а саме: такі документи підписуватимуться електронним цифровим підписом, посилений сертифікат якого надано платником податків до органу державної податкової служби відповідно до договору про визнання електронних документів, укладеного з органом державної податкової служби; при проведенні перевірок посадові особи органу державної податкової служби будуть отримувати від платника податків або його законних представників копії документів, що належать до предмета перевірки. При цьому пункт 44.1 Кодексу встановлює, що для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'я-

заних з визначенням об'єктів оподаткування та/або податкових зобов'язань, на підставі первинних документів, регістрів бухгалтерського обліку, звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням та сплатою податків і зборів, ведення яких передбачено законодавством.

Згідно з пунктом 201.15 статті 201 Кодексу, платник податку веде реєстр виданих та отриманих податкових накладних в електронному вигляді та щомісяця подає органу державної податкової служби копії записів у реєстрах виданих та отриманих податкових накладних в електронному вигляді. Відповідно до вимог пункту 201.10 статті 201 Кодексу, податкова накладна видається (із сумою податку на додану вартість понад 10 тис. грн. та на імпортовані й підакцизні товари) після її реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних протягом двадцяти календарних днів, наступних за датою їх виписки. При цьому положеннями Кодексу та нормативно-правових актів передбачено виписування податкових накладних у паперовому вигляді та їх видача покупцю на його вимогу. Таким чином, на прикладі Державної податкової служби можемо констатувати, що підприємства повинні мати паперовий варіант підтвердження звітності, незважаючи на використання новітніх комунікацій.

З іншого боку, органи Державної фінансової інспекції мають доступ до інформації баз даних автоматизованої системи "Казна" за результатами річних звітів органів Державної казначейської служби, які надають інформацію щодо невідповідності не бюджетних зобов'язань та вжитих заходів у розрізі розпорядників коштів тощо [2; 3]. В той же час значна частина інформації автоматизованої системи "Казна", формується через мережу казначейської служби бюджетними підприємствами.

Слід зазначити, що головним недоліком координації внутрішніх і зовнішніх суб'єктів моніторингу, аналізу та контролю діяльності підприємств є відсутність інформаційного управлінського взаємозв'язку таких органів в економічній сфері. Мається на увазі, що інформаційно-аналітична система управління загальнодержавного та регіонального, внутрішнього рівнів, із її структурними модулями, не має відповідної інтегрованості із іншими інформаційними системами економічних процесів.

ВИСНОВКИ

Для удосконалення моніторингу, аналізу та контролю основними напрямками взаємодії є такі [1—4]:

- погодження планів-графіків проведення моніторингу, аналізу і контролю діяльності суб'єктів господарювання внутрішніми підрозділами чи зовнішніми органами;

- проведення державними органами та внутрішніми службами спільних і одночасних контрольних заходів;

- взаємний обмін інформацією між Державною фінансовою інспекцією України, Державною податковою службою України стосовно суб'єктів господарювання (певних груп чи категорій суб'єктів господарювання), контрольні заходи, щодо яких заплановано здійснити, здійснюються або здійснювалися;

- взаємне інформування про факти економічних порушень та вжиті заходи через механізм надання інформації, яка стосується: порушень норм з регулювання обігу готівки; порушень порядку ведення бухгалтерського обліку, які свідчать про можливе заниження вартості об'єкта. Окрім того, необхідне зворотне інформування державних чи вищих відомств про вжиті підприємством заходи щодо виправлення правопорушень та ліквідації їх наслідків (рис. 2).

Інформаційно-аналітична система підтримки прийняття рішень підприємств була створена, ще в кінці 60—70-х років ХХ століття з метою забезпечення управління підприємством, однак вона занадто громізка і не набула широкого розповсюдження. Сьогодні актуальними є інформаційні системи прийняття рішень, що побудовані на облікових інтегрованих системах.

В якості інформаційних систем створюють програмне забезпечення для роботи в різних середовищах, що дозволяє системі

підтримувати оперативність, адаптуватися до умов, що змінюються у процесі експлуатації системи.

Слід зазначити, що, як правило, такі системи не мають прямих управлінських зв'язків з інформаційними системами контролюючих державних органів. Крім того, вони не мають прямого зв'язку з іншими інформаційно-аналітичними системами, а шляхом обміну сучасних форматів можливе формування файлів обміну. Тобто оперативна інформація проходить опосередковано, що уповільнює можливість працівникам отримувати доступ з робочого місця та здійснювати моніторинг, діагностику і контроль діяльності підприємства.

Література:

1. Про затвердження нової редакції Порядку приймання та комп'ютерної обробки звітних документів платників податків у ДПІ районного рівня та СДПІ по роботі з ВПП: Наказ Державної податкової адміністрації від 02.12.2004 р. № 691 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nau.ua>

2. Бурей І. Методи та прийоми здійснення контролю: прагнемо вдосконалення / І. Бурей // Фінансовий контроль. — 2006. — № 6. — С. 22—24.

3. Волот О.І. Організація інформаційної системи внутрішнього контролю / О.І. Волот // Формування ринкових відносин. — 2011. — № 1. — С. 36—38.

4. Єгарміна В. Внутрішній контроль: сучасність та перспективи розвитку / В. Єгарміна // Вісник податкової служби. — 2004. — № 29. — С. 62—64.

References:

1. Order of the State Tax Administration (02 December 2004), "Approving the new version of the Procedure for acceptance and computer processing of accounting documents taxpayers DPI district level", available at: <http://www.nau.ua> (Accessed 12 June 2014).

2. Burej, I. (2006), "Methods and techniques of control: we aim to improve", *Finansovij control*, vol. 6, pp. 22—24.

3. Volot, O. (2011), "Organization of information system of internal control", *Formuvannja rynkovyh vidnosyn*, vol. 1, pp. 36—38.

4. Jegarmina, V. (2004), "Internal control: Present and prospects of development", *Visnyk podatkovoï sluzhby*, vol. 29, pp. 62—64. *Стаття надійшла до редакції 29.10.2014 р.*

УДК 636.12:330

В. К. Береговий,

к. е. н., доцент Національний університет біоресурсів і природокористування України

КОРМОВИРОБНИЦТВО ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ СКОТАРСТВА

V. Berehovy, *Ph.D., Assistant Professor National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

FORAGE AS THE MAIN ELEMENT OF CREATING FACTO INDUSTRY LIVESTOCK

У статті охарактеризовано сучасний стан кормовиробництва, висвітлено основні напрями розвитку польового кормо виробництва, виробництва високоякісних кормів та комбікормів збалансованих за поживними речовинами. Розглянуто основні проблеми формування кормової бази, а також заходи щодо їх подолання.

The paper describes the current state of fodder production, highlights the main lines of field fodder, the production of high quality feed and fodder for balanced nutrients. The main problem of forming food base, and measures to overcome them.

Ключові слова: кормовиробництво, кормова база, годівля худоби, сорти, комбікорми, поживні речовини.

Key words: Food production, forage, feeding livestock varieties feed nutrients.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сталий розвиток сільського господарства країни не можливий без відродження ефективного тваринництва, як однієї із складових продовольчої безпеки держави. На сьогодні, за рівнем споживання м'яса і молока Україна значно поступається розвиненим країнам і імпортує значні їх обсяги.

Триває спад поголів'я та виробництва молока як у особистих селянських господарствах, де виробляється понад 80 %, так і громадському секторі.

Така ситуація є результатом комплексної дії ряду соціально-економічних факторів, не останню роль тут відіграють і низько ефективні технології годівлі сільськогосподарських тварин. Зокрема не збалансовані раціони та недостатня питома частка у них концентрованих кормів стримують реалізацію генетичного потенціалу тварин, внаслідок чого продуктивність дійних корів в Україні майже удвічі нижча, ніж у країнах із розвиненим тваринництвом.

Для скотарства також характерним є залежність від природно-кліматичних, екологічних та економічних умов функціонування землі як основного джерела кормовиробництва для худоби, що трансформує корми у продукцію.

Виходячи з цього, економічна ефективність виробництва продукції скотарства, повинна відображати обсяги отриманого молока та м'яса відповідної якості на кожну реалізовану одиницю та раціональність використання виробничих та природних ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми годівлі худоби і підвищення ефективності скотарства знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних вчених. Зокрема це роботи В.Г. Андрійчука, А.О. Бабича, М.В. Гладія [6], В.В. Зіновчука, В.К. Збарського [7], П.Т. Саблука [8].

Але ці питання залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз сучасного стану забезпечення худоби повноцінними кормами на основі польового кормовиробництва виробництва високоякісних кормів та комбікормів збалансованих за поживними речовинами. Розглянути основні проблеми формування кормової бази, а також заходи щодо їх подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кормова база в тваринництві характеризується сукупністю кормів, що призначаються для забезпечення продукційного процесу — процесу вирощування та експлуатації тварин.

Чим більше складова економічного ефекту в експлуатації тварин, що забезпечується годівлею, тим краще кормова база — вище економічні показники, що характеризують формування і використання кормової бази.

Мета створення кормової бази, в кінцевому рахунку, зводиться до отримання позитивного економічного ефекту від експлуатації тварин. Потенційний (граничний) кормовий ефект від використання кормів дорівнює вартості продукції, яка може бути отримана від тварин при годуванні, повністю відповідному їх потреби (при збалансованому годівлі).

При незбалансованому годуванні тварин кормовий ефект знижується на величину втрат, що викликаються застосуванням конкретних раціонів, поживність яких у загальному випадку відрізняється від необхідної за нормами годівлі. Втрати включають в себе втрати, викликані незбалансованістю раціону, і втрати, що виникають від нераціонального використання кормів.

Досягнутий рівень виробництва молока і м'яса в Україні поки що не забезпечує споживання цих продуктів за науково-обґрунтованими нормами. У зв'язку з цим перед сільськогосподарськими підприємствами стоять завдання здійснити систему заходів, які б сприяли збільшенню виробництва продукції скотарства. Серед факторів, що визначають продуктивність тварин, рівень і обсяг виробництва тваринницької продукції, вирішальне значення має повне і безперервне забезпечення тваринництва різноманітними повноцінними і дешевими кормами. Частка кормів у собівартості молока становить 40—60%, м'яса ВРХ 65—75%, мяса птиці — 70—75%. Отже, основою виробництва мяса і молока є якісні корми. Основою розвитку ефективного виробництва скотарської продукції є створення міцної кормової бази, яка забезпечує, економічно доцільні нормативи які є наступні в Україні: на 1 кг приросту живої маси свиней не більше 4—4,5 к. од., молодняку ВРХ — 8—8,5 к. од., птиці — 2,5—3 кг к. од., молока — 1,0—1,1 к. од., на 1000 яєць — 180—200 к. од. [1].

Розвиток скотарства та його економічна ефективність залежить від використання продуктивного потенціалу тварин, що, в свою чергу, визначається умовами утримання худоби, передусім кількістю і якістю кормів. Система годівлі худоби різних статевовікових груп має бути науково-обґрунтованою, як найповніше відповідати умовам кормовиробництва і завдан-

ням виробництва продукції скотарства в кожному аграрному підприємстві. Вона вимагає не тільки достатньої кількості кормів, повної збалансованості їх за поживними речовинами, а й економічного обґрунтування типів годівлі. Важливим фактором збільшення виробництва молока і яловичини є інтенсивне використання продуктивних тварин. Високопродуктивне поголів'я корів і молодняка великої рогатої худоби ефективніше використовує корми і забезпечує зниження собівартості продукції. Відомо, що молочна продуктивність корів залежить від рівня годівлі, умов утримання, породи і віку, однак з підвищенням удою витрати кормів на 1 ц молока зменшуються. Так, при середньому надоеі молока від однієї корови 5 тис. кг, витрати кормових одиниць на 1 ц молока на 30—40% менші, порівняно з надоем 2,5 тис. кг.

Кормові ресурси, що використовуються для годівлі великої рогатої худоби, представлені переважно кормами рослинного походження. При цьому в молочному скотарстві порівняно з іншими галузями тваринництва найбільше використовується грубих, соковитих і зелених кормів та відходів підприємств харчової промисловості. У цій галузі найбільше використовуються корми з природних кормових угідь. Питома вага концентрованих кормів у структурі витрат у молочному скотарстві нижча, ніж в інших галузях, але вони відіграють важливу роль у годівлі високопродуктивної худоби.

Для годівлі худоби використовують переважно зерно ячменю, вівса, кукурудзи, пшениці, неодмінним компонентом фуражного зерна є також горох, люпин, соя, вика, що мають високий вміст протеїну, незамінні амінокислоти тощо. З продукції борошномельної промисловості використовують висівки, борошняний пил, січку зернову, а олійної — макуху, шрот, цукрової — жом тощо.

Грубі корми посідають особливе місце як неодмінна складова раціонів великої рогатої худоби, що має поживні речовини і нормалізує роботу органів травлення. Найціннішим серед грубих кормів є сіно, якість якого залежить від багатьох чинників: ботанічного складу зеленої маси, строку збирання, способу сушіння тощо. Зокрема якісне сіно зі злакових трав одержують у період колосіння, а бобових — у період бутонізації. Значно зменшуються втрати поживних речовин при сушінні трави в покосах або валках до вологості 30—35% й досушуванням її в копцях, а також при плющенні сировини, внаслідок чого зберігається не 20—30% каротину, а до 73% [2].

Істотно збільшує вихід поживних речовин з одиниці земельної площі і заготівля сінажу. Якщо при виробництві сіна в дощову погоду втрати по-

Таблиця 1. Виробництво кормових культур

Роки	Посівна площа вся, тис. га	Кормові культури, тис. га	Кормові коренеплоди			Кукурудза на силос та зелений корм		
			посів. площі, тис. га	урожай- ність, ц/га	вироб- ництво, тис. тонн	посівні площі тис. га	урожай- ність, ц/га	вироб- ництво, тис. тонн
Усі категорії господарств								
1990	32406	11998,8	624,2	399	27269,5	4639,9	208	98372,4
1995	30963,2	10897,6	480,3	271,6	13470,2	3474,6	177,2	61919,8
2000	27173,3	7063,1	285	237,7	6671,9	1920,3	131,2	24183,3
2005	26043,6	3737,8	294,1	273,1	8015,1	774,2	163,3	125085
2006	25927,7	3276,8	276,9	279,2	7745,8	674,7	154,8	10315,4
2008	27133	2752,3	258,7	308,7	8011	518,1	178,8	9163
2009	26990	2657,5	247,3	303,2	7533,8	484,8	176	8597,5
2010	26951,5	2599,1	244,3	275,8	6770,8	472,7	160	7511
2011	27670,5	2477,3	236,1	312,9	7428,9	445,1	225,3	9993,5
2012	27801,3	2474,9	230,2	301,8	6993	496,5	167,5	8268,4
2012/1990	85,8	20,6	36,9	75,6	25,6	10,7		8,4
Сільськогосподарські підприємства								
1990	30421,8	11590,9	522,9	390,3	20705,4	4632,1	208	98280,6
1995	27559,6	10282,8	325,4	230,8	7129,6	3468,1	177,3	61808,9
2000	22362,9	6301	103,5	173,6	1458,1	1897,2	131,2	23880,2
2005	18415,5	2535,4	20,6	232,6	433,5	718,6	164,4	11670,2
2006	18406,8	2103,4	14,9	244,4	338,7	633,3	135,8	9728,4
2008	19460,1	1521,6	6,2	273,9	163,3	489,4	180	8706,8
2009	19205,6	1429,9	4,6	233,3	99,5	461,7	180	8272,4
2010	18995,8	1369,9	4,2	191,5	72,8	446,9	154,3	7054,8
2011	19493,5	1247,8	3,6	216,4	72,4	420	228,2	9533,7
2012	19493,3	1226,3	1,9	286,4	53,1	468,7	168,9	7857
2012/1990	64,1	10,6	0,36		0,25	10,1		8
Господарства населення								
1990	1984,2	407,9	101,3	398,2	6564,1	4,8	173,1	91,8
1995	3403,6	614,8	154,9	339	6340,6	6,5	170	110,9
2000	4810,4	762,1	181,5	265	5213,8	23,1	131	303,1
2005	7628,1	1202,4	273,5	275,8	7581,6	55,6	149,5	838,3
2006	7520,9	1173,4	262	281	7407,1	41,4	139,8	587
2008	7672,9	1230,7	252,5	309,5	7847,7	28,7	155,7	456,2
2009	7784,4	1227,6	242,7	304,3	7434,3	23,1	139,1	325,1
2010	7955,7	240,1	1229,2	277,2	6698	25,8	172,6	456,2
2011	8177	1225,5	232,5	319,2	7356,5	25,1	178,8	459,8
2012	8308	1248,6	228,3	302	6939,9	27,8	144,4	411,4
2012/1990	42	306,8	225,3		105,7	579,2		448,1

Джерело: дані Держстату та власні розрахунки.

живних речовин (сухих) досягають до 40—50%, то при заготівлі сінажу з пров'ялених злакових трав (вологість 40—50%) вони становлять 12—15% і бобових 20—22%. В 1 кг сінажу міститься: кормових одиниць 0,3—0,55, перетравного протеїну 40—80 г, каротину 40—80 мг [3].

За роки, що ми аналізуємо, таблиця 1, у структурі посівних площ, площі під кормові культури у 2012 р. займали 8,9% у всіх категорії господарств, у 1990 р. вони займали 37% зменшення відбулося на 9523,9 тис. га. За ці роки значно зменшилося виробництво кормових коренеплодів на 74,4% у

всіх категоріях господарств в основному за рахунок зменшення їх посівних площ. За 22 роки зменшилося виробництво кукурудзи на силос та зелений корм у всіх категоріях господарств на 91,6%, у тому числі посівні площі кукурудзи на силос та зелений корм за цей період зменшилися на 89,3%. У 1990 р. кукурудза на силос та зелений корм займала 38,6% відповідно до площ всіх кормових культур, а 2012 р. цей вимір склав всього 20,1%.

Якщо припустити, що кормові коренеплоди згодувалися тільки великій рогатій худобі тоді у 1990 р. їх виробництво на одну голову ВРХ становило 1,1 тонни, а у 2012 р., у зв'язку із зменшенням поголів'я ВРХ, коренеплодів кормових вироблялось на одну голову 1,7 тонни.

Кукурудзи на силос та зелений корм у 1990 р. вироблялося, з тією ж умовою, на одну голову ВРХ 4 тонни, а у 2012 р. всього 2,5 тонн.

Сільськогосподарські підприємства за 22 роки зменшили посівні площі кормових культур на 89,2%. За період, що аналізуємо посівні площі кормових коренеплодів у сільськогосподарських підприємствах зменшилися на 99,6%, виробництво 99,8%. Умовно, у 1990 р. на одну голову ВРХ вироблялось кормових коренеплодів 1 тону, а 2012 р. всього 50 кг.

Сільськогосподарські підприємства за цей період також зменшили площі посівів кукурудзи на силос та зелений корм на 4163,4 тис. га., або на 90%, виробництво його скоротили на 92%. У зв'язку із зменшенням поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах у 2012 р. вироблялося кукурудзи на силос та зелений корм 6,3 т на одну голову, а у 1990 р. 4,7 т.

Господарства населення із 1990 р. по 2012 р. збільшили у 3 рази посівні площі кормових культур, площі під кормовими коренеплодами збільшилися на 127 тис. га, площі під кукурудзою на силос та зелений корм за цей період збільшилися у 5,7 рази, виробництво у 4,5 разів.

Провідне місце в структурі соковитих кормів займає силос. Поліпшення якості цього корму досягається лише при виконанні всіх правил технології заготівлі, насамперед, шляхом швидкого заповнення силососховищ, ретельного трамбування й герметичного укріття скошеної маси. Найбільше відповідають вимогам механізованого навантаження і утрамбовування облицьовані траншеї на 1500—3000 тонн.

Кукурудза є найпоширеніша силосна культура в Україні, яка добре силосується, в тому числі і в суміші з бобовими культурами (соя, горох, люпин, кормові боби) завдяки чому має високу поживність. Якщо на одну кормову одиницю силосу, заготовленого з чистих посівів кукурудзи, припадає 60—65 г перетравного протеїну, то в суміші її з бобовими культурами 85—90 г, або на 38—42% більше.

Традиційним кормом для великої рогатої худоби є жом, який використовують у свіжому, кислому і сухому вигляді. Щодо інших відходів технічної переробки сільськогосподарської сировини таких як брага, картопляні жмаки, пивна дробина, то в цілому вони займають незначне місце в структурі раціонів.

Особливо важливою для великої рогатої худоби є годівля тварин зеленими кормами, значною мірою пасовищні, оскільки поживна цінність трави, використаної на кореню на 7—8% вища, ніж скошеної. При цьому безперебійне постачання тварин зеленими кормами влітку можна досягти тільки шляхом вирощування кормових культур з різною тривалістю вегетаційного періоду і застосуванням різних строків їх сівби [4].

У середньому в Україні тривалість годівлі молочної худоби зеленими кормами становить до 180 днів. У раціонах ці корми за поживністю в літній період можуть займати 80% і більше. Якщо враховувати при цьому, що вартість кормової одиниці зелених кормів, як правило, нижча, ніж інших кормів, то економічна ефективність їх використання досить висока. За даними наукових досліджень, при згодовуванні худобі зеленої маси, вирощеної з 1 га, можна одержати 32 ц молока, або 1,7 ц м'яса, а при використанні цього корму у вигляді сінажу відповідно 26 і 1,4 ц, силосу — 19 і 1,2 ц і сіна — 12 і 0,8 ц [5]. Оскільки більшість господарств в Україні мають високу розораність земель, у цілому основна кількість зеленої маси надходить від сіяних культур. Їх набір залежить не тільки від ґрунтово-кліматичних умов тих або інших зон чи районів, а й окремих господарств.

Важливим показником якості кормових культур є вміст у них кормових одиниць, перетравного протеїну, вітамінів і мікроелементів. Культурам з кращими показниками урожайності, вмістом кормових одиниць, вітамінів, а також менш трудомістким і дешевшим за виробництвом відводять найбільшу посівну площу.

Економічну доцільність виробництва кормових культур і кормів можна виявити з порівняння сукупного вмісту кормових одиниць і перетравного протеїну в них.

Для цього використовують поняття умовної кормопротеїнової одиниці, яку визначають за формулою:

$$\text{Кк.од} = \frac{У(К + 10\text{Пр})}{2} \quad (1),$$

де Кк.од — вихід умовних кормо протеїнових одиниць з 1 га посіву, ц;

У — урожайність кормових культур, ц/га;

К — вміст кормових одиниць в 1 ц корму, ц;

Пр — вміст перетравленого протеїну в 1 ц корму, ц 10;

2 — коефіцієнт.

Таблиця 2. Виробництво однорічних та багаторічних трав на сіно

Роки	Однорічні трави на сіно			Багаторічні трави на сіно		
	посівні площі, з якої зібраний урожай, тис. га	урожай, ц/га	виробництво, тис. тонн	посівні площі з якої зібраний урожай, тис. га	урожай, ц/га	виробництво тис. тонн
Усі категорії господарств						
1990	309,2	35,7	1103,7	1425	38,7	5511,4
1995	263,6	29,4	774,2	1441,7	30,3	4367,7
2000	289	22,4	647,1	1249,4	20,6	2572,5
2005	342,1	27,5	942,2	1001,3	29,7	2969,3
2006	320,2	30	961,7	942,7	31,7	2989,1
2008	290,5	31,1	902,4	930,9	35,3	3289,9
2009	282,7	30,6	865,7	902,1	32,2	2902,5
2010	297,8	32	953,4	903,3	35,8	3237,7
2011	274,4	34,1	936,3	906,8	38	3443,2
2012	290,6	31,6	917,1	902	36,5	3294,4
2012/1990	94		83,1	63,3		59,8
Сільськогосподарські підприємства						
1990	218,4	32,4	708,4	1224,8	37,7	4623,7
1995	141,7	23,2	328,4	1119,9	28,1	3151,8
2000	129,5	17,3	224,4	867,5	17,4	1508,3
2005	87,4	18,4	160,9	461,1	22,5	1039,7
2006	67,7	21,5	145,6	392,7	23,9	937,1
2008	50,3	25,4	127,6	303,2	27	819,4
2009	50,9	20,7	105,3	258,5	24,4	631,9
2010	59,5	20,1	112,6	242,2	26,7	647,2
2011	49,3	20,7	102,1	231,1	30,3	701
2012	52,4	21,5	112,8	208,6	26,8	559,9
2012/1990	23,4		15,9	17		12,1
Господарства населення						
1990	90,8	43,5	395,3	200,2	44,4	887,7
1995	121,9	36,6	445,8	321,8	37,8	1215,9
2000	159,5	26,5	422,7	381,9	27,9	1064,2
2005	254,7	30,7	781,3	540,2	35,7	1929,6
2006	252,5	32,3	816,1	550	37,3	2052
2008	240,2	32,3	774,8	627,7	39,3	2467,5
2009	231,8	32,8	760,4	643,6	35,3	2270,6
2010	238,3	35	833,8	661,1	39,2	2590,5
2011	225,1	37,1	834,2	675,7	40,6	2742,2
2012	238,2	33,8	804,3	693,4	39,4	2734,5
2012/1990	262,3		203,5	346,3		308

Джерело: дані Держстату та власні розрахунки.

Урожайність культур у кормових одиницях, перетравному протеїні та в кормо протеїнових одиницях (шукані величини) визначають множенням натуральної урожайності культури на відповідний коефіцієнт шуканої величини. Для

переведення всіх фізичних кормів у кормові одиниці використовують такі коефіцієнти: зернові — 1,26; цукрові буряки — 0,26; картопля — 0,30; кормові коренеплоди — 0,12; силос кукурудзи — 0,20; сіно однорічних трав — 0,47; сіно бага-

торічних трав — 0,52; зелена маса однорічних трав — 0,16; зелена маса багаторічних трав — 0,28; солома зернових — 0,22; природні сіножаті — 0,42. Дані економічної оцінки кормових культур або окремих видів кормів на практиці використовують для визначення найефективніших кормових раціонів і типів годівлі тварин окремого виду.

Важливу роль у розвитку кормової бази відіграють посіви багаторічних і однорічних трав. Вони збагачують ґрунт поживними речовинами і підвищують його родючість, а також є кращими попередниками майже для всіх сільськогосподарських культур, дієвим заходом у боротьбі з водною ерозією ґрунтів. Основні багаторічні трави — конюшина, люцерна й еспарцет.

Практика підтвердила, що однорічні трави вирощувати на сіно недоцільно, оскільки вищу врожайність сіна, кращої якості й дешевше одержують з багаторічних трав. З однорічних трав як джерела зелених кормів формується зелений конвеєр. У підприємствах, де плануванню і функціонуванню зеленого конвеєра надається велика увага, — достатньо кормів для підгодовування худоби, стабільна її продуктивність. У зелених кормах міститься значна кількість вітамінів Е та К, Д, С, В12. При їх згодовуванні практично повністю забезпечується потреба в них тварин [6].

Відповідно до таблиці 2, за 22 роки виробництво однорічних трав на сіно в усі категорії господарств зменшилося на 186,6 тис. тонн, або на 17%. Зменшення виробництва однорічних трав на сіно відбулося у зв'язку зменшення посівних площ трав на 18,6 тис. га та їх врожайності на 1,6 ц/га.

Також значно зменшилося виробництво багаторічних трав на сіно на 2217 тис. т. порівнюючи 2012 р. з 1990 роком, або на 40,2%. Зміни ці відбулися в основному за рахунок зменшення посівних площ з яких зібраний урожай на 523 тис. га. Є незначні відхилення урожайності в бік зменшення, як однорічних так і багаторічних трав на сіно.

Сільськогосподарські підприємства за 22 р. значно зменшили посівні площі з якої зібраний урожай однорічних трав на сіно на 76,6%, багаторічних трав 83%, урожайність однорічних трав у 1990 році була 32,4 ц/га у 2012 р. 21,5 ц/га. багаторічних трав відповідно 37,7 ц/га і 26,8 ц/га. За ці роки зменшилося і виробництво трав, однорічних на 84,1%, багаторічних на 87,9%.

У зв'язку із збільшенням земельних площ господарства населення з 1990 р. по 2012 р. збільшили і посівні площі, з яких зібраний урожай трав, однорічних у 2,6 рази, багаторічних на сіно у 3,4 рази. За рахунок збільшення площ довели господарства населення збір однорічних

трав на сіно до 804,3 тис. тонн, або більше проти 1990 р. на 203,5%. У 2012 р. в 3 рази збільшено, по відношенню до 1990 р., виробництво багаторічних трав на сіно. При можливості більше ефективного використання кормів господарства населення мали б і ще значно підняти продуктивність тваринництва.

Слід звернути увагу на той факт, що навіть за значного зменшення поголів'я худоби рівень годівлі не підвищився, хоча країна має значні земельні ресурси і можливості для нарощування виробництва кормів. Але за 1990—2012 рр. посівна площа кормових культур зменшилася в 4,8 рази, у тому числі багаторічних трав 1,6, кукурудзи на силос і зелений корм — 9,3, однорічних трав — 1,1, кормових коренеплодів — 2,7 рази.

На кормові культури в Україні припадає 8,9% посівної площі, в спеціалізованих сільськогосподарських підприємствах з виробництва продукції тваринництва — 40—60%, у багатогалузевих господарствах — лише 21—28%. Недостатня кількість кормів і дефіцит білка стали гальмом розвитку тваринництва і зростання економіки підприємств. Вважається, що найшвидше досягають росту економіки, нарощування продовольчих і кормових ресурсів та підвищення рівня життя людей ті фермери, сільськогосподарські підприємства і країни, де випереджуваними темпами розвивається сільське господарство, зокрема, виробництво зернофуражних, кормових культур, сої та інших. Особливе місце в заходах, спрямованих на зміцнення кормової бази, має знайти місце впровадження науково обгрунтованої структури посівів зернофуражних і кормових культур. Згідно з рекомендаціями Інституту землеробства УААН, оптимальною є така структура посівів кормових культур: багаторічні трави — 49,2%; силосні культури — 29,6; однорічні трави — 13,7; кормові коренеплоди та баштанні — 7,0; інші культури — 0,5 %. Посіви багаторічних трав у групі кормових культур повинні займати в зоні Полісся 55—60 %, Лісостепу за достатнього зволоження — 60—65, а в умовах несталою зволоження — 45—50, Степу на богарі — 42—45 і на зрошуваних землях — 55—60 % [7].

У сенсі організації раціонального використання кормів чимале значення надається ліквідації їх втрат при зберіганні, переробці та підготовленні до згодовування. Особливу увагу слід приділити зменшенню технологічних втрат у кормовиробництві. Необхідно збільшити заготовлю сінажу, пресованого сіна, трав'яної муки. Підприємства повинні дбати про будівництво різних кормосховищ соковитих кормів, коренеплодів і приміщень з примусовою вентиляцією сіна, а також розробити правильну систему згодовування кормів упродовж року.

Таблиця 3. Витрати кормів худобі та птиці (тис. т корм. од.)

	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2012/1990
Господарства усіх категорій									
Корми усіх видів	103562	70970	42513	37481	34793	33874	33659	34093	32,9
Концентровані	35525	22347	12037	12918	14659	14799	14719	15235	42,9
з них комбікормів	15156	6008	2258	3934	5427	5707	5755	6206	40,9
Грубі	15004	12400	7191	5685	4820	5036	5081	5155	34,4
Соковиті	35301	24972	15087	12628	10664	9933	9653	9565	27,1
інших видів	17733	11251	8198	6250	4650	4106	4206	4138	23,3
Сільськогосподарські підприємства									
Корми усіх видів	78209	44985	15951	11790	11833	11774	11484	11953	15,3
Концентровані	27710	14409	4219	5649	7559	7899	7750	8265	29,8
з них комбікормів	14040	5069	996	2633	4617	4837	4928	5356	38,1
Грубі	11948	8919	3265	1793	1220	1136	1068	1095	9,1
Соковиті	26891	16635	6361	3303	2194	2133	2076	2065	7,7
інших видів	11660	5022	2106	1045	660	606	590	528	7,7
Господарства населення									
Корми усіх видів	25353	25985	26562	25691	22960	22100	22175	22140	87,3
Концентровані	7814	1938	7818	7269	6900	6900	6969	6970	89,2
з них комбікормів	1116	939	1262	1301	810	870	827	850	76,2
Грубі	3056	3481	3926	3892	3600	3900	4013	4060	132,8
Соковиті	8410	8337	8726	9325	8470	7800	7577	7500	89,2
інших видів	6073	6229	6092	5205	3990	3500	3616	3610	59,4

Джерело: дані Держстату[8]. та власні розрахунки.

До 1990 р. майже щороку зростало виробництво кормів, збільшувалось споживання їх у тваринництві. В 1990 р. в усіх категоріях господарств було витрачено худобі та птиці 103,5 млн тонн кормових одиниць. Внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин протягом 1990—2012 рр. витрачання кормів (у кормових одиницях) у тваринництві і птахівництві скоротилось на 69,млн тонн, або на 67,1%. Відповідно до таблиці 3 за 22 рік по усіх позиціях і категоріях господарств зменшилися витрати кормів худобі та птиці.

Це стало однією із основних причин зниження продуктивності худоби та птиці, скорочення їх чисельності, а відтак, і спаду виробництва продукції тваринництва.

Практика підтвердила, що однорічні трави вирощувати на сіно недоцільно, оскільки вищу врожайність сіна, кращої якості й дешевше одержують з багаторічних трав. З однорічних трав як джерела зелених кормів формується зелений конвеєр. У підприємствах, де плануванню і функціонуванню зеленого конвеєра надається велика увага, — достатньо кормів для підгодовування худоби, стабільна її продуктивність. В зелених кормах міститься значна кількість вітамінів

Е та К, Д, С, В12. При їх згодовуванні практично повністю забезпечується потреба в них тварин [6].

За ці роки особливо скоротилися площі під випаси худоби у господарствах усіх категоріях на 76,3%, у сільгосппідприємствах на 94,9%, у господарствах населення на 40,5%. Але ж природні кормові угіддя займають важливе місце у забезпеченні худоби дешевими кормами.

Для забезпечення худоби господарств населення пасовищами, згідно з існуючим законодавством, у кожному селі мають бути виділені громадські пасовища із земель резерву та запасу. З другого боку, плату за паї селянам можуть видавати не тільки грішми чи зерном, але й сіном чи силосом і цим сприяти повнішому забезпеченню худоби кормами.

Залишилася невинуватою думка деяких практиків і науковців, які вважали, що зменшення чисельності поголів'я у сільськогосподарських підприємствах буде супроводжуватись поліпшенням раціонів годівлі тварин, а це зумовить підвищення продуктивності худоби і стабілізацію виробництва молока, м'яса та іншої продукції.

Таблиця 4. Середні витрати кормів усіх видів на виробництво одиниці продукції та у розрахунку на одну умовну голову великої худоби (ц корм. од.)

	Господарства усіх категорій								
	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2012/1990
На 1 ц приросту ВРХ	11,73	13,65	8,88	9,94	11,1	10,98	10,73	11,7	99,7
приріст свиней	7,92	10,59	9,05	8,25	7,46	7,26	7,06	6,82	86,1
вироб. молока	1,41	1,57	1,33	1,04	1,05	1,02	1,01	0,95	67,3
На 1 ум. голову ВРХ	32,5	30,29	29,63	32,42	32,28	30,78	30,87	31,35	96,5
	Сільськогосподарські підприємства								
На 1 ц приросту ВРХ	13,53	16,6	16,73	15,89	15,23	15,69	14,98	15,52	114,7
приріст свиней	9,85	18,51	17,91	8,97	6,59	5,98	5,37	5,39	54,7
вироб. молока	1,47	1,77	1,63	1,31	1,21	1,18	1,16	1,09	74,1
На 1 ум. голову ВРХ	31,39	32,72	32,87	33,59	34,55	33,57	34,31	26,78	85,3
	Господарства населення								
На 1 ц приросту ВРХ	6,28	5,63	5,05	7,64	9,51	9,21	9,14	9,61	153
приріст свиней	5,78	7,71	7,62	7,98	8,11	8,31	8,67	8,13	140,6
вироб. молока	1,23	1,32	1,21	0,98	1,01	0,98	0,97	0,95	77,2
На 1 ум. голову ВРХ	31,39	32,72	32,87	33,59	34,55	33,57	34,31	34,60	110,3

Джерело: дані Держстату та власні розрахунки.

Негативна ситуація у кормовиробництві зумовила істотне скорочення витрат кормів у скотарстві як в абсолютних розмірах, так і з розрахунку на одну голову худоби (табл. 4). Якщо в 1990 р. на один центнер приросту ВРХ у господарствах усіх категорій витрачалося 11,73 ц корм. од. тоді, як у 2011р всього 10,73 ц. корм. од. Зменшилися витрати кормів на один центнер приросту свиней на 0,86 ц. корм. од., або майже на 11%.

Затрати кормів на виробництво одного центру молока у господарствах усіх категорій за 21 рік зменшилося на 28,4%. На одну умовну голову ВРХ господарства усіх категорій витрачали кормів усіх видів у 2011 р. 30,87 ц. корм. од. це менше проти 1990 р. на 5% (табл. 4).

Сільськогосподарські підприємства збільшили витрати кормів усіх видів на один центнер приросту ВРХ за роки, що ми аналізуємо на 1,45 ц. корм. од., або на 10,7%.

Значно зросли середні витрати кормів усіх видів на один центнер приросту ВРХ у сільгосп-підприємствах з 1995 р. по 2000 р. і становили більше 16,7 ц. корм. од. у ці роки зросли добові прирости худоби. Сільськогосподарські підприємства в середньому витрачали кормів всіх видів на один центнер приросту свиней у 1995 р. по 2000 р. 18,5 ц. корм. од., але у 2012 р. по відношенню до 1995 р. зменшили витрати кормів на приріст одного центнеру свиней на 13,11 ц. корм. од., що привело до зменшення добового приросту на відгодівлі свиней.

Передовою практикою та науковими дослідженнями встановлено, що переробка зерна

на повноцінні комбікорми підвищує ефективність його використання на 25—30 %. Одна тонна повноцінних спеціалізованих комбікормів порівняно з однією тонною звичайних концентратів забезпечує додаткове виробництво 250—300 кг молока, 30—40 кг м'яса, 750—900 яєць. Структура кормів подорожчала, оскільки зменшилося використання дешевих кормів (грубих, соковитих, зелених) і збільшилося використання дорогих концентрованих кормів. При цьому підвищується продуктивність тварин і птиці, скорочуються строки їх відгодівлі і витрата кормів [7].

Нині в нашій країні велика кількість фуражного зерна згодовується тваринам просто у подрібненому стані, а не у вигляді збалансованих комбікормів, хоча для їх виробництва є всі можливості. У минулому в Україні побудовано понад 500 комбікормових підприємств різних форм власності загальною продуктивністю більше 15 млн т комбікормів на рік, а також велику кількість цехів і установок для виробництва трав'яного та м'ясо-кісткового борошна, сухих кормових дріжджів, інших кормових добавок. Сьогодні це обладнання лише частково завантажене.

Комбікорм — це складна однорідна суміш очищених і подрібнених до необхідного розміру різних кормових складових і мікродобавок, що виробляється за науково обґрунтованими рецептами і забезпечує повноцінну годівлю тварин і птиці. За призначенням і складом комбікорми поділяють на повнораціонні, концентрати, балансуєчі добавки і премікси.

Повнораціонний комбікорм повністю забезпечує потреби тварин і птиці в поживних, мінеральних та біологічно активних речовинах.

Концентрат — це комбікорм з підвищеним вмістом протеїну мінеральних речовин і добавок. Згодовується із зерновими, соковитими або грубими кормами для забезпечення біологічно повноцінної годівлі тварин.

Балансуючі добавки бувають білкові, білково-вітамінні, білкове вітамінно-мінеральні. Це однорідна суміш подрібнених до необхідної крупності високобілкових кормових засобів і мікродобавок (мінеральні речовини, вітаміни, лікувальні засоби та ін.), які використовуються для виготовлення комбікормів в умовах підприємств. Рецепти добавок розробляють і використовують за вмістом поживних речовин в основних кормах.

Премікс — однорідна суміш подрібнених до необхідної крупності мікродобавок і наповнювача, яку використовують для збагачення комбікормів і виробництва білково-вітамінних добавок.

Комбікорми виробляють у розсипному, гранульованому (у вигляді щільних грудочок певної форми і розмірів) і брикетованому вигляді (плитки геометрично правильної форми і розмірів). Для птиці виробляється комбікормова крупка шляхом подрібнення гранульованого комбікорму.

Рецептура комбікормів розробляється галузевими науковими дослідними установами на основі узагальнення багаторічного науково-господарського досвіду годівлі сільськогосподарських тварин, також з урахуванням природно-кліматичних особливостей різних регіонів країни. Рецепти є письмовою вказівкою на виготовлення комбікормів. Їм присвоюють номери за видами тварин і птиці. Наприклад, для великої рогатої худоби встановлені такі номери: 60 — дійні корови, 61 — тільні і сухостійні корови, 62 — телята віком 1 до 6 міс, 63 — молодняк віком від 12 до 18 міс, 65 — велика рогата худоба на відгодівлі і 66 — бугаї-плідники. Нумерують рецепти двома числами, з яких перше означає вид і групу тварин, друге — порядковий номер рецепта для даної виробничої групи тварин і птиці. Обидва числа ставлять поряд через тире. Між знаком № і числом (або після числа) ставлять літерні знаки: ПК — повнораціонний комбікорм; К — комбікорм-концентрат; БВД (БВМД) — білково-вітамінні (мінеральні) добавки; ЗМЦ — замінник цільного (незбираного) молока; П — премікси. Наприклад: № ПК 60—69 — повнораціонний комбікорм для дійних корів з порядковим реєстраційним номером 69.

Рецепти комбікормів і кормових сумішей, що відповідають вимогам місцевих споживачів і постачальників сировини, в кожній зоні можуть бути свої.

Для забезпечення збалансованої годівлі і швидкого росту продуктивності м'ясо-молочного скотарства доцільно провести такі зміни в структурі посівів і заготівлі кормів:

— у групі літніх зелених кормів переходити на вирощування змішаних посівів бобових, злакових, капустяних та інших культур, збирати їх в оптимальні строки, при максимальному вмісті енергії й білка, амінокислот, вітамінів та інших поживних речовин;

— у групі грубих кормів збільшити заготівлю сінажу і сіна, надати їм пріоритет над силосом;

— у групі соковитих кормів переходити на заготівлю силосу із кукурудзи на початку фази воскової стиглості з вмістом 30—35% сухої речовини і 40—50% качанів, величиною різки 4—7 мм;

— у групі концентрованих кормів збільшити виробництво і використання зернофуражних культур, особливо кукурудзи, ячменю, сорго і зернобобових (сої), різко скоротити витрати на корм продовольчого зерна пшениці; вводити кормове зерно та білкові інгредієнти до складу збалансованих комбікормів;

— у групі високопротеїнових кормів збільшити виробництво і розширити згодовування тваринам м'ясних порід високопротеїнових кормів — шротів сої і соняшнику, які містять 44—49% протеїну, замість середньопротеїнових кормів з вмістом його 15—20% (горох та ін.); високопротеїновим кормам надати пріоритет на найближчі 20—30 років, забезпечувати випереджуючі темпи їх виробництва, що буде новим етапом в підвищенні якості кормів і росту продуктивності тварин [8]. З ростом продуктивності тваринництва структура кормів, безумовно, буде удосконалюватись у напрямі підвищення їх якості, збільшення частки високоенергетичних і високопротеїнових кормів, кормових добавок тощо.

ВИСНОВКИ

Вирішення продовольчої проблеми в сучасний період необхідно шукати на шляху великих структурних змін і виробництва фуражу для тваринництва. Усі витрати на розв'язання проблеми виробництва в асортименті кормів, кормового білка, кормових добавок та амінокислот досить швидко окупляться підвищенням продуктивності м'ясного, молочного тваринництва збільшенням продовольчих ресурсів і на цій основі — покращення харчування населення.

Для створення повноцінної кормової бази необхідно:

1. Враховувати всі джерела надходження кормів, прагнути до раціонального використання земельного масиву господарств для чого необхідно насамперед:

а) оптимізувати структуру зернових культур, забезпечивши виробництво кормового зерна на рівні 55—60 % від загального обсягу виробництва; б) розширити площі посіву зернобобових культур (сої, гороху, вики та інших) до 15—20%, посіви ячменю з підвищеним вмістом протеїну до 50 % від загальної площі та збільшити площі посіву тритикале з підвищеним вмістом протеїну і пониженим вмістом алкілрезорцинолів до 700 тис. га;

в) впроваджувати інноваційні технології вирощування, що забезпечують високу реалізацію біологічного потенціалу сортових ресурсів зернофуражних культур.

2. Щоб корми за кількістю, вмістом поживних речовин, збалансованістю забезпечували належну продуктивність тварин відповідно до їх породних можливостей.

3. Забезпечити високу продуктивність природних кормових угідь за рахунок проведення системи організаційно-економічних і технологічних заходів, в тому числі поверхневого і докорінного поліпшення їх.

4. Раціонально використовувати супутню і побічну продукцію вирощування сільськогосподарських культур, відходи переробної промисловості.

5. Прагнути до використання для годівлі тварин дешевих, але повноцінних, збалансованих за вмістом поживних речовин раціонів.

Поряд із цим, інтегрований розвиток рослинництва, кормовиробництва та тваринництва сприятиме не лише підвищенню загального рівня сільськогосподарського виробництва, але стане однією із передумов сталого розвитку сільських територій.

Подальше дослідження буде направлено на організацію та ефективне використання культурних пасовищ, що дасть можливість значно знизити витрати кормів і матеріально-технічних засобів, забезпечити оздоровлення тварин, їх нормальну відтворювальну функцію.

Література:

1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://fri.vin.ua/pdf_materials/KiK_73.pdf
2. Довідник з кормовиробництва. — К.: Урожай, 1974. — С. 440.
3. Скотоводство / Под ред. А.К. Эрнста и др. — М., 1977. — С. 341.

4. Медведевский А.К. Зеленый конвейер. — К.: Урожай. — 1969. — С. 12.

5. Андреев Н.Г. Лугопастбищное хозяйство в животноводческих комплексах. — М.: Знание, 1978. — С. 55.

6. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України [Гладій М.В., Сублук П.Т., Копитець Н.Г. та ін.]; за ред. М.В. Гладія. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012. — С. 164.

7. Збарський В.К., Збарська А.В. Організаційно-економічне забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств: [монографія] / В.К. Збарський, А.В. Збарська. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 402 с.

8. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — С. 167.

9. Держстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

References:

1. Petrychenko, V.F. and Kornijchuk, O.V. (2012), Kormy i kormovyrobnytstvo [Fodder and fodder production], Instytut kormiv ta sil's'koho hospodarstva Podillia NAAN, Vinnytsia, Ukraine.

2. Urozhaj (1974), Dovidnyk z kormovyrobnytstva [Handbook of fodder production], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

3. Jernst, L.K. (1977), Skotovodstvo [Cattle breeding], Moscow, Russia.

4. Medvedovskyj, A.K. (1969), Zelenyj konveijer [The green conveyor], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

5. Andreev, N.G. (1978), Lugopastbishhnoe hozjajstvo v zhivotnovodcheskih kompleksah [Grassland farming in livestock complexes], Znanie, Moscow, Russia.

6. Hladij, M.V. Subluk, P.T. and Kopytets', N.H. (2012), Rozvytok m'iasoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy [The development of meat sector in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

7. Zbars'kyj, V.K. and Zbars'ka, A.V. (2013), Orhanizatsijno-ekonomichne zabezpechennia efektyvnosti sil's'kohospodars'kykh pidpryiemstv [Organizational and economic support performance of agricultural enterprises], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

8. Prysiashniuk, M.V. Zubets', M.V. and Sabluk, P.T. (2011), Ahrarnyj sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku) [Agricultural sector of Ukraine (condition and prospects of development)], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

9. State Statistics Committee of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 October 2014). *Стаття надійшла до редакції 27.10.2014 р.*

УДК 331.5(477)

Г. В. Осовська,

к.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

А. М. Волківська,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ЗАСАДАХ МАРКЕТИНГОВИХ КОНЦЕПЦІЙ

G. Osovska,

ec. sc. candidate; the professor; the head of organizations management department;
the Zhytomyr National Agrarian and Ecological University, Zhytomyr

A. Volkivska,

ec. sc. candidate; the assistant professor of the organizations management department;
the Zhytomyr National Agrarian and Ecological University, Zhytomyr

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT ON THE BASIS OF MARKETING CONCEPT

У статті досліджується формування суспільної стратегії управління трудовими ресурсами на засадах маркетингових концепцій: концепції ефективного формування професійної робочої сили, концепції людського капіталу, концепції просування робочої сили, цінової концепції, концепції соціальних переваг, концепції споживчого вибору, концепції персоналу у вузькому розумінні, внутрішньоорганізаційній концепції, его-концепції. Різноманіття концепцій регулювання ринку трудових ресурсів обумовлено специфікою товару "робоча сила" і різними інтересами суб'єктів ринку праці. Соціально-орієнтована ринкова система створює досить прийнятні умови для життя і корисної діяльності всіх членів суспільства, однак, це відбувається завдяки зусиллям найбільш активних і самодіяльних особистостей, що приймають на себе значний вантаж турбот про особисте благополуччя і благополуччя всього суспільства.

This article investigates the social strategy formation of human resource management on the basis of marketing concept, that is effective formation concept of professional labor force, human capital assets concept, labor force promotion concept, price concept, social benefits concept, consumer choice concept, staff concept in its narrow sense, corporate concept and self-concept. Concept variety of labor force market control is determined by the specificity of "man power" product and by the different interests of labor force market subjects. Socially-oriented market system creates quite reasonable conditions for life and useful activity of all society members, although it happens due to the efforts of the most active and gainful persons who take a considerable load of worries about personal well-being and of society as a whole.

Ключові слова: управління трудовими ресурсами, специфіка товару "робоча сила", інтереси суб'єктів ринку праці, засади маркетингових концепцій, ефективне управління трудовими ресурсами.

Key words: human resource management, specificity of "man power" product, interests of labor force market subjects, the basis of marketing concept, effective human resource management.

ВСТУП

Кардинальні зміни в економіці України в останні роки вимагають всебічного аналізу господарського механізму управління, зокрема, трудовими ресурсами. Це пов'язано також із зростанням їх ролі в умовах становлення ринкових відносин. Трансформаційні процеси в економіці України супроводжуються глибокою демографічною кризою, що характеризується значними обсягами депопуляції населення, негативними змінами у його віково-статевій

структурі, скороченням тривалості життя людей. Поряд з цим структурні зміни в економіці, спад промислового виробництва зумовили значне скорочення робочих місць, що спричинилося до зростання безробіття і, у свою чергу, викликало посилення міграції населення за межі країни. Демографічні та міграційні процеси призвели до зменшення чисельності трудових ресурсів, погіршення їх якісної структури, зниження інтелектуального потенціалу держави, що загалом загрожує її національній без-

пеці. Отже, сучасна демографічна й економічна ситуація в Україні вимагає максимального врахування ситуації, яка складається на ринку праці. Посилення уваги до трудових ресурсів пов'язане із зростанням їх ролі в організації виробництва, впровадженням ринкових методів організації і оплати праці, зростанням соціальної напруженості в суспільстві.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління трудовими ресурсами вже тривалий час перебувають у центрі уваги теоретиків і практиків, які займаються дослідженнями відтворення, формування й використання трудових ресурсів. Дана проблема розглядається в монографіях і наукових періодичних виданнях такими вченими, як В.Г. Афанасьєв, Д.П. Богиня, А.П. Варналій, О.А. Грішнова, Л.С. Дорошенко, В.М. Данюк, С.П. Калініна, А.М. Колот, О.В. Крушельницька, Е.М. Лібанова, Н.Д. Лукянченко, Л.А. Пашко, Л.В. Скорик, В.А. Савченко, М.П. Стефанов, Г.Г. Стастенко, В. Юзефович та ін.

Більшість українських науковців дійшли висновку, що стимулювання економічно активного населення є однією з основних частин ринку праці та складовим елементом механізму розміщення трудових ресурсів.

Український вчений П.Мазурок пропонує перелік інституцій інфраструктури ринку праці. Це Державна служба зайнятості, Міністерство праці та соціальної політики, професійні спілки, система вищої та середньої освіти, Фонди соціального страхування, міграційні служби тощо. Однак серед них виокремлюють: "кадрові служби підприємств та громадські і державні фонди для стимулювання активності трудових ресурсів" [1].

Провідний український вчений Д.П. Богиня запропонував схему інституційного механізму формування національного ринку праці, де основними оцінними характеристиками є якість людського капіталу, тенденції розвитку трудових ресурсів та потенціалу, стан мотивації працівників до ефективної праці та розвитку конкурентоспроможності [2].

В. Смачило та О. Колмакова зробили припущення, що на якісну структуру попиту на ринку праці впливають особисті дані, спеціалізація та мобільність трудових ресурсів. Особисті дані (вік, освіта, сімейний стан, наявність дітей) — це суб'єктивний фактор, який впливає на рішення щодо влаштування на роботу. Спеціалізація (досвід, кваліфікація та професія) та мобільність (схильність до міграції, схильність до тимчасової імміграції, схильність до пере-

кваліфікації) — це об'єктивні фактори, які впливають на пошук роботи [3].

На сучасному етапі розвитку Україна є переважно експортером робочої сили. Член-кореспондент НАНУ Е.М. Лібанова стверджує, що якби наша робоча сила стала дорожчою середині країни, вона б не втратила конкурентоздатності й на Заході та значно знизила б мотивацію до міграції [4].

Основною характеристикою робочого місця та трудових ресурсів є стимули, що заспокоюються на робочому місці, і ті, що спонукають потенційного працівника ухвалити рішення влаштуватися на цю роботу. Політика створення нових робочих місць буде результативною тільки за умови створення потужних мотиваційних стимулів до продуктивної зайнятості населення в офіційному секторі економіки з легальними доходами [5].

У своїх дослідженнях О. Жилінська та А. Парафійник дійшли висновку про те, що підприємства, які впроваджують продуктивні та процесуальні інновації, збільшують чисельність своїх працівників на 0,76%, тимчасом як ті, що не впроваджують жодних, зменшують зайнятість на 0,81% [6].

Отже, нові для України ринкові умови ставлять питання щодо аналізу сучасних процесів формування, розподілу й використання трудових ресурсів, які б сприяли розв'язанню передусім територіальних проблем відтворення робочої сили на основі оптимального поєднання національних і регіональних цілей та завдань економічного розвитку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття основних проблем щодо управління трудовими ресурсами, які виникають у процесі впливу ринкових змін, причини їхнього виникнення та способи подолання. Об'єктом дослідження є процес управління трудовими ресурсами в контексті використання маркетингових концепцій. Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти процесу управління трудовими ресурсами на засадах комплексної системи маркетингу.

Теоретичними засадами дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, що стосуються питань управління трудовими ресурсами. У роботі використано системний підхід, історико-логічний підхід, метод оптимізації та прийняття рішень.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання маркетингу трудових ресурсів у теперішній час тільки починають ставитися в

економічних дослідженнях. А практичне застосування деяких методів маркетингу має місце вже зараз, про це свідчить аналіз діяльності державних служб по забезпеченню зайнятості населення і недержавних агентств по найму. Якщо державні служби зайнятості в основному застосовують деякі способи збутової концепції маркетингу, то приватні агентства по найманню — окремі методи концепції традиційного маркетингу. Комплексна ж система маркетингу в діяльності цих структур відсутня, що заважає їм володіти ситуацією на ринку праці, і, як наслідок, — прагнення задовольнити оперативні проблеми, не задумуючись про майбутнє і стратегічні цілі.

Для успішного регулювання кон'юнктури попиту та пропозиції на ринку праці, на наш погляд, необхідно використовувати методологію маркетингу. Головна теза маркетингу — це орієнтація на споживача, виробництво того, що користується попитом, що можна вигідно реалізувати. Маркетинг робочої сили припускає створення та функціонування комплексної ефективної системи регулювання трудових ресурсів, що здійснює, зокрема, і маркетингові функції такі, як стратегічне планування, маркетингові дослідження попиту на робочу силу та її пропозицію, просування, реклама і стимулювання працевлаштування, визначення ціни робочої сили.

Усі різноманітні маркетингові засоби можна об'єднати в два основних види:

— маркетинг, орієнтований на продукт, у якості якого виступає робоча сила (послуги праці);

— маркетинг, орієнтований на задоволення споживачів (роботодавців) з урахуванням їх диференціації.

Ці види маркетингу на ринку робочої сили знаходять вираження в наступному: з однієї сторони, маркетингова діяльність повинна бути націлена на товар, у формі якого виступають трудові послуги, що представляються робочою силою, інша — на задоволення потреб роботодавців. При сполученні цих двох видів маркетингу узгодження попиту та пропозиції повинно бути найкращим.

Перший вид маркетингу повинний забезпечувати конкурентоздатність пропозиції робочої сили. Однак винести судження про відповідність професійно-кваліфікаційних, вікових і інших якостей робочої сили на ринку праці попиту на неї можна, тільки довідавшись про оцінку цих властивостей з боку споживачів-роботодавців. Це набуває особливого значення для представників тих професій і спеціаль-

ностей, що традиційно не були присутні на ринку робочої сили. Аналіз потреби роботодавців в підборі цих фахівців, на наш погляд, є дуже актуальним.

Не менш важлива оцінка пропозиції робочої сили з боку характеристики процесів вивільнення зайнятих. Вона дає можливість знайти недоліки в професійно-кваліфікаційній структурі підготовки кадрів і вжити заходів до їх виправлення, внести зміни в структурі зайнятості, що випереджатимуть масове безробіття як наслідок структурної перебудови народного господарства.

Для прийняття рішень по формуванню нових напрямів у підготовці і перепідготовці кадрів розроблюваний механізм дозволить виробляти довгострокові програми, що враховують майбутні зміни в тенденціях розвитку регіонального ринку праці. При пропозиції працівників на ринок робочої сили, за сформованими раніше професіями і кваліфікаційними навичками, маркетинг допоможе оцінити їх потенційних споживачів, що забезпечить їх працевлаштування. Цей вид механізму доцільно використовувати при розробці і реалізації заходів державної політики зайнятості, регіональних програм сприяння зайнятості, внутрішньому виробничому плануванню.

Для індивідуальних працівників велике значення має адаптація до запитів роботодавців. Метою в даному випадку виступає дослідження ринкових можливостей з боку попиту на робочу силу, формування умов адаптації до них (через гнучкий ринок, підготовку і перепідготовку кадрів, обумовлену потребами "нестійкого" виробництва, вимогами роботодавців і змінами їхніх переваг при найманні на роботу).

Сьогодні можна виділити наступні концепції:

1. Концепція ефективного формування професійної робочої сили орієнтується на такий товар "робоча сила", що широко доступна і продається за низькими цінами. Учасники направляють зусилля на досягнення високої "серійності" і створення умов для з'єднання здатності до праці з капіталом через різні види зайнятості. Ця концепція домінує в даний час на вітчизняному ринку праці в зв'язку з: низькою купівельною спроможністю основної частини реальних і потенційних роботодавців; їх значними витратами на сприяння зайнятості населення (професійну орієнтацію, підготовку, переорієнтацію і перенавчання, розподіл тощо); необхідністю пошуку шляхів швидкого скорочення робочої сили для досягнення її більшої

ринкової частки з метою майбутнього працевлаштування.

2. Концепція людського капіталу орієнтується на такий товар "специфічної робочої сили", що найбільшою мірою відповідає вищому рівню в технічному, експлуатаційному і якісному відношеннях, забезпечуючи тим самим найбільшу вигоду. Учасник направляє зусилля на створення і формування споживчої вартості робочої сили на її безупинне удосконалення. В умовах, коли пропозиція вище попиту на роботу силу, ця концепція здобуває особливу актуальність. Як наймачі, так і наймані робітники виграють від розширення інвестицій в людський капітал. Перші виграють від можливості підвищити кваліфікацію своїх працівників, керуючих фізичним капіталом, а інші — не стільки від перспективи службового просування та підвищення доходів від трудової діяльності, скільки від розширення можливостей на ринку, якими забезпечує організація.

3. Концепція просування робочої сили заснована на переконанні, що якщо залишити споживачу право самостійно вирішувати питання про наймання працівника певного рівня і профілю підготовки, то переваги споживчого вибору залишаться незмінними. Навпаки, якщо застосувати відповідні прийоми "завоювання місця під сонцем" на ринку робочої сили, то відповідний варіант з'єднання здатності до праці з капіталом буде забезпечений.

4. Цінова концепція базується на тому, що підвищення вартості робочої сили само по собі здатне привести до кращої практичної віддачі, продуктивності праці, поліпшити психологічний клімат у колективі, тобто працівники з високим доходом дорожать роботою і не хочуть її втратити через низьку продуктивність праці і через порушення трудової, технологічної дисципліни.

5. Концепція соціальних переваг зводиться до того, що ринок змушує наймачів пристосовувати заробітну плату та інші характеристики трудової діяльності до переваг продавця робочої сили. Незважаючи на те, що на окремих підприємствах проблеми залишаються, умови праці стають поступово усе більш безпечними, менш шкідливими для здоров'я, у той час як рівень доходу росте.

6. Концепція споживчого вибору обумовлена тим, що споживчий вибір робочої сили — це вибір максимізуючої функції корисності з'єднання здатності до праці з капіталом в умовах їх обмеженості. Розумний вибір припускає, як зіставлення додаткових вигод і витрат, так і рівність між ними. На споживчий вибір впли-

вають смаки і переваги споживача товару. При цьому для більшості споживачів робочої сили характерний ефект приєднання до більшості: роботодавець залежить від думки інших, і ця залежність пряма. Він купує ті товари "робоча сила", рівень і профіль підготовки яких йому звичні. Майже кожна нова специфічна здатність до праці, якою б корисною вона не була, повинна бути йому нав'язана. Для дуже обмеженого кола наймачів робочої сили характерний ефект Веблена — демонстративне використання здатності до праці, справляння враження на інших товаровласників.

7. Концепція персоналу у вузькому розумінні — це кадрове забезпечення підприємства (особливо в період високої кон'юнктури), а у більш широкому плані — це активна форма соціального обмінного процесу між підприємством і ринком робочої сили. Заходи щодо регулювання в сфері персоналу стосуються як зв'язків з ринком робочої сили, так і відносин із власними співробітниками. Такі обов'язки в кожному конкретному випадку може виконувати будь-який працівник, вільний у даний момент часу. Поширення базових ідей в даній області на сферу управління персоналом сприяє ідентифікації працівника зі своєю фірмою і підвищенню його трудової віддачі, допомагає виробити і зміцнити культуру фірми.

8. Внутрішньоорганізаційна концепція повинна полягати у використанні інструментів кадрової політики зі збереженням пріоритету збуту і у застосуванні засобів впливу на персонал. Внутрішнє регулювання — це свідомий вплив на поведінку співробітників організації для підвищення їх компетенції (зокрема, в області надання послуг). Тут виділяють три групи інструментів: засоби кадрової політики з орієнтацією на збут (забезпечення кадрами, підготовка і управління персоналом); засоби внутрішньої комунікації з орієнтацією на збут (внутрішні індивідуальні і колективні комунікації); зовнішні засоби регулювання з орієнтацією на персонал, особливо зовнішні масові комунікації (реклама, зв'язок із громадськістю й ін.). Весь інструментарій спрямований на те, щоб співробітники усвідомили особливу важливість сфери послуг. Внутрішньоорганізаційна концепція має особливе значення для неприбуткових організацій з багатоступінчастою, децентралізованою структурою.

9. Его-концепція базується на системному підході до самореалізації особистості, коли людина в умовах конкуренції повинна визначити своє положення в суспільстві за рахунок максимальної мобілізації енергії і ініціативи,

природних дарувань, придбаних знань і умінь, особистої заповзятливості й активної життєвої позиції.

Таким чином, різноманіття концепцій регулювання ринку трудових ресурсів обумовлено специфікою товару "робоча сила" і різними інтересами суб'єктів ринку праці. Соціально-орієнтована ринкова система створює досить прийнятні умови для життя і корисної діяльності всіх членів суспільства, однак це відбувається завдяки зусиллям найбільш активних і самодіяльних особистостей, що приймають на себе значний вантаж турбот про особисте благополуччя і благополуччя всього суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Управління трудовими ресурсами в Україні сьогодні перебуває в стані постійного науково-обґрунтованого вдосконалення з метою досягнення його високого рівня ефективності: відділи з праці та соціального захисту населення в складі державних адміністрацій зобов'язані контролювати використання робочої сили на підприємствах і в організаціях незалежно від їх підпорядкування, поліпшувати працевлаштування населення; Міністерство праці і соціальної політики України виконує ряд функцій управління, що дає змогу впливати на регулювання процесів відтворення, розподілу і використання трудових ресурсів у країні в цілому і по областях; центральні і місцеві органи праці поряд із розв'язанням питань працевлаштування контролюють організацію, нормування, поліпшення умов праці, підготовку кадрів і підвищення їх кваліфікації на виробництві, розв'язують питання визначення кількості та складу наявних трудових ресурсів на своїй території, забезпечення збалансованості робочих місць з наявною робочою силою. Ефективність роботи вищезазначених органів управління щодо вирішення нагальних та стратегічних питань в управлінні трудовими ресурсами може досягатися за рахунок створення та функціонування системи регулювання трудовими ресурсами на засадах використання маркетингових концепцій. Використання маркетингових засад в управлінні трудовими ресурсами, на нашу думку, спроможне забезпечити ефективне управління трудовими ресурсами, тобто визначення чисельності населення, його складу за віком і статтю, демографічної ситуації, спеціалізації виробництва, структури зайнятості, усього комплексу регіональних умов розпитку трудових ресурсів. Отже, сьогодні потрібні нові ме-

тоди і форми регулювання трудового потенціалу, адекватні сучасному етапу економічного розвитку і використання робочої сили, складним процесам формування дійового механізму стимулювання підвищення продуктивності праці та економії робочої сили на основі прогнозованої інформації.

Література:

1. Мазурок П. Методологічні та інституційні основи визнання інфраструктури ринку праці України / П. Мазурок // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 1. — С. 21.
2. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект / Д.П. Богиня // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 1. — С. 6.
3. Смачило В. Формування механізму перерозподілу трудових ресурсів із застосуванням системи стимулювання праці / В. Смажило, О. Колмачов // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 3. — С. 39.
4. Лібанова Е. Дешева робоча сила збиткова / Е.М. Лібанова // Уряд. кур'єр. — 2007. — 15 лют. — С. 6.
5. Данилишин Б. Перспективи відтворення людського ресурсу / Б. Данилишин, Т. Заєць // Уряд. кур'єр. — 2006. — 14 лип. — С. 5.
6. Жилінська О. Емпіричні дослідження впливу досліджень і розробок та інновацій на зайнятість / О. Жилінська, А. Парафійник // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 1. — С. 28.

References:

1. Mazurok, P. (2005), "Metodolohichni ta instytutsiini osnovy vyznannia infrastruktury rynku pratsi Ukrainy", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 1, pp. 21.
2. Bohynia, D. (2005), "Transformatsiini protsesy v systemi formuvannia natsionalnoho rynku pratsi: instytutsiinyi aspekt", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 1, pp. 6.
3. Smachylo, V. (2007), "Formuvannia mekhanizmu pererozpodilu trudovykh resursiv iz zastosuvanniam systemy stymuliuvannia pratsi", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 3, pp. 39.
4. Libanova, E. (2007), "Desheva robocha syla zbytkova", Uriad. kur'ier, vol. 15, pp. 6.
5. Danylyshyn, B. (2006), "Perspektyvy vidtvorennya liudskoho resursu", Uriad. kur'ier, vol. 14, pp. 5.
6. Zhylynska, O. (2005), "Empirychni doslidzhennia vplyvu doslidzhen i rozrobok ta innovatsii na zainiatist", Ukraina: aspekty pratsi, vol. 1, pp. 28.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2014 р.

УДК 338.432

В. М. Крикунова,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

V. Krykunova,
Candidate of economic science, associated professor of department of economy of enterprise,
Kherson State Agricultural University, Kherson

ANALYSIS OF ENTERPRISES' ACTIVITY EFFICIENCY IN AN AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Проаналізовано динаміку основних показників виробництва аграрної продукції в Україні в цілому та за галузями рослинництва і тваринництва. Розглянуто індикатори ефективності діяльності аграрних підприємств (чистий прибуток, рівень рентабельності виробництва продукції, рівень рентабельності діяльності). Виявлено декілька періодів у коливанні рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства (1990—1994 рр. — рентабельне виробництво; 1995—1999 рр. — збиткове виробництво; 2000—2008 рр. — збитковість тваринництва, низька рентабельність рослинництва і сільського господарства в цілому; 2008—2013 рр. — відновлення прибутковості тваринництва й підвищення рентабельності виробництва продукції в цілому). З'ясовано, що має місце диференціація умов і результативності функціонування агроформувань в залежності від їхнього розміру та організаційно-правової форми. Висвітлено інші фактори, які впливають на рівень ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема, проблеми фінансового забезпечення й державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Визначено напрями підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств.

The dynamics of the main indicators of agricultural production in Ukraine in general and for crop production and stockbreeding in particular are analyzed. Indicators of the efficiency of agricultural enterprises (net profit, the profitability of production, profitability of activity) are considered. Several periods of profitability of agricultural production variation are revealed (1990—1994 years — profitable production, 1995—1999 years — unprofitable production; 2000—2008 years — unprofitable stockbreeding, low profitability of crop production and agriculture in general; 2008—2013 years — recovery to profitability of stockbreeding and increase of the profitability of production in general). It is found that agricultural enterprises' conditions of activity and functioning results depend on their size and legal status. Other factors, that affect the level of efficiency of agricultural production, in particular, problems of financial support and state support of agricultural producers are considered. The ways of improving the efficiency of agricultural enterprises are defined.

Ключові слова: ефективність діяльності підприємства, чистий прибуток, рентабельність виробництва, рентабельність діяльності підприємства, напрями підвищення ефективності.

Key words: effectiveness of the company, net profit, the profitability of production, profitability of activity, directions of improving the efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Висока ефективність виробничо-комерційної діяльності є визначальною передумовою економічного розвитку підприємств і формування їхніх конкурентних переваг. Ефективність характеризує система натуральних і вартісних показників в абсолютному і відносному вимірі, серед яких узагальнювальне значення мають валова продукція, прибуток, різні види рентабельності тощо. Дослідження цих індикаторів у

динаміці, а також порівняльний аналіз дає уявлення про спроможність підприємства отримувати економічні вигоди, а відтак, — про наявну та потенційну здатність адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику ефективності сільськогосподарських підприємств висвітлюють багато

**Таблиця 1. Динаміка кількості суб'єктів господарювання (юридичних осіб)
у сільському господарстві в Україні у 2008—2013 рр.**

Види підприємств	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2013 р. у % до 2012 р.
	одиниць	% до підсумку	одиниць	% до підсумку	одиниць	% до підсумку	одиниць	% до підсумку	одиниць	% до підсумку	одиниць	% до підсумку	
Господарські товариства	7879	13,3	7819	13,7	7769	13,8	7757	13,8	8121	14,5	8245	14,8	101,5
Приватні підприємства	4326	7,3	4333	7,6	4243	7,5	4140	7,4	4183	7,5	4095	7,4	97,9
Виробничі кооперативи	1101	1,9	1001	1,7	952	1,7	905	1,6	856	1,6	809	1,5	94,5
Фермерські господарства	43894	74,3	42101	73,7	41726	73,8	41488	73,9	40732	72,9	40752	73,3	100,0
Державні підприємства	354	0,6	345	0,6	322	0,6	311	0,6	294	0,5	269	0,5	91,5
Підприємства інших форм господарювання	1505	2,6	1553	2,7	1481	2,6	1532	2,7	1680	3,0	1460	2,6	86,9
Усього	59059	100,0	57152	100,0	56493	100,0	56133	100,0	55866	100,0	55630	100,0	99,6

Складено за [5].

науковців, зокрема, В. Андрійчук, І. Воронецька, В. Клименко, А. Кузнецова, О. Нів'євський, О. Собкевич, В. Русан, Т. Чорнопищук, А. Юрченко та інші вчені. Їхні наукові праці містять аналіз рівня ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва, ефективності використання ресурсної бази, особливостей функціонування ринку аграрної продукції, практичні рекомендації щодо підвищення результативності тощо. Разом з тим, зовнішнє середовище діяльності сільськогосподарських підприємств становить складна система різноманітних елементів мікро- та макровпливу, зміна яких може сприятливо або несприятливо позначитися на результативності та динаміці розвитку агоформувань. Тому ретроспективне дослідження індикаторів їхнього функціонування становить науковий інтерес та зумовлює актуальність статті.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз системи показників ефективності діяльності аграрних підприємств стосовно сучасного стану аграрного сектору економіки, вивчення сукупності факторів, які впливають на рівень результативності сільськогосподарського виробництва, визначення напрямів її підвищення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За офіційною інформацією, у 2013 р. частка сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки України склала 9,1% (у 2012 р. — 9,2%). Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах ста-

новив 308,1 млрд грн. (у 2012 р. — 258,3 млрд грн.) [5]. Отже, поряд із зростанням абсолютних показників має місце зниження відносних.

Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств у 2008—2013 рр. у цілому є спадною. У 2013 р. виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, якими використовувалося близько 22 млн га сільськогосподарських угідь (табл. 1). Із загальної кількості підприємств найвища частка належить фермерським господарствам — 73,3%.

В Україні залишається нереалізованим потенціал сільськогосподарської кооперації. За досліджуваний період питома вага виробничих кооперативів у чисельності підприємств скоротилася від 1,9% у 2008 р. до 1,5% — у 2013 р., а у валовій продукції сільськогосподарського виробництва, хоча й дещо підвищилася, залишається надзвичайно низькою — 7,6% у 2013 р. Переваги кооперації для товаровиробників у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах (переробних, заготівельно-збутових, постачальницьких, сервісних) також не використовуються повною мірою. Такі кооперативи дозволяють виробникам сільгосппродукції збільшувати доходність власного виробництва, користуючись послугами, що надає кооператив. Крім економічної функції, обслуговуючий кооператив виконує ще й соціальну, оскільки за бажанням учасників може частину коштів спрямовувати на поліпшення соціальної інфраструктури села.

Із загальної кількості підприємств 47,4 тис. мають сільськогосподарські угіддя. З них най-

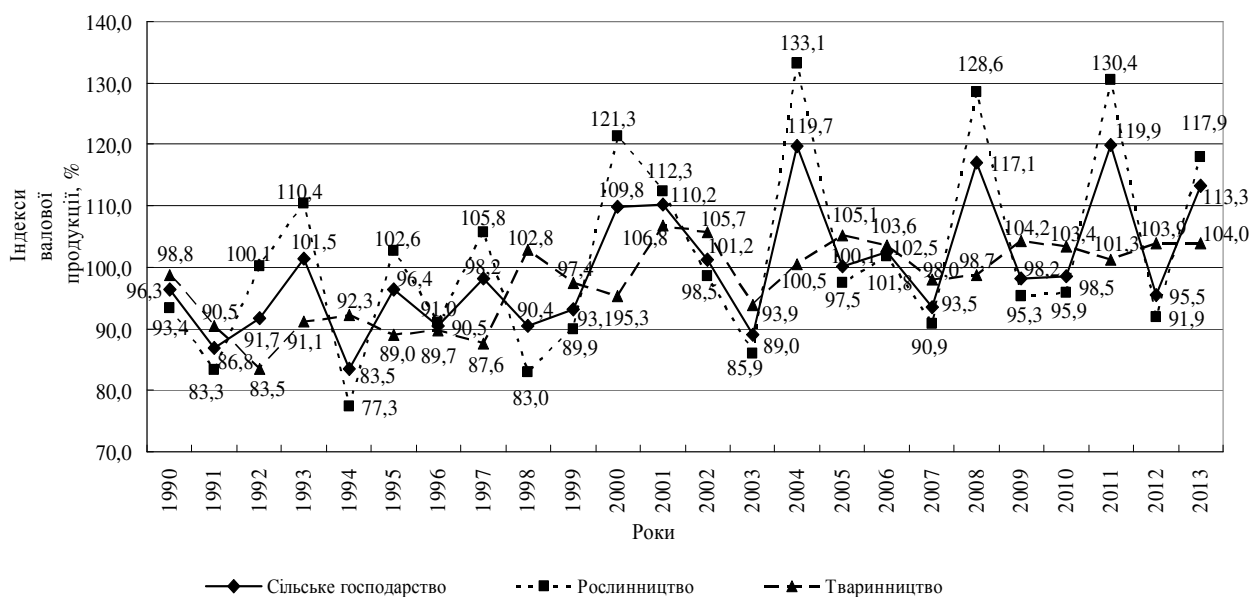

Рис. 1. Індекси валової продукції сільськогосподарства в Україні, %

вища частка належить підприємствам, які мають площу до 100 га — 57,6%, 12,9% мають площу від 100 до 500 га, 4,8% — від 500 до 1000 га, 4,5% — від 1000 до 2000 га, 5,1% — понад 2000 га. У 2013 р. середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств та середній розмір підприємства без урахування фермерських господарств майже не змінилися і відповідно становили 391 га 1163 га сільськогосподарських угідь.

У 340 сільськогосподарських підприємствах (0,6% від загальної їх кількості) використовувалось по 7000 га і більше сільгоспугідь. Ці підприємства в цілому використовували близько 22,2% загальної площі сільськогосподарських угідь. Значна концентрація землі у господарюючих суб'єктів (найчастіше, агрохолдингів), з одного боку, створює передумови для підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності, оскільки на великих площах можна більш раціонально використовувати земельні ресурси, впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу. З іншого, існують загрози, які полягають у монополізації окремих сегментів аграрного ринку, нехтуванні заходами щодо охорони земель та збереження родючості ґрунтів, переважанні вирощування високорентабельних, експортоорієнтованих культур та монокультур переважно зернової та олійної груп.

Аналіз динаміки обсягів сільськогосподарського виробництва показав, що в цілому виробництво сільськогосподарської продукції було нестабільним. Найвищі показники зафіксовані у 2004 р. та у 2011 рр. (відповідно 119,7%

і 119,9%), а найнижчі — у 1991 р., 1994 р. (відповідно 86,8%, 83,5%) (рис. 1).

Виробництво аграрної продукції у 2013 р. характеризується позитивною динамікою порівняно з 2012 р., індекс склав 113,3%. Найбільші коливання показників валової продукції характерні для галузі рослинництва. Так, найвищий показник становив у 2004 р. 133,1%, у 2011 р. — 130,4%, найнижчий — у 1991 р. — 83,3%, 1994 р. — 77,3%, 2003 р. — 85,9%.

Тваринництво менш залежне від погодних умов, тому коливання показників зміни обсягів виробництва в цій галузі не таке суттєве. У 2013 р. обсяг продукції цієї галузі в цілому збільшився на 4% порівняно з попереднім роком за рахунок зростання обсягів вирощування великої рогатої худоби, свиней та птиці всіх видів [5].

Дослідження виробництва сільськогосподарської продукції в розрізі категорій товаровиробників виявило, що в середньому по сільському господарству і у рослинництві основними виробниками є сільськогосподарські підприємства. Їхня частка в цілому у 2013 р. підвищилася і склала 53,8% (проти 50,7% у 2012 р.), по рослинництву — до 58,4% (проти 55,0% у 2012 р.). Щодо тваринницької продукції, хоча й спостерігається підвищення питомої ваги підприємств, основними виробниками залишаються господарства населення, на які припадає 56,6% у 2013 р. Висока концентрація виробництва продукції у господарствах населення, особливо продукції тваринництва, є негативним явищем з точки зору забезпечення продовольчої безпеки держави, оскільки ОСГ не спроможні виробляти товарну сертифіковану про-

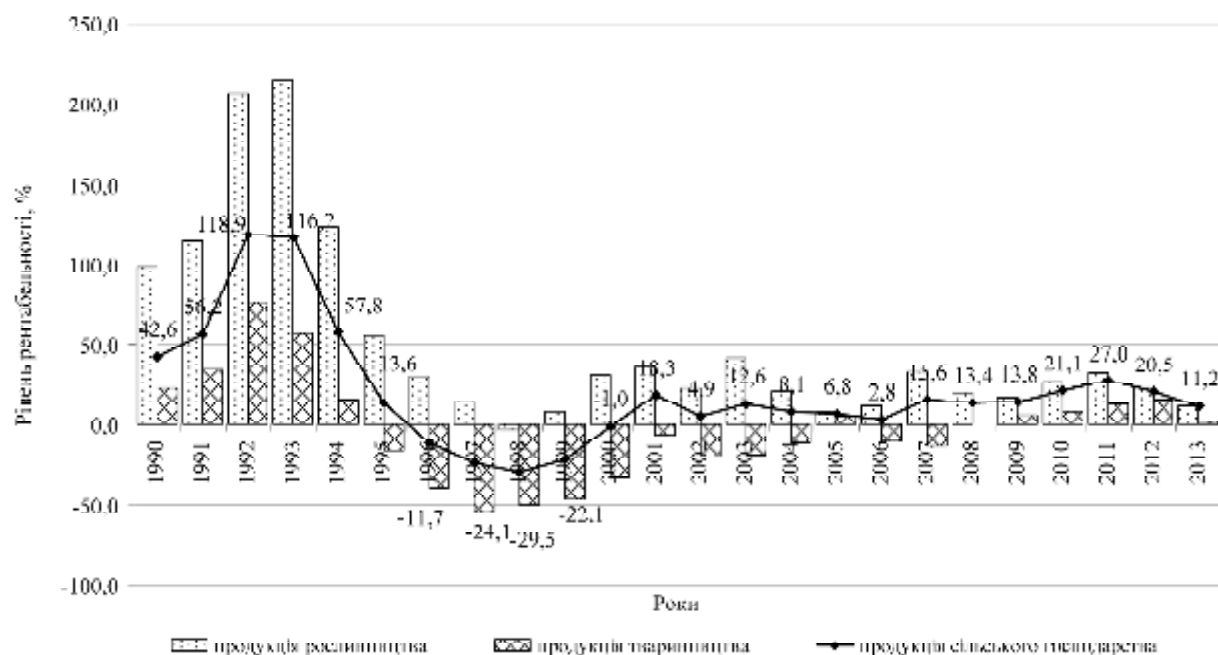

Рис. 2. Рентабельність (збитковість) сільськогосподарського виробництва в Україні

дукцію високої якості [6]. Водночас така ситуація виконує соціальну функцію, слугує своєрідним "буфером" в умовах високого безробіття і зниження загального рівня доходів, оскільки сільське населення реалізує можливість отримувати доходи за рахунок власного виробництва й реалізації продукції.

Узагальнюючим індикатором ефективності виробництва продукції є рівень її рентабельності, що відображає результативність використання виробничого потенціалу, а також умови у сфері збуту. На думку експертів, для здійснення ефективного виробництва аграрної продукції мінімальна рентабельність виробництва повинна становити 20%, а раціональна — 40%. Такий рівень прибутковості створює необхідні умови для оновлення основних засобів та застосування сучасних технологій виробництва [1].

Результати графічного аналізу демонструють декілька періодів у динаміці рентабельності виробництва: 1990—1994 рр. — рентабельне виробництво сільськогосподарської продукції; 1995—1999 рр. — збиткове виробництво аграрної продукції; 2000—2008 рр. хронічна збитковість тваринництва, низька рентабельність рослинництва і сільського господарства в цілому; 2008—2013 рр. — відновлення прибутковості тваринництва, поступове підвищення рентабельності виробництва продукції сільського господарства (рис. 2).

Максимальний рівень збитковості тваринництва припадає на 1997—1998 рр. і становить 49—54%, рослинництва — на 1998 р. -3,3%. У

2013 р. загальна рентабельність сільськогосподарського виробництва склала 11,2% (на 9,3% нижче 2012 р.), продукції рослинництва 11,1% (на 11,2% нижче 2012 р.), тваринництва 1,5% (на 13,7% нижче 2012 р.). Рентабельність виробництва продукції рослинництва знизилася за рахунок зернових і зернобобових культур, соняшнику та ріпаку.

У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним вирощування свиней на м'ясо та виробництво молока і яєць. Зазначимо, що, незважаючи на рентабельне в цілому виробництво продукції сільського господарства та його галузей, рівень цього індикатора поки що не досягнув раціонального і значно коливається під впливом екзогенних умов.

Значним є відхилення рентабельності сільськогосподарської продукції у категоріях підприємств, розподілених за критерієм обсягу чистого доходу: у 2013 р. 16,4% підприємств отримали виручку до 1 млн грн, рівень збитковості склав при цьому -13,3% [5]. Кумулятивна частка агроформувань з виручкою 1,1—2,5 млн грн. — 15,7% з рівнем рентабельності виробництва в середньому 0,3%, з виручкою 2,6—5,0 млн грн. — 16,7% з рівнем рентабельності виробництва в середньому 3,6%. Найефективніше виробництво продукції здійснювалося аграрними підприємствами з обсягом реалізації більше 100 млн грн. Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в них склав 22,8% (у 2012 р. 27,5%). Зазначене підтверджує тезу про можливість досягнення високої ефективності,

Таблиця 2. Прибутковість діяльності підприємств галузі сільського господарства в Україні у 2008–2013 рр.

Показники	Роки						2013 р. у % (±) до 2012 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Чистий прибуток (збиток), млн грн.	5744,3	7576,4	17253,4	25267	26728,4	15806,0	59,1
Частка підприємств, які одержали чистий прибуток, %	71,1	69,2	69,6	83,5	78,6	80,2	1,6
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	7,7	8,7	17,5	19,3	16,3	8,8	-7,5
Рентабельність операційної діяльності, %	12,9	14,7	24,5	24,7	22,8	12,2	-10,6

у першу чергу, в умовах великотоварного виробництва. Водночас, саме ці підприємства є пріоритетними об'єктами державної підтримки в Україні, що суттєво впливає на результати їх діяльності.

Згідно з офіційними даними, обсяг чистого прибутку, отриманого сільськогосподарськими підприємствами у 2013 р. становив 16,0 млрд грн., що на 41% менше порівняно з 2012 р. (табл. 2). Водночас, на 1,6% підвищилася частка підприємств, які завершили 2013 р. з позитивними фінансовими результатами. Рівень рентабельності всієї діяльності, обчислений як відношення чистого прибутку до всіх витрат підприємства, становив у 2013 р. 8,8%, що на 7,5% менше, ніж у 2012 р. Рівень рентабельності операційної діяльності, розрахований як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності, склав у 2013 р. 12,2% (у 2012 р. 22,8%).

Незважаючи на наявні позитивні тенденції, наведений показник, що обчислений як рівень віддачі витрат підприємства, є недостатнім для забезпечення розвитку підприємств. У випадку застосування в якості бази порівняння величини основного і оборотного капіталу рівень рентабельності суттєво скорочується, що підтверджує висловлену тезу про відсутність у багатьох підприємств, незважаючи на наявність прибутку, можливостей для забезпечення розширеного відтворення за рахунок власних джерел фінансування.

Серед основних чинників недостатньої ефективності діяльності аграрних підприємств дослідники цієї проблеми називають кліматичні умови; застарілі технології (фактично, "консервацію" екстенсивного підходу до нарощування виробництва продукції"); недосконалість державного регулювання; кризовий стан ресурсного та фінансового потенціалу сільськогосподарських товаровиробників, економічну нерівність умов функціонування різних за розміром аграрних підприємств [3; 6; 7].

У зв'язку із зазначеним загострюється проблема фінансування діяльності товаровиробників, зокрема, за рахунок кредитування. Аграрним підприємствам порівняно з підприємствами інших галузей значно важче отримати доступ до кредитних ресурсів внаслідок високого рівня кредитних ризиків, короткої кредитної історії позичальників, високих процентних ставок, застарілих методів керівництва, непрозорості ринку тощо. Станом на вересень 2014 р. обсяг кредитування сільськогосподарських підприємств склав 53,2 млрд грн. Їхня частка у загальному кредитному портфелі банківських установ залишається надзвичайно низькою — 7,0% [2]. У розрізі строків погашення найвища питома вага припадає на кредити зі строком погашення від 1 до 5 років — 49%.

Світовий досвід свідчить, що важливим чинником ефективності діяльності аграрних підприємств та формування їхніх конкурентних переваг є державна підтримка у різних формах (фінансова допомога, державне кредитування, формування цін через систему доплати, спрощена система оподаткування, надання державних замовлень тощо). Аналітики вважають, що існуюча практика формування бюджету України стримує розвиток аграрних ринків, оскільки частка видатків на сільське господарство у сукупних державних видатках та ВВП країни є надзвичайно низькою [3]. Заплановані сукупні державні видатки на Міністерство аграрної політики та продовольства на 2013 р. становили 8721,18 млн грн. (2,1% від загального обсягу видатків бюджету), на програми фінансової підтримки заходів в АПК — 96,78 млн грн. (проти 827,4 млн грн. у 2012 р.), або 1,1% від обсягу коштів, призначених для Міністерства аграрної політики та продовольства [4]. Водночас, політика підтримки аграрного сектору орієнтована переважно на великотоварне виробництво, тоді як заходи щодо

соціального та екологічного розвитку села здебільшого мають вибірковий і непослідовний характер.

ВИСНОВКИ

Валові показники виробництва продукції сільського господарства характеризуються нестабільною різноспрямованою динамікою, їх варіація у рослинництві визначається головно кліматичними умовами. Має місце диференціація умов і результативності функціонування агроформувань в залежності від їхнього розміру та організаційно-правової форми. Так, при зміцненні позиції інтегрованих структур (агрохолдингів) і великих підприємств ефективність дрібних товаровиробників, на які припадає найвища частка у загальній кількості підприємств, є низькою, що ускладнює або унеможлиблює їх розвиток і зумовлює перетік виробництва у неформальний сектор економіки.

Підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств потребує реалізації низки заходів як на рівні самих суб'єктів господарювання, так й на макроекономічному рівні. Саме підприємства мають виявити готовність до впровадження інновацій різних видів у сфері виробництва, матеріально-технічного забезпечення, у збутовій діяльності. З іншого боку, оптимізація зовнішніх умов діяльності потребує доцільної державної політики стосовно: розвитку збутової, сервісної, фінансової, інноваційної та інформаційної інфраструктури; стимулювання інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі; ефективної підтримки товаровиробників, особливо дрібних, а також кооперативних об'єднань та ін.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2013. — 779 с.
2. Грошово-кредитна статистика / Національний банк України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579
3. Кузнецова А. Державні витрати на програми підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій / Кузнецова А., Нів'євський О. // Огляд аграрної політики. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — 2012. — № 1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Regular_products/Agro_review/2012/___21_02_2012.pdf

4. Про Державний бюджет України на 2013 рік. Додаток 3. / Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 5—6. — 60 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

5. Сільське господарство України. 2013 рік. Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики, 2014. — 400 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

6. Собкевич О. Щодо підвищення ефективності господарювання аграрних формувань / [Собкевич О., Русан В., Юрченко А. та ін.] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1159/>

7. Чорнопишук Т.І. Економіка аграрних підприємств / [Чорнопишук Т.І., Воронетська І.С., Сегеда С.А. та ін.]. — Вінниця: ВДАУ, 2006. — 400 с.

References:

1. Andriichuk, V.G. (2013), *Economika pidryemstv agropromyslovogo kompleksu* [Economics of enterprises of agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 2. The official site of the National Bank of Ukraine (2014), "Monetary statistics", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579 (Accessed 30 Oct 2014)
 3. Kuznetsova, A. (2012), "Public expenditure on support for agriculture and rural development", *Ogliad agrarnoi ekonomiky*, [Online], vol. 1, available at: http://www.ier.com.ua/files/Regular_products/Agro_review/2012/_21_02_2012.pdf (Accessed 28 Aug 2014).
 4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine, 2013", Addition 3, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17> (Accessed 29 Oct 2014).
 5. State Statistics Service of Ukraine (2014), "Sil's'ke gospodarstvo Ukrainy 2013. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Ukraine 2013. Statistical yearbook], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 4 Oct 2014).
 6. Sobkevych, O. Rusan, V. and Yurchenko, A. "To improve the efficiency of management of agrarian formations", [Online], available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1159/> (Accessed 30 Sept 2014).
 7. Chornopyshchuk, T.I. Voronetska, I.S. and Seheda, S.A. (2006), *Economika agrarnykh pidryemstv* [Economics of agrarian enterprises], VSAU, Vinnitsa, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2014 р.*

УДК 502.33: 631.15

М. М. Кочерга,

к. с.-г. н., с. н. с., провідний науковий співробітник,

ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

M. Kocherga,

Ph.D. in Agricultural Sciences, Senior Research Fellow Leading Research Fellow State Institution

"Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine"

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF ENVIRONMENTAL AUDIT IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Визначено, що формування концептуальних засад екологічного аудиту в аграрному секторі економіки повинні відображати сутнісні та змістовні аспекти даного процесу. В статті сформульовано концептуальні положення становлення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки шляхом розмежування економічних, техніко-технологічних і організаційних аспектів його здійснення, що розглядаються в єдиній системі управління заснованій на циклі Демінга. Він являє собою цикл періодичного планування, здійснення, оцінювання та перегляду діяльності. Такий підхід дає змогу постійно й найбільш ефективно відстежувати діяльність будь-якої організації або технологічного процесу і вносити корективи. Тому розвиток екологічного аудиту є невід'ємною складовою в системі екологічного менеджменту аграрних підприємств. Доведено необхідність при проведенні екологічного аудиту треба чітко розрізняти економічну, техніко-технологічну та організаційну сторони його реалізації. У зв'язку з цим запропоновано види екологічного аудиту: екологічний організаційно-управлінський, екологічний технічний, екологічний технологічний, екологічний обліково-економічний.

This paper deals with formation of the conceptual foundations of environmental audit in the agricultural sector should reflect the essential and substantive aspects of the process. Conceptual provisions of ecological audit in the agricultural sector through the separation of economic, technical, technological and organizational aspects of its implementation, discussed in unified management system founded on the Deming Cycle have been formulated in this article. It represents a cycle of periodic planning, implementation, evaluation and review of activity. This approach makes it possible to continuously and more effectively monitor the activities of any organization or process and make adjustments. Therefore, the development of environmental audit is an integral part of the system of environmental management of agricultural enterprises. Necessity in an environmental audit to clearly distinguish the economic, technical, technological and organizational aspects of the implementation has been proved. In this regard types of environmental audits have been suggested: environmental organizational administrative, environmental engineering, environmental technological, environmental and accounting economic.

Ключові слова: екологічний аудит, концепція, положення, аграрний сектор економіки, розвиток, управління.

Key words: environmental audit, concept, foundations, agricultural sector of the economy, development, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стан економіки аграрного сектора в багатьох країнах світу потребує переходу на інтенсивні методи господарювання. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, пріоритетність у ній техногенного фактора, вплив на земельні ресурси за допомогою механізації, хімізації та меліорації мають позитивний вплив до певних меж. Активне нагромадження застосу-

вання засобів і предметів праці в розрахунок на одиницю земельної площі, що перевищує норми, має від'ємний екологічний ефект. Настає період, коли витрати не окуповуються, знижується продуктивність земельних угідь, посилюється екологічний опір ґрунтів. Отже, ігнорування екологічним фактором веде до зниження економічних показників, що підтверджує знижену якість агробіоценозів. У зв'язку

Рис. 1. Спонукальні чинники проведення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки

з цим виникла потреба в контролі за господарською діяльністю аграрних підприємств.

Особливе місце в системі такого контролю займає екологічний аудит — інструмент, що включає в себе організаційно-економічні фактори захисту навколишнього середовища. Він дозволяє вибрати оптимальний варіант природоохоронних механізмів, організувати інформаційно-аналітичний контроль за станом і ступенем використання природних ресурсів, дати оцінку еколого-економічної доцільності того чи іншого інвестиційного проекту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Теоретичною базою дослідження та сформульованих висновків стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених з питань екологічного менеджменту: І.К. Бистрякова, Т.П. Галушкіної, Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, В.М. Трегобчука, Т.Ю. Туниці, О.І. Фурдичка, С.К. Харічкова, М.А. Хвеси́ка, Є.В. Хлобистова, О.М. Царенка та інших. У їх дослідженнях висвітлено питання пов'язані з екологізацією усіх сторін суспільної діяльності, впровадженні сучасних механізмів та інструментів екологізації та забезпечення ресурсно-екологічної безпеки. Питанням формування та функціонування екологічного аудиту в Україні присвячено праці Н.М. Андрєєвої, О.О. Веклич, У.П. Новак, Т.І. Пізняк, О.Ф. Савченка, М.М. Шафорової, Г.Г. Шматкова та інших.

Поряд з цим, недостатньо розробленими залишаються концептуальні засади становлення та розвитку екологічного аудиту в аграрно-

му секторі економіки України. Відсутність зазначених напрацювань ускладнює законотворчу роботу щодо застосування екологічного аудиту в галузі сільського господарства і створює певні проблеми щодо правозастосування вже наявних нормативно-правових актів про екологічний аудит.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень становлення та розвитку екологічного аудиту в аграрному секторі економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мета формування системи екологічного аудиту в аграрному секторі економіки полягає в стабілізації і поліпшенні екологічного стану сільськогосподарських товаровиробників та сільських територій шляхом утвердження концептуальних основ становлення екологічного аудиту як інтегрованого фактора еколого-економічного розвитку сільського господарства для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи аграрного природокористування.

В аграрному секторі економіки завданням екологічного аудиту є пошук оптимальних шляхів поєднання економічного та екологічного регулювання сільськогосподарської діяльності. Мета — сприяти своєчасному запобіганню соціального та економічного збитку, що виникає внаслідок впливу аграрного виробництва на стан навколишнього природного сере-

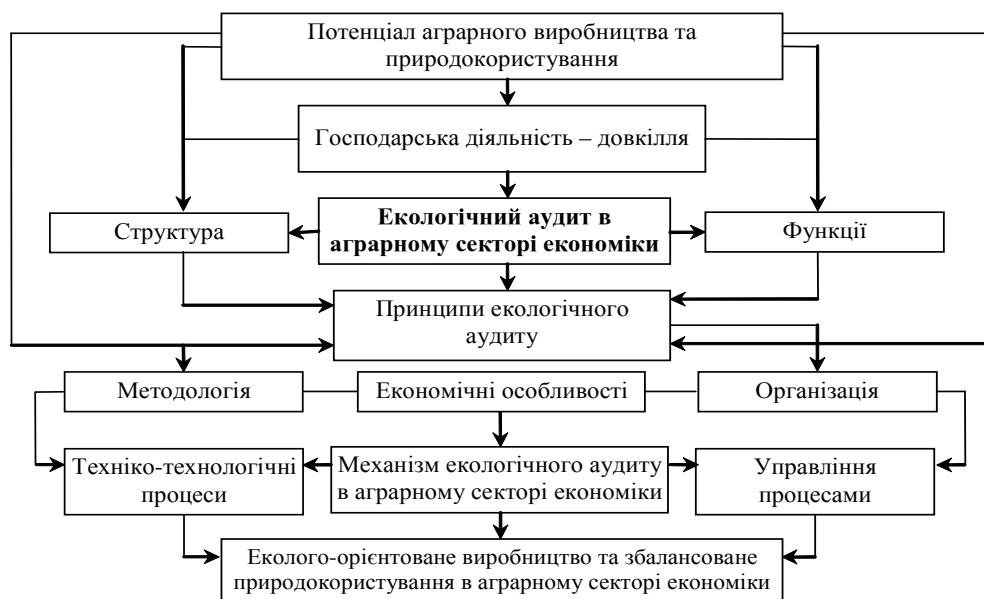

Рис. 2. Концепція екологічного аудиту в аграрному секторі економіки

довища. Результуючим показником екологічного аудиту в агросфері є надання достовірної та об'єктивної інформації, заснованої на ретельному аналізі численних факторів, які визначають міру співвідношення між економічною ефективністю аграрного виробництва і якістю навколишнього середовища. Актуальність проведення екологічного аудиту аграрних підприємств і організацій має, на нашу думку, економічний, екологічний і соціальний аспекти (рис. 1).

На наш погляд, формування концептуальних засад екологічного аудиту в аграрному секторі економіки, повинні відображати сутнісні та змістовні аспекти екологічного аудиту. Тому пропонуємо включити наступні концептуальні напрями становлення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки згрупувавши їх за наступними аспектами:

— економічні (створення теоретико-методологічних та практичних засад для запровадження екологічного управління в сільському господарстві; перехід від оцінок можливих збитків, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, до їх передбачення, можливого усунення, кількісного аналізу та визначення перспективних шляхів екологізації аграрного виробництва; екологічна мотивація сільськогосподарської діяльності, суть якої полягає в широкому і пріоритетному застосуванні при вирішенні екологічних проблем різних засобів мотивації; розширення бази оподаткування забруднюючих речовин і екологічно небезпечної продукції, враховуючи досвід країн — членів ЄС/ОЕСР; екологічна реструктуризація податкової системи (нарошення при-

родно-ресурсної рентної складової у податковій системі в цілому без порушення податкового балансу); посилення державної підтримки сільськогосподарських виробників продукції органічного землеробства; стимулювання розвитку екологічної сертифікації та стандартизації в аграрному секторі економіки);

— техніко-технологічні (формування методичного забезпечення, яке б враховувало галузеві особливості технологічних процесів в сільському господарстві; стимулювання інноваційних розробок та інвестиційних проектів спрямованих на впровадження ресурсозберігаючих технологій, модернізацію існуючих техніко-технологічних процесів; формування бази даних технологічних заходів/найкращих доступних технологій для оптимізації вирішення проблем охорони навколишнього середовища для різних секторів аграрного виробництва; забезпечення принципу своєчасності (пов'язана з сезонністю аграрного виробництва), що визначає час вирішення завдань з метою попередження негативних наслідків і мінімізації втрат);

— організаційні (організація обов'язкового незалежного аудиту об'єктів потенційної екологічної небезпеки в аграрному секторі економіки; створення ринку послуг екологічного страхування; удосконалення нормативно-розрахункової бази і порядку сплати податку на екологічно шкідливу продукцію з урахуванням існуючих недоліків та відповідно до принципу "платить забруднювач"; забезпечення інтегрованості (вирішення проблем має бути інтегровано з цілями еколого-економічного розвитку); підготовка фахівців — професіоналів, орієнтованих на знання в галузі сільського господар-

Таблиця 1. Доцільність проведення екологічного аудиту в аграрній сфері

Вид діяльності	Результати екологічного аудиту
Інвестиційна	Оцінювання рівня екологічного ризику об'єктів інвестування
Приватизаційна	Визначення вартості об'єктів приватизації
Виробнича	Ухвалення рішень щодо модернізації технологічного процесу
Наукова	Розроблення нових сучасних технологій
Екологічна сертифікація	Визначення відповідності фактичних показників діяльності аграрних підприємств екологічним нормам і стандартам
Екологічне страхування	Оцінювання рівня екологічної безпеки об'єктів страхування
Маркетингова	Визначення цінової політики
Організаційна	Складання прогнозів і планів; контроль у сфері природокористування

Джерело: адаптовано автором [4; 6].

ства; розвинена і збалансована відповідальність за результати роботи.

Загалом концепція екологічного аудиту в аграрному секторі економіки схематично зображено на рисунку 2. Отже, при проведенні екологічного аудиту треба чітко розрізняти економічну, техніко-технологічну та організаційну сторони його реалізації. У зв'язку з цим можна вказати на необхідність виділяти види екологічного аудиту: екологічний організаційно-управлінський, екологічний технічний, екологічний технологічний, екологічний обліково-економічний [2; 4; 5].

Основні відмінності змісту цих видів аудиту повинні бути відображені в плані та програмі аудиторської перевірки. На нинішньому етапі національної практики залишається серйозною проблемою мотивація розроблення та проведення програм добровільного (ініціативного) екологічного аудиту в системі екологічного менеджменту з перспективою розвитку інтегрованої системи екологічного менеджменту та екологічного аудиту. Основні спонукальні причини необхідності проведення екологічного аудиту: інвестиційний процес; екологічна експертиза; приватизація; відносини з територіальними й державними органами екологічного контролю та управління; відносини з громадськістю та населенням; запобігання виникненню гострих екологічних проблем; врегулювання складних існуючих конфліктних ситуацій; екологічна освіта [1; 3; 6; 7].

Основними функціями екологічного аудиту в аграрному секторі економіки є створення такого механізму вирішення екологічних проблем, який став би невід'ємною частиною діяльності аграрного підприємства та сільської територіальної громади. Іншим важливим завданням є демонстрація населенню, установам та організаціям політики в галузі охорони навколишнього середовища та ефективності заходів з реалізації місцевої екологічної політики.

Отже, очевидно, що необхідно застосовувати екологічний аудит, для того щоб можна

було вибрати найбільш оптимальний спосіб щодо досягнення необхідної якості продукції, підвищення іміджу підприємства, зниження негативної дії на довкілля. У таблиці 1 узагальнено інформацію про доцільність використання результатів екологічного аудиту.

Процес упровадження екологічного аудиту в аграрному секторі економіки стримується через відсутність законодавчої і нормативно-методичної бази з екологічного аудиту, фахівців-практиків, а також спеціалізованого координуючого органу в системі управління на різних рівнях (місто, область, регіон, держава). Таким чином, реалізація передбачених стратегічних заходів щодо стійкого розвитку країни на основі результатів екологічного аудиту сприятиме мінімізації існуючих диспропорцій у розвитку регіонів, а також збалансованості економічного й соціально-екологічного розвитку.

Концептуальні положення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки, що відображають сукупність проблем оцінки та контролю, взаємопов'язаних з екологічними процесами, повинні розглядатися і вирішуватися в єдиній системі управління заснованій на циклі Демінга. Він являє собою цикл періодичного планування, здійснення, оцінювання та перегляду діяльності [4]. Основоположний його принцип полягає в тому, що планування первинне, і якщо немає серйозних підстав до зміни, то все має бути реалізовано. Інститут екологічного аудиту, новітній для вітчизняного аграрного сектора економіки. Тому держава повинна сприяти його розвитку, регламентуючи суспільні відносини, що виникають у процесі аграрного виробництва, прогнозуючи появу нових відносин і встановлюючи щодо них норми випереджаючого регулювання. Тільки за цих умов можна досягти основної мети екологічного аудиту в агросфері — дотримуватися норм екологічної безпеки, раціонального природокористування в процесі аграрного виробництва. Такий підхід дає змогу постійно й

найбільш ефективно відстежувати діяльність будь-якої організації або техніко-технологічного процесу і вносити корективи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, формування концептуальних засад екологічного аудиту в аграрному секторі економіки, повинні відображати сутнісні та змістовні аспекти екологічного аудиту. Тому запропоновано включити наступні концептуальні напрями становлення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки згрупувавши їх за наступними аспектами: економічні, техніко-технологічні, організаційні. Концептуальні положення екологічного аудиту в аграрному секторі економіки, що відображають сукупність проблем оцінки та контролю, взаємопов'язаних з екологічними процесами, повинні розглядатися і вирішуватися в єдиній системі управління заснованій на циклі Демінга. Він являє собою цикл періодичного планування, здійснення, оцінювання та перегляду діяльності. Основоположний його принцип полягає в тому, що планування первинне, і якщо немає серйозних підстав до зміни, то все має бути реалізовано. Такий підхід дає змогу постійно й найбільш ефективно відстежувати діяльність будь-якої організації або технологічного процесу і вносити корективи. Саме контроль та оцінка дають вхідну інформацію і пропозиції для внесення коректив. Тому розвиток екологічного аудиту є невід'ємною складовою в системі екологічного менеджменту.

Загалом держава повинна сприяти розвитку екологічного аудиту в аграрному секторі економіки, регламентуючи суспільні відносини, що виникають у процесі сільськогосподарського виробництва, прогнозуючи появу нових відносин і встановлюючи щодо них норми випереджаючого регулювання. Тільки за цих умов можна досягти основної мети екологічного аудиту в агросфері — дотримуватися норм екологічної безпеки, раціонального природокористування в агросфері.

Література:

1. Екологічний аудит: посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / [В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький]. — К.: Символ-Т, 1997. — 221 с.
2. Мех Я. Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення // Я. Мех, Р. Кулик // Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — № 2. — С. 45—48.
3. Паппу Т.Б. Формування концепції екологічного аудиту території / Т.Б. Паппу // Фор-

мування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 7/8 (122/123). — С. 169—174.

4. Савкин В.И. Экологический менеджмент в АПК: теоретические основы и практический опыт: [монография] / В.И. Савкин. — Орел: Континент, 2007. — 217 с.

5. Фостолович В.А. Екологічний аудит в системі екологічного менеджменту сільськогосподарських підприємств / В.А. Фостолович, О.О. Яковенчук, Я.О. Яковенчук // Інноваційна економіка. — 2011. — № 4. — С. 61—65.

6. Guidance on Conducting Audits of Activities with an Environmental Perspective [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.environmental-auditing.org/>

7. Guseva T., Daiman S. Environmental Management Systems in Russia — an Overview: Proc. of "EMAS Eastwards" Conference. — Kaunas, 1999. — P. 7.

References:

1. Shevchuk, V.Ya. Satalkin, Yu.M. and Navrots'kyj, V.M. (1997), *Ekolohichnyj audyt: posibnyk z ekolohichnoho menedzhmentu i ekolohichnoho audytu*, [Ecological Audit: A Handbook of environmental management and environmental auditing], Symvol-T, Kyiv, Ukraine.

2. Mekh, Ya. and Kulyk, R. (2010), "Ekolohichnyj audyt: sutnist' i problemy stanovlennia", *Bukhhalters'kyj oblik i audyt*, vol. 2, pp. 45—48.

3. Pappu, T.B. (2011), "Formuvannia kontseptsii ekolohichnoho audytu terytorii", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 7/8, no. 122/123, pp. 169—174.

4. Savkin, V.I. (2007), *Jekologicheskij menedzhment v APK: teoreticheskie osnovy i prakticheskij opyt* [Environmental management in AIC: theoretical basis and practical experience], Kontinent, Orel, Rossija.

5. Fostolovych, V.A. Yakovenchuk, O.O. and Yakovenchuk, Ya.O. (2011), "Ekolohichnyj audyt v systemi ekolohichnoho menedzhmentu sil's'ko-hospodars'kykh pidpryiemstv", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 4, pp. 61—65.

6. The official site of The International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing (2012), "Guidance on Conducting Audits of Activities with an Environmental Perspective", available at: <http://www.environmental-auditing.org/> (Accessed 4 January 2014).

7. Guseva, T. and Daiman, S. (1999), *Environmental Management Systems in Russia — an Overview*, Proc. of: "EMAS Eastwards" Conference, Kaunas, Lithuania.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2014 р.

УДК 332.1: 336.5

Т. В. Міхеєнко,

к. е. н., доцент, Чернігівський державний інститут економіки і управління

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ

T. Mikheienko,

candidate of economic sciences, associate professor, Chernihiv State Institute of Economics and Management

FINANCIAL PROVISION OF THE DEPRESSED REGIONS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті досліджено форми та механізм фінансового забезпечення розвитку регіонів України, визначено особливості їх застосування для депресивних територій, проведено аналіз джерел фінансування регіонального розвитку, висвітлено загальні проблеми у сфері залучення фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку територій, визначено додаткові джерела залучення коштів, зокрема, запропоновано шляхи активізації ринку місцевих запозичень. Авторами визначено пріоритетні напрями фінансового забезпечення з метою стимулювання економічного зростання та сталого розвитку депресивних регіонів.

The forms and mechanism of financial provision development of regions of Ukraine, peculiarities of their application for depressed areas, sources of funding for regional development, common problems in attracting financial resources for sustainable development of territories, additional sources of funding, ways to enhance the local market borrowings are substantiated in the article. The author identified priority areas for financial support with the aim of stimulating economic growth and sustainable development of depressed regions.

Ключові слова: фінансове забезпечення, збалансований розвиток, депресивні регіони, фінансовий потенціал, регіональна фінансова політика.

Key words: financial provision, sustainable development, depressed regions, financial potential, regional financial policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки можливості економічного розвитку кожного регіону залежать від його ресурсного потенціалу: природних багатств, виробничих потужностей, кваліфікованого персоналу тощо. Важливою складовою цього потенціалу є забезпеченість фінансовими ресурсами. Оскільки фінансові ресурси є основою для реалізації політики збалансованого розвитку регіонів з урахуванням наявних глибоких регіональних диспропорцій у соціально-економічному та екологічному розвитку країни, постає потреба у розробці наукових засад механізму фінансового забезпечення розвитку територій, особливо тих, які мають депресивні тенденції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує велика кількість досліджень з питань фінансового забезпечення регіонального розвитку. Значний науковий і практичний інтерес становлять праці Т. Бондарук, І. Луніної, А. Панасюк, О. Сунцової, І. Ускова, які стосуються формування

доходів місцевих бюджетів, вирівнювання фінансового потенціалу територій та міжбюджетних відносин; О. Бречка, Ю. Дронь, М. Трохимченко, О. Чигрин, які присвячені удосконаленню механізмів інвестиційного забезпечення розвитку регіонів; Т. Вахненко, Н. Костіної, М. Кореняко, А. Максимової, Д. Третьак, в яких визначено проблеми та перспективи використання місцевих запозичень, оскільки дослідження цих науковців спрямовані на пошук додаткових джерел фінансового забезпечення регіонального розвитку. Ознайомлення з численними дослідженнями свідчить про цілком виправдане посилення інтересу до проблеми фінансового забезпечення розвитку регіонів, проте з'ясовано, що наукові праці стосуються лише окремих аспектів, а не комплексного її розв'язання, тому необхідно продовжувати розробку і наукове обґрунтування механізму фінансового забезпечення збалансованого розвитку регіонів. Подальшої уваги науковців та органів влади потребує питання оптимізації використання обмежених джерел фінансування за пріоритетними напрямками сталого розвитку з урахуванням регіональних особливостей.

Таблиця 1. Узагальнення підходів до трактування поняття "фінансове забезпечення"

Автор	Визначення
<i>I підхід</i>	
В. Опарін	Фінансове забезпечення – один із методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, який реалізується на основі відповідної системи фінансування.
Я. Буздуган	Фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, за допомогою якого формують і використовують фонди коштів і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства
В. Дем'янишин, С. Юрій	Фінансове забезпечення – один із методів фінансового механізму, покликаною забезпечувати розподільчі та перерозподільчі процеси з метою утворення доходів і фондів коштів
<i>II підхід</i>	
Л. Коваленко	Фінансове забезпечення – це процес акумуляції необхідних обсягів фінансових ресурсів для задоволення загальнодержавних потреб, потреб підприємницьких структур та домогосподарств
М. Грідчина, В. Захожай, Л. Осіпчук	Фінансове забезпечення – це формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання
О. Веклич	Фінансове забезпечення – це певна система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 2; 3; 4; 5].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів фінансового забезпечення регіонального розвитку, визначення джерел фінансування сталого розвитку регіонів та пріоритетних напрямків використання залучених коштів з урахуванням регіональних особливостей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання фінансового забезпечення сталого розвитку депресивних регіонів, що дало б можливість органічно поєднати бюджетні та приватні фінансові ресурси, виходячи з можливостей територій до самовідтворення залежно від вихідних умов реалізації стратегічних цілей регіонального розвитку, є надзвичайно актуальним у сучасних умовах. Ряд наукових досліджень (В. Голяна, Н. Костюченко, О. Оболенського, Б. Самойленка) доводить, що не останню роль у цьому процесі відіграє сформоване інституціональне середовище, яке визначає рівень готовності до сприйняття нових методів державного регулювання фінансового забезпечення щодо залучення фінансових ресурсів з різних джерел та ефективного використання фінансового потенціалу. Політика збалансованого розвитку всіх сфер регіону на основі виваженого розподілу фінансових ресурсів з метою розв'язання економічних, екологічних і соціальних проблем не передбачає можливості досягнення швидких темпів росту, оскільки розподіл обмежених ресурсів здійснюється між усіма сферами, проте може у комплексі забезпечити подолання депресивності окремих регіонів.

Оскільки фінансове забезпечення є підґрунтям реалізації політики збалансованого розвитку регіонів, необхідно з'ясувати сутність поняття "фінансове забезпечення", його функціональну структуру з урахуванням регіональних аспектів, які почасти ставали предметом досліджень вітчизняних науковців, що зумовлюється його багатоаспектністю та особливостями прояву у світлі нових явищ і проблем соціально-економічного розвитку країни та регіонів. Аналіз наукової літератури дає

можливість виокремити кілька підходів, що характеризують змістове наповнення поняття "фінансове забезпечення" (табл. 1).

Вітчизняні науковці (В. Опарін, О. Романенко) розглядають фінансове забезпечення як складову фінансового механізму, як метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. На їх переконання, фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, що може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування та зовнішнього фінансування. Схоже визначення фінансового забезпечення як одного із методів фінансового механізму, покликаною забезпечувати розподільчі та перерозподільчі процеси з метою утворення доходів і фондів коштів, подають вчені В. Дем'янишин, С. Юрій [6].

Інший підхід дозволяє розглядати фінансове забезпечення безпосередньо як процес формування фінансових ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей.

На достатності обсягу сформованих грошових фондів та ефективному їх використанні як основних принципів фінансового забезпечення наголошують М. Грідчина, В. Захожай, Л. Осіпчук [7, с. 300].

Цілком слушною є також думка О. Веклич стосовно того, що за змістом фінансове забезпечення є законодавчо визначеною сукупністю заходів, спрямованих на створення фінансової бази для досягнення поставлених цілей [1, с. 20].

Поділяємо думку вказаних вище науковців, оскільки питання формування достатнього обсягу та ефективного використання обмежених фінансових ресурсів для забезпечення розвитку регіонів набуло особливої актуальності в сучасних умовах.

На основі узагальнення цих двох підходів до визначення сутності поняття "фінансове забезпечення" тлумачимо його як процес акумуляції необхідних обсягів фінансових ресурсів з різних джерел для потреб збалансованого розвитку суспільства. Проте зауважимо, що розглядати цей процес поза фінансовим механізмом неможливо,

оскільки фінансове забезпечення є функціональною підсистемою останнього й безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток, відтворювальні процеси на рівні держави та регіонів.

Оскільки пріоритетом державної регіональної політики є сталий розвиток, а забезпеченість регіонів фінансовими ресурсами є його підґрунтям, фінансове забезпечення розвитку депресивних територій можна трактувати як процес формування та використання фінансових ресурсів з метою подолання спадних тенденцій та активізації соціально-економічної діяльності для досягнення збалансованого розвитку територій.

Функціональна структура фінансового забезпечення депресивних територій — це співвідношення обсягів фінансування за джерелами утворення та напрямками використання відповідно до завдань соціально-економічного і екологічного розвитку.

Оскільки фінансове забезпечення ми розглядаємо як процес акумуляції фінансових ресурсів з різних джерел та розподіл їх за певними напрямками відповідно до потреб території, необхідно визначити механізм його практичної реалізації, відповідно, механізм фінансового забезпечення розвитку території як складова фінансового механізму — це сукупність усіх нормативів, джерел фінансових ресурсів та методів їх регулювання.

Для регіонів як принципово нових типів інститутів, які орієнтовано на досягнення балансу економічних, соціальних і екологічних цілей і цінностей, питання створення ефективного механізму фінансового забезпечення збалансованого розвитку до цього часу залишається відкритим. Особливої актуальності проблема фінансового забезпечення сталого розвитку набуває для територій, які знаходяться в стані депресії і не здатні повною мірою виконувати функцію відтворення якісних ресурсів, у першу чергу, людського потенціалу.

Механізм фінансового забезпечення збалансованого розвитку залежно від типу території, можливостей нарощування фінансового потенціалу регіонів, структури джерел формування фінансових ресурсів та форм участі держави у цьому процесі повинен стати основою при реалізації політики сталого розвитку депресивних регіонів. Для цього потребують вирішення низка теоретико-методологічних і практичних питань. Зокрема, формуючи модель фінансового забезпечення сталого розвитку депресивних територій, необхідно враховувати те, що склад та структура джерел фінансування, відповідні форми руху коштів, механізми їх регулювання будуть мати свої особливості та відмінності. При цьому за змістом форми фінансування не змінюються — це бюджетне фінансування, самофінансування, інвестування та кредитування, а за механізмами виділення, спрямування, розпорядження коштами існують певні відмінності. На рисунку 1 схематично представле-

но структурно-логічні компоненти фінансового забезпечення розвитку депресивних територій.

Функціональна структура фінансового забезпечення розвитку регіону відображає питому вагу коштів, які виділяються з різних джерел на певні цілі, і є кількісною базовою характеристикою фінансового механізму. При цьому якісний аспект відображає способи і умови формування фінансових ресурсів, форми їх мобілізації і розподілу.

Основу фінансового забезпечення регіонів повинні складати місцеві бюджети всіх рівнів. Традиційно в Україні з 13 тис. місцевих бюджетів більшість є дотаційними і фінансово залежними від бюджетів вищого рівня. Найчастіше бюджетне фінансування розвитку територій здійснюється двома методами:

- 1) надання міжбюджетних трансфертів;
- 2) цільового фінансування конкретних програм чи заходів подолання депресивності.

Обсяг міжбюджетних трансфертів — дотацій вирівнювання та субвенцій органам місцевого самоврядування на виконання власних та делегованих державою повноважень — визначається з урахуванням податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, кількості населення, що проживає на даній території, мінімально необхідних витрат, які прогнозуються в місцевих бюджетах для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб.

Надання міжбюджетних трансфертів є джерелом фінансового забезпечення для всіх територіальних громад, а їх обсяг опосередковано залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіону. На думку вітчизняних науковців І. Драган, І. Луїної, А. Панасюк, потреба у міжбюджетних трансфертах в Україні обумовлена не стільки фінансовою неспроможністю територій, як надмірною концентрацією бюджетних ресурсів на центральному рівні.

Державна підтримка депресивних або проблемних територій в Україні передбачає, зазвичай, лише виділення цільових бюджетних коштів на реалізацію програм їх розвитку та подолання депресивності. Відповідно до чинного законодавства України функціональне спрямування бюджетних коштів може здійснюватись у таких напрямках:

- фінансування угод щодо регіонального розвитку;
- фінансування програм подолання депресивності територій;
- державні капітальні вкладення у розвиток виробничої, комунікаційної, соціальної інфраструктури територій;
- фінансова підтримка малого бізнесу;
- формування об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва;
- фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів.

Ураховуючи те, що до фінансування розвитку регіонів залучаються кошти державного та місцевих бюджетів, в умовах кризи та хронічного дефі-

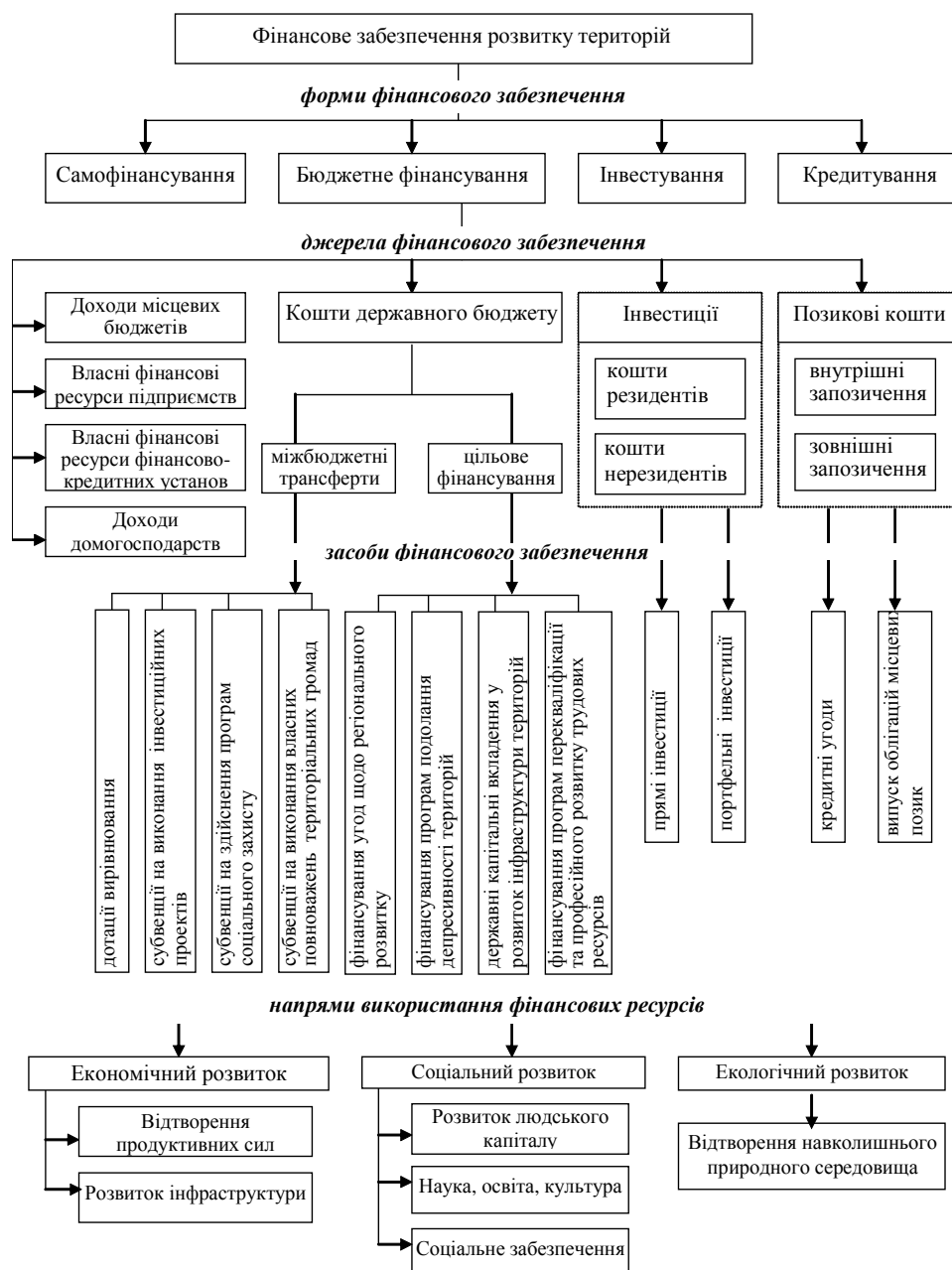

Рис. 1. Структурно-логічні компоненти фінансового забезпечення розвитку територій

циту бюджетних ресурсів продовження практики виділення депресивним територіям гарантованого бюджетного фінансування стає дедалі проблематичним та не дає очікуваних позитивних результатів.

Значна фінансова залежність місцевих бюджетів від фінансування бюджетів вищого рівня, неформованість ринкових інститутів та відсутність умов для саморозвитку не стимулюють територіальні громади до самостійного подолання депресивних явищ економічного, соціального, демографічного характеру, а, навпаки, підсилюють "утриманські" настрої органів місцевого самоврядування.

Цілком поділяємо думку В. Опаріна [4, с. 60], що бюджетні асигнування, окрім тих, які направ-

лені на фінансування програм соціально-економічного та екологічного розвитку, є найменш ефективною формою фінансового забезпечення, оскільки вони надаються на безповоротній основі та не стимулюють отримувачів до ефективного їх використання. У той же час самофінансування є значно дієвішою формою, ніж бюджетне фінансування, оскільки власник завжди намагається зберегти та ефективно використати свої фінансові ресурси і доходи.

Наявність власних фінансових ресурсів у системі фінансового забезпечення регіонів передбачена Конституцією України, Бюджетним кодексом, Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" та іншими законами України.

Таблиця 2. Динаміка структури доходів місцевих бюджетів в Україні за 2008—2013 рр. (%)

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
Доходи місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів, у т. ч.	54,5	53,7	52,8	50,5	47,7
Офіційні трансферти	45,5	46,3	47,2	49,5	52,3
Усього доходів місцевих бюджетів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за джерелом [9].

До джерел власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування можна віднести:

— доходи місцевих бюджетів, зокрема ті, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів;

— рухоме і нерухоме майно, майнові права (акції, частки, паї господарських товариств), що є у власності відповідної територіальної громади, земля, природні ресурси, інші кошти, які знаходяться в комунальній власності.

На виконання вимог Європейської хартії про місцеве самоврядування, до якої Україна приєдналася у 1996 р., обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повинен відповідати тим функціям, які виконує місцева влада. Виходячи з цього, забезпечення органів місцевого самоврядування власними джерелами фінансових ресурсів повинно бути пріоритетним завданням державної регіональної політики.

Однак для чинної системи акумулювання доходів місцевих бюджетів в Україні характерні:

— високий ступінь централізації бюджетних ресурсів;

— низький рівень власних доходів місцевих бюджетів;

— значна частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів;

— відсутність прямого зв'язку між податками, які збираються на території, та видатками місцевого бюджету.

Очевидним є те, що питання вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів їх збільшення є надзвичайно актуальним в умовах розширення повноважень, які покладаються на органи місцевого самоврядування.

За нашими спостереженнями, протягом останніх років для України характерна стійка тенденція до зменшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів і, як результат, збільшення кількості дотаційних бюджетів (табл. 2).

Недостатність власних стабільних доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально-економічний та екологічний розвиток регіонів, тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування і якісного ви-

конання завдань збалансованого розвитку територій.

З метою забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування при виконанні покладених на них функцій із забезпечення сталого розвитку на підпорядкованій їм території значна увага має бути приділена саме власним доходним джерелам.

Окрім формування достатнього обсягу власних доходів, регіон можна вважати самодостатнім лише за наявності потоків інвестиційних та кредитних ресурсів, що забезпечує вливання коштів у фінансову базу регіону і є потенціалом для самофінансування.

В Україні поряд з проблемою централізації фінансових ресурсів існує проблема централізації фінансових інституцій. Із 163 функціонуючих банків 89 мають центральні офіси в м. Києві, а тому відділення цих банків у регіонах, як правило, проводять фінансову політику, визначену головним банком [10, с. 53]. До того ж, акумульовані відділеннями банків кошти в регіонах концентруються на центральному рівні та використовуються як інвестиційний ресурс для фінансування проєктів, вигідних для потужних фінансових установ.

На процес залучення інвестиційних ресурсів у регіон як зовнішніх, так і внутрішніх, органи місцевого самоврядування впливають опосередковано, оскільки практично не беруть участь у формуванні й не можуть гарантувати стабільність законодавчої та нормативної баз, не наділені правом надання податкових пільг, окрім місцевих податків, а також виступати гарантом за зобов'язаннями можуть лише з дозволу Міністерства фінансів України. Виходячи з цього, заходами стимулювання інвестицій у регіон залишаються:

— інформування про цікаві та перспективні об'єкти для інвестування;

— усунення бюрократичних перешкод на місцевому рівні тощо.

Більшість сучасних дослідників до джерел фінансування інвестицій відносять:

— кошти державного та місцевого бюджетів;

— фінансові ресурси державних і регіональних цільових фондів;

— кошти підприємств і установ;

— кредитні ресурси, залучені місцевими органами управління, підприємствами та організаціями;

— інші джерела.

Як переконає практика, основними формами фінансового забезпечення розвитку регіонів Ук-

Таблиця 3. Характеристика нормативно-правового забезпечення місцевих запозичень в Україні

Нормативно-правовий акт	Основні положення
Європейська хартія місцевого самоврядування (ст. 9 п. 8.)	Забезпечення права доступу органів місцевого самоврядування до національного ринку капіталу з метою здійснення позик інвестиційного капіталу
Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (ст. 16, 73, 74)	Визначено головну мету здійснення місцевих запозичень – фінансування бюджету розвитку місцевих бюджетів. Передбачено обов'язкове погодження обсягу та умов місцевих запозичень з Міністерством фінансів України, а також реєстрація договорів про місцеві запозичення. Визначено, що видатки на обслуговування місцевого боргу здійснюються за рахунок коштів загального фонду місцевого бюджету і їх обсяг не може перевищувати 10 відсотків видатків загального фонду місцевого бюджету
Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. №3480, ст. 3, 4, 9	Регламентує відносини, що виникають під час емісії, розміщення та обігу цінних паперів облігацій місцевих позик
Порядок здійснення місцевих запозичень: Затв. постановою КМУ від 16.02.2011 р. N 110	Передбачено дві форм місцевих запозичень: - укладення кредитних договорів з фінансовими установами; - випуск облігацій місцевих позик. Визначено механізм здійснення місцевих запозичень та регламентовано порядок погашення місцевого боргу
Положення про порядок випуску облігацій внутрішніх місцевих позик: Затв. рішенням НКЦПФР від 07.10.2003 р. № 414 у редакції від 12.10.2012 р.	Установлено порядок здійснення емісії, обігу облігацій внутрішніх місцевих позик, реєстрації випуску облігацій, звіту про результати розміщення облігацій та скасування реєстрації випуску облігацій

раїни є: самофінансування, бюджетне фінансування та, деякою мірою, інвестування. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів органи місцевого самоврядування повинні ефективно використовувати ринкові механізми залучення додаткових коштів для розвитку територій. Така форма фінансового забезпечення, як кредитування, що в зарубіжних країнах досить широко використовується для фінансування розвитку територіальних громад, залишається в Україні малорозвиненою через ряд причин інституціонального характеру:

- нерозвиненість фондового ринку та відсутність відповідної інфраструктури ринку цінних паперів в Україні, особливо боргових цінних паперів;

- низький рівень автономії, зокрема, фінансової незалежності, органів місцевого самоврядування;

- дефіцитний характер місцевих бюджетів усіх рівнів,

- високий рівень корупції;

- обмежені фінансові можливості потенційних інвесторів;

- слабка інформованість та економічна пропаганда місцевих позик;

- низький рівень довіри кредиторів;

- недосконале нормативно-правове забезпечення, що не передбачає процедури банкрутства органів місцевого самоврядування в разі невиконання фінансових зобов'язань.

Сучасний ринок муніципальних запозичень є інститутом, що створює та забезпечує обіг фінансових активів, які є постійним джерелом боргового фінансування інвестиційних програм та проєктів органів місцевого самоврядування. Він харак-

теризується досить складною системою інститутів та інструментів залучення ресурсів на потреби розвитку територій.

На даний час функціонування ринку місцевих запозичень регламентується Бюджетним кодексом України, Законом України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 р. № 3480, Постановою КМУ "Про Порядок здійснення місцевих запозичень" від 16.02.2011 р. № 110, Положенням про порядок випуску облігацій внутрішніх місцевих позик, затвердженим рішенням НКЦПФР та іншими нормативно-правовими актами (табл. 3).

Попри відносну стабільність нормативно-правової бази (формальної складової), інституціональне середовище місцевих запозичень в Україні характеризується слабкою розвиненістю неформальних інститутів, про що свідчить відсутність кредитної культури місцевої влади і низький рівень довіри кредиторів.

Виходячи з цього, практика випуску місцевих позик в Україні широко не розповсюджена, а в деяких регіонах, зокрема в Чернігівській області, взагалі відсутній досвід здійснення муніципальних запозичень. Такий досвід існує в основному у великих містах (Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Київ, Харків) та промислово розвинених регіонах. Так, за 2011 рік було здійснено місцеві запозичення лише Верховною Радою Автономної Республіки Крим шляхом випуску облігацій внутрішньої позики на суму 400 млн грн. [9].

Серед заходів, які б сприяли активізації ринку місцевих запозичень, можна виділити наступні:

- 1) підвищення попиту на муніципальні цінні папери шляхом стимулювання потенційних інвесторів (банків, пенсійних фондів, страхових ком-

паній, населення, іноземних інвесторів) за рахунок зниження ризиків шляхом надання гарантій;

2) мінімізація ризиків, пов'язаних з непогашенням боргових зобов'язань органами місцевого самоврядування, шляхом законодавчого закріплення процедури банкрутства та відновлення платоспроможності таких позичальників, а також утворення спеціальних та цільових фондів органів місцевого самоврядування для забезпечення та погашення муніципальних запозичень;

3) підвищення рівня фінансової автономії органів місцевого самоврядування за рахунок розширення власної доходної бази, зокрема, місцевих податків і зборів;

4) підвищення рівня кредитної культури органів місцевого самоврядування та муніципального фінансового менеджменту;

5) забезпечення вільного доступу до інформації про емітентів муніципальних запозичень та фінансові результати їх діяльності.

ВИСНОВКИ

В умовах ринкової економіки органи місцевого самоврядування є повноправними учасниками ринку позикового капіталу, однак на даний час такий спосіб залучення додаткових фінансових ресурсів є занадто дорогим і непопулярним. Тому традиційно найпоширенішим джерелом фінансового забезпечення розвитку регіонів є кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як кошти, отримані з інших джерел, є лише додатковими фінансовими ресурсами. Проте практика переконує, що для успішної реалізації завдань комплексного розвитку необхідно використовувати різні джерела фінансового забезпечення в обсягах, достатніх для фінансування необхідних заходів і програм.

Література:

1. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / О.О. Веклич // *Фінанси України*. 2009. — № 11. — С. 20—34.
2. Коваленко Л.О. Фінансовий механізм макроекономіки: навч. посіб / Л.О. Коваленко. — 2-ге вид., перер. і доп. — Чернівці: ЧДІЕУ, 2006. — 216 с.
3. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т.2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2006. — 568 с.
4. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В. Опарін. — вид. 2-ге, без змін. — К.: КНЕУ, 2006. — 240 с.
5. Фінанси (теоретичні основи): підручник [М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.А. Осіпчук та ін.]; під кер. і за наук. ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захожой. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.
6. Юрій С.І. Антологія бюджетного механізму: монографія / С.І. Юрій, В.Г. Дем'янишин,

Я.М. Буздуган. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — 250 с.

7. Фінанси (теоретичні основи): підручник [М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.А. Осіпчук та ін.]; під кер. і за наук. ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захожой. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.

8. Новікова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / А.М. Новікова // *Стратегічна панорама*. — 2000. — № 3—4. — С. 115.

9. Офіційний веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/>

10. Другов О.О. Фінансова система інвестиційного забезпечення регіонального розвитку економіки: монографія / О.О. Другов. — Львів: ЛБІ НБУ, 2007. — 155 с.

References:

1. Veklych, O. O. (2009), "Current trends of financial provision of environmental activities in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 20—34.
 2. Kovalenko, L. O. (2006), *Finansovyj mekhanizm makroekonomiky* [Financial mechanism of Macroeconomics], 2d ed., ChDIEU, Chernihiv, Ukraine.
 3. Mochernyj, S. V. Larina, Ya. S. Ustynko, O.A. and Yuriy, S. I. (2006), *Ekonomichnyj entsyklopedychnyj slovnyk* [Encyclopedic Dictionary of Economics], Svit, L'viv, Ukraine.
 4. Oparin, V. (2006), *Finansova systema Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [The financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)], 2d ed., KNEU, Kyiv, Ukraine.
 5. Hridchina, M. V. Zakhzhaj, V. B. Osipchuk, L. L. (2004), *Finansy (teoretychni osnovy): pidruchnyk* [Finance (theoretical basis): a tutorial], MAUP, Kyiv, Ukraine.
 6. Yuriy, S. I. Dem'ianyshyn, V. H. and Buzduhan, Ya. M. (2001), *Antolohiia biudzhethnoho mekhanizmu* [Anthology of budget mechanism], *Ekonomichna dumka*, Ternopil', Ukraine.
 7. Hridchina, M. V. Zakhzhaj, V. B. Osipchuk, L. L. (2004), *Finansy (teoretychni osnovy): pidruchnyk* [Finance (theoretical basis): a tutorial], MAUP, Kyiv, Ukraine.
 8. Novikova, A. M. (2000), "Depressed areas: European experience and problems in Ukraine", *Stratehichna panorama*, vol. 3—4, pp. 115.
 9. State Treasury of Ukraine (2014), available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/en/index> (Accessed 24 Oct 2014).
 10. Druhov, O. O. (2007), *Finansova systema investytsijnoho zabezpechennia rehional'noho rozvytku ekonomiky* [Financial system of Investment support for regional economic development], LBI NBU, L'viv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 04.11.2014 р.*

УДК 338.432:658.8

Р. М. Безус,
к. е. н, доц. кафедри фінансів,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ПРИ РОЗПОДІЛІ ПРОДУКЦІЇ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

R. Bezus,
PhD, Assoc. Department of Finance, Dnipropetrovsk State University of Agriculture and Economics, Ukraine

MARKETING APPROACH TO PRODUCTION OF ORGANIC PRODUCTS

У статті наведено закордонний досвід, щодо використання різних каналів збуту органічної продукції. Зазначено проблеми реалізації органічної продукції. Встановлено, що споживачі Європейських країн віддають перевагу за купівлі органічної продукції у спеціалізованих магазинах та супермаркетах. Тенденція трансформації обсягів реалізації органічної продукції за різними каналами збуту свідчить про те, що споживачі з кожним роком все більше віддають перевагу придбанні органічній продукції в супермаркетах. Відображено мережу просування органічної продукції від виробників до споживачів. Наведено фактичні дані щодо місць придбання органічної продукції у Франції. Зазначено найбільш привабливі місця придбання органічної продукції для вітчизняних покупців, до яких входять супермаркети — 48% респондентів, спеціалізовані крамниці органічної продукції — 21%, на ринку — 14%.

The article describes international experience regarding the use of different distribution channels of organic products. These problems marketing of organic products. Established that consumers in European countries prefer to purchase organic products in specialized stores and supermarkets. The trend of transformation in sales of organic products according to different sales channels suggests that consumers every year more and more prefer to purchase organic products in supermarkets. Displaying network promoting organic produce from producers to consumers. An actual data on place of purchase organic products in France. Specified is the most attractive location of purchase organic produce for local customers which include supermarkets — 48% of respondents, specialized shops for organic produce — 21% of the market — 14%.

Ключові слова: маркетинговий підхід, органічна продукція, канали збуту, органічні крамниці, досвід.

Key words: marketing approach, organic products, distribution channels, organic shops, experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні, в складних умовах розвитку сільського господарства досить актуальною, є проблема забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування. Саме тому виробництво безпечної продукції з використанням альтернативних методів органічного землеробства набуває широкого розповсюдження у світовому просторі. Зараз, коли український аграрний ринок органічної продукції знаходиться на етапі становлення, основними пріоритетними напрямками його розвитку мають стати виробництво і реалізація органічної продукції. Але ж відсутність державної підтримки, вітчизняної системи сертифікації та специфічної культури ведення агробізнесу спричинює проблему реалізації органічної продукції як на

внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, яка стає вирішальною і набуває своєї актуальності в умовах сьогодення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика маркетингу знайшла своє відображення у працях таких видатних вчених, як Г. Армстронг, Ф. Котлер, Л. Балабанова, С. Гаркавенко та ін. До того ж дослідженнями маркетингу у сфері органічного виробництва займалися М. Кобець, В. Артиш, Н. Бородачева, Є. Милованов та ін. Проте деякі аспекти маркетингового підходу у сфері органічного агровиробництва носять загальний характер, залишаються недостатньо дослідженими та потребують уточнення.

13 (4) – загальна кількість органічних операторів (в тому числі виробників)

Рис. 1. Географічне розташування органічних операторів та виробників органічної продукції в Україні

Джерело: [4].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати основні маркетингові підходи щодо реалізації органічної продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Природа людини нейтральна — не схильна до добра чи зла, її можна спрямовувати на добро або зло [1]. Інтерпретуючи дане бачення природи людини до умов розвитку економіки знань, стійкого розвитку і переходу до пост-індустріального періоду можна передбачити стрімкий розвиток органічного агровиробництва, як єдиної системи вирощування сільськогосподарської продукції, що є дружньою до оточуючого середовища.

Сьогодні Україна має неабиякий потенціал для виробництва органічної продукції — значні площі сільськогосподарських угідь; порівняно низький рівень використання мінеральних добрив; значну кількість населення, що проживає в сільській місцевості; зростаючий попит на органічну продукцію; формування національної інфраструктури реалізації органічної продукції.

У країнах Західної та Східної Європи, США, а також у деяких країнах із перехідною економікою проведено теоретичні обґрунтування, розроблено законодавчу базу й впроваджено у виробництво різні напрями альтернативного сільського господарства. В країнах

Європейського Союзу загальноприйнятим вважається термін "екологічне сільськогосподарське виробництво", проте в інших країнах світу використовують також назви "органічне", "біологічне" сільське господарство [2].

За деякими даними, в Україні залишилось чотири невеликих регіони, де ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж і де можливе вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів:

— Північно-Полтавський регіон — охоплює більшу частину Полтавської області (за винятком регіонів, що прилягають до міст Кременчука та Комсомольська), північно-західні райони Харківської області, південно-західні райони Сумської області, південно-східні райони Чернігівської області та східні райони Київської і Черкаської областей (лівобережна частина);

— Вінницько-Прикарпатський регіон — тягнеться широкою смугою близько 100 км від м. Попельня Житомирської області і простягається до півночі Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей у напрямку до м. Львова;

— Південно-Подільський регіон — включає невелику південно-східну частину Вінницької області, південно-західну частину Кіровоградської області, північ Миколаївщини і північну половину Одеської області;

— Північно-східно-Луганський регіон — охоплює Мілоський і Новопокровський райони Луганської області [3].

Перелік придатних місць вирощування може бути значно розширений, що фактично підтверджує карта розміщення виробників органічної продукції.

За даними ІФОАМ, на даний час в Україні нараховується понад 270 тис. га землі сертифікованої під органічне сільське господарство.

У 2008 році Україна вперше ввійшла у трійку органічних світових лідерів серед країн-експортерів традиційних зернових культур. З іншого боку, за оцінками експертів лише близько 10% зібраної сертифікованої сільгоспсировини експортується як органічна продукція. Це пов'язано як з відсутністю ділових відносин, так і з дуже високими ставками мита ЄС на пшеницю, ячмінь і жито. Тверді сорти пшениці, зернова кукурудза, насіння олійних культур і бобові, навпаки, не обкладають митом при ввозі в країни ЄС, і тому вони становлять набагато більший відсоток експорту.

Найбільшими країнами-імпортерами органічної сировини з України є Нідерланди, Німеччина, Швейцарія, Канада, Греція та Ізраїль.

Дослідження організації "Екоконнект" показали, що щорічно в Україні виробляється на експорт близько 80 тис. тонн органічної кукурудзи, 5 тис. тонн органічної пшениці та 6 тис. тонн органічної гречки.

Україна займає друге, після Росії, місце у світі з традиційного виробництва соняшникового насіння. В 2007—2009 роках на експорт щорічно вироблялося 75 тис. тонн органічного соняшникового насіння. В більшості випадків воно експортується в не переробленому стані, оскільки, у країні відсутня достатня кількість сертифікованих олійниць. Крім того, виробники органічної продукції вирощують рапсове насіння (30 тис. тонн), соєві боби (10 тис. тонн) і лляне насіння (2 тис. тонн), а також мак, гарбузове насіння, сафлор і гірчицю. Деякі підприємства на півдні України спеціалізуються на обробленні органічних ароматичних рослин: у першу чергу, лаванди, шавлію й коріандру. А тому перспективою української переробної компанії "Харківнатурпродукт" є виготовлення масла із лляного насіння через високий попит з боку ЄС [4].

Особливістю ринку органічної продукції є постійне зростання попиту та збільшення ціни на 20—50% на відміну від традиційного ринку. Так, серед країн Європи можна виділити таких лідерів за середніми витратами на споживання органічної продукції в розрахунку на душу населення, як Швейцарія (103 євро), Швеція (47 євро), Німеччина (38 євро), Франція та Великобританія (27 євро), Італія (24 євро) [5].

Споживачі цих країн віддають перевагу за купівлі органічної продукції у спеціалізованих магазинах та на полицях звичайних супермаркетів.

Безперечно, для споживача, який хоче купувати більш корисні та смачні продукти харчування, який піклується про своє здоров'я та здоров'я своєї родини, наявність органічних продуктів харчування в одному місці в магазині — це суттєвий крок назустріч.

Однак слід визначити, що таких випадків на українському ринку поки що небагато. Маркування органіки або зосередження продуктів на спеціальних "органічних" полицях є швидше прерогативою тих супермаркетів і магазинів, які дивляться в майбутнє і розуміють, що європейські тенденції вже приходять в Україну, а вітчизняний споживач готовий купувати натуральні та безпечні продукти харчування. Більша ж частина супермаркетів не встигають гнучко реагувати на зміну у смаках споживача і, відповідно, виділяти окремий полицний простір для сертифікованих органічних продуктів або займатися їх додатковим маркуванням під час викладки.

Крім того, є проблема зі зберіганням органічної продукції. Так, термін зберігання органічних харчових продуктів значно коротший від звичайних, бо вони не містять консервантів. Саме це змушує виробників переглядати стратегію виробництва та реалізації органічної продукції, акцентуючи увагу на наявності постійно свіжої продукції. Все це вимагає оперативності поставок, відповідного пакування, сервісного обслуговування, що, у свою чергу, теж впливає на ціну [6].

Основні європейські канали збуту для органічної продукції — це мережа роздрібної торгівлі (70%); прямі продажі з підприємств і продажі через ринки, які забезпечують приблизно 15% збуту; продажі через спеціалізовані магазини: булочні, м'ясні лавки, ресторани та інші заклади громадського харчування — до 15%. Покупці в середньому переплачують за органічні продукти 40—60% [7].

В умовах економічної кризи європейські споживачі почали надавати перевагу органічним продуктам місцевого виробництва. Зокрема в таких країнах Європи, як Чехія та Угорщина, де попит на органічні продукти в спеціалізованих магазинах та супермаркетах знизився приблизно на 5—15%, стали популярними споживчі концепції "органічна продукція на місцевому ринку", "органічна продукція від місцевого фермера". Як наслідок, мережі звичайних супермаркетів відреагували скороченням свого асортименту органічної продукції.

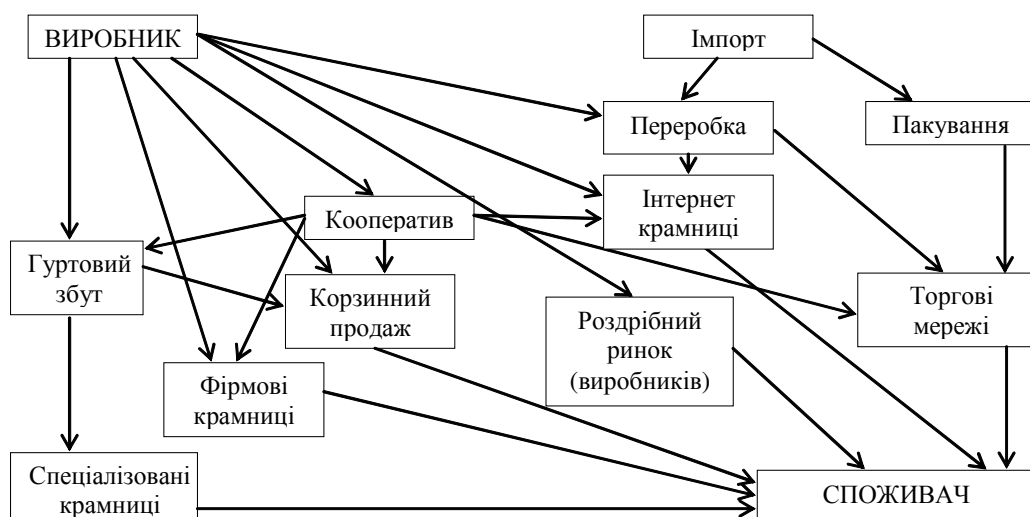

Рис. 2. Канали збуту органічної продукції

Джерело: власна розробка.

У Німеччині, незважаючи на кризу 2008 року, відкрилося 58 нових спеціалізованих магазинів органічної продукції. Проте серед споживачів спостерігається тенденція до закупівлі органічної продукції безпосередньо у виробників (наприклад, через кооперативи органічних виробників таких, як Біолан, Унзерланд та інші).

У Нідерландах супермаркет "Natudis", що представляє найбільший асортимент органічної продукції в країні, розробив новий дизайн упаковок та нові рекламні кампанії для молоді, пропагандуючи моду на споживання здорової їжі. Це дозволило збільшити попит на органічну продукцію на 15 %.

У Швеції мережа супермаркетів органічної продукції "Hermans Ekohandel", що була відкрита в 2008 році, незважаючи на кризу, продовжує ефективно функціонувати та постійно пропонує широкий асортимент продукції місцевого та закордонного виробництва.

У Швейцарії мережа звичайних супермаркетів "Migros" та "Coop" збільшили асортимент своєї органічної продукції відповідно на 5 та 7%. Мережа супермаркетів "Sonnentor", вперше, запровадила систему "магазин в магазині".

Польща збільшила свій ринок органічної продукції в 2009 році на 30% завдяки відкриттю нових спеціалізованих органічних магазинів [8].

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що, не дивлячись на кризу, спеціалізовані магазини органічної продукції продовжують своє успішне функціонування в більшості країн Європи. Супермаркети усвідомили новітні тенденції до споживання органічної продукції місцевого виробництва і запро-

вадили новий асортимент відповідної продукції. Окремо слід виділити послугу супермаркетів та спеціалізованих магазинів "замовлення органічної продукції через мережу Інтернет" — у 2009 році порівняно з 2008 роком, відмічалось зростання попиту на цю пропозицію на 35—50%.

Практика європейських країн показує, що найкращою формою виходу на закордонний ринок є прямий експорт. Для успішного виходу на європейський ринок органічної продукції, українські органічні виробники повинні знайти компетентного імпортера, що обізнаний у механізмі функціонування такого ринку, а саме: потреб в імпорті відповідної органічної продукції, вимог щодо упаковки, маркування та контролю якості.

Слід згадати про шляхи реалізації органічної продукції, де основними учасниками виступають кооперативи як виробників, так і споживачів. І тут можливі варіанти. По-перше, самі господарства можуть об'єднуватися в різні кооперативи, і в збутові зокрема, а також інтегруватися із підприємствами третьої сфери АПК. По-друге, держава також може створювати різні структури типу збутових кооперативів державних або з участю держави. В обох випадках головний принцип — довіра до партнерів. У зв'язку з цим М.В. Зубець зазначає: "Варто нагадати, що кооперативні об'єднання є реальним шляхом функціонування дрібних і середніх господарюючих структур після вступу України до СОТ; становище яких значно ускладниться, а їхня частка в аграрному виробництві, за даними статистики, досягає 70—80%" [9].

У 2013 році в Дніпропетровській області було проведено дослідження "Продукція сер-

тифікована за органічними стандартами: умови, мотиви та перспективи розвитку" під час якого респонденти давали відповідь на питання "Де б Ви хотіли купувати органічну продукцію?". Майже половина, а саме 48% опитаних, відповіли, що у звичайних продовольчих магазинах (супермаркетах), 21% — бажають купувати у спеціалізованих крамницях органічної продукції, 14% — на ринку, 5% — безпосередньо у виробника (на фермі), 2% — в Інтернет-крамницях (з доставкою додому), 6% — не змогли визначитися з відповіддю, в 4% анкет відповідь на це питання відсутня (рис. 3).

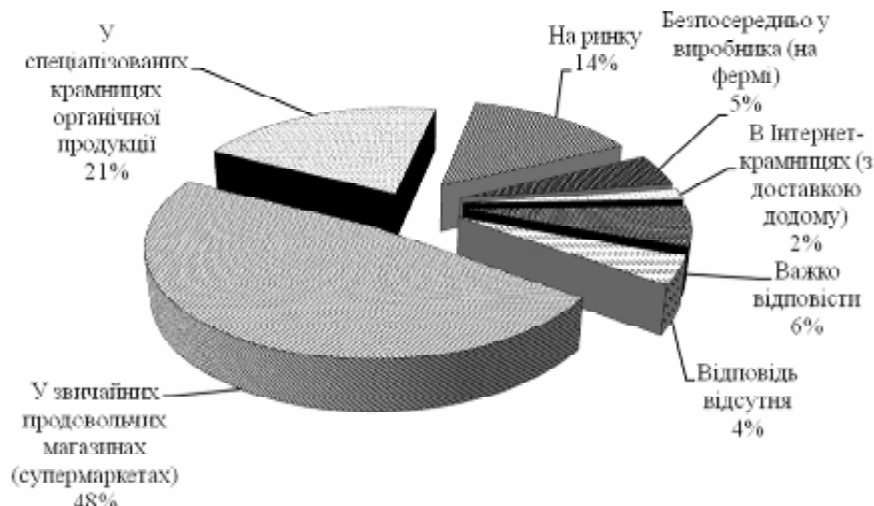

Рис. 3. Результати відповідей респондентів Дніпропетровської області на питання "Де б Ви хотіли купувати органічну продукцію?"

Джерело: [10].

Для порівняння, 65% французів купують органічну продукцію в супермаркетах та гіпермаркетах, 43% — на ринку, 31% — в спеціалізованих крамницях, 57% — безпосередньо у виробників (рис. 4).

Тенденція трансформації обсягів реалізації органічної продукції за різними каналами збуту свідчить про те, що споживачі з кожним роком все більше віддають перевагу придбанні органічній продукції в супермаркетах.

ВИСНОВКИ

Таким чином можна зробити висновок, що на початковому етапі становлення вітчизняного ринку органічної продукції ефективною є кооперативна модель виробництва та реалізації такої продукції, а механізм прямого збуту значно скоротить витрати виробника. Відомо, що життєво необхідною умовою успішного функціонування обслуговуючих кооперативів, зокрема збутових, є наявність матеріально-технічної бази — складських приміщень, спеціальної техніки та обладнання для транспортування та короткотермінового зберігання органічної продукції. Але ж попри обіцянки держави, незважаючи на значну кількість реалізованих в Україні донорських благодійних проектів, а також проектів технічної допомоги, далеко не всі

новостворені кооперативи одержали допомогу із Державного бюджету для становлення та формування матеріально-технічної бази. Але вже сьогодні органічні збутові кооперативи відіграють ключову роль у формуванні місцевої продовольчої системи. Для фермерів кооперативи відкривають нові можливості долучитися до інтегрованого агробізнесу, освоювати нові ринки збуту продукції, користуватись спільним устаткуванням, інфраструктурою та досвідом.

Для України орієнтир на зарубіжні ринки органічної продукції є не лише довгостроковою перспективою, а й, за сприятливої державної підтримки та регулювання, цілком реальною. Одночасний розвиток внутрішнього та освоєння закордонного ринків органічної продукції посилить конкурентні позиції України у цій галузі аграрного господарства. Вибір компетентного закордонного партнера-імпортера та

Рис. 4. Місця придбання органічної продукції у Франції

Джерело: [11].

просування органічної продукції безпосередньо його каналами збуту значно зменшує витрати вітчизняного експортера. Проте, враховуючи існуючу тенденцію вітчизняного експорту органічної сировини, слід зауважити також про скорочення прибутку виробника через неспроможність виготовляти готову органічну продукцію та представляти її на рівні з іноземними виробниками.

Проблемою залишається переробка вітчизняної органічної продукції за межами України і її повернення у вигляді товарної продукції на полиці крамниць. Тому для України необхідним є розвиток відповідної інфраструктури органічного ринку, збільшення кількості сертифікованих переробних підприємств, становлення та гармонізація відповідного законодавства з міжнародними стандартами, державна фінансова підтримка органічних виробників.

Література:

1. Works of Medicus (edited by J. Legge) Dover Publications, New York, 1970.
2. Підліснюк В. Екологічне сільське господарство: кроки назустріч. Крок перший: екологічне землеробство: посібник / За ред. В. Підліснюк. — К.: Видавництво Національного аграрного університету, 2006. — 80 с.
3. Созінов О.О. Агросфера України у ХХІ столітті / О.О. Созінов // Вісник НАНУ. — 2001. — № 10. — С. 7—12.
4. Органік в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-42-29>
5. Дудар В. Організаційно-економічні засади формування аграрного ринку конкурентоспроможної продукції / В. Дудар // Вісник Тернопільського державного економічного університету. — 2006. — Вип. 2. — С. 129—136.
6. Артиш В.І. Перспективи формування ринку органічної продукції в Україні / В.І. Артиш, Г. М. Чорний // Науковий вісник НУБіП України. — 2010. — Вип. 154. — С. 23-29.
7. Основные рынки сбыта продукции органического сельского хозяйства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moloko.cc/view_news.php?id=06-03-2007
8. Vaclavic T. How the organic retailers cope with the economic downturn [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.biofach.fibl.org/fileadmin/documents/de/biofach/2010/vaclavic-2010-retailers-and-economic-crisis.pdf>
9. Зубець М.В. Розвивати внутрішній аграрний ринок / М.В. Зубець // Економіка АПК. — 2007. — № 1. — С. 50—51.

10. Безус Р.М. Результати дослідження "Продукція сертифікована за органічними стандартами: умови, мотиви та перспективи розвитку" (Дніпропетровська область) // Інформаційний збірник — Херсон: Грінь Д.С., 2014. — 64 с.

11. Barometre de consommation et de perception des produits biologiques en France Edition 2011. Agence Bio [online]. Available at: http://www.agencebio.org/upload/pagesEdito/fichiers/Barometre_conso_2011.pdf

Reference:

1. Works of Medicus (edited by J. Legge) (1970), Dover Publications, New York, USA.
 2. Pidlisniuk, V. (2006), *Ekolohichne sil's'ke hospodarstvo: kroky nazustrich. Krok pershyj: ekolohichne zemlerobstvo* [Ecological agriculture: Steps towards. Step one: ecological agriculture], Vydavnytstvo Natsional'noho ahrarnoho universytetu, Kyiv, Ukraine.
 3. Sozinov, O.O. (2001), "Agrosfera Ukraine in XXI century", *Visnyk NANU*, vol. 10, pp. 7—12.
 4. Orhanik v Ukraini [Organic in Ukraine] available at: <http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-42-29>
 5. Dudar, V. (2006), "Organizational-economic bases of agricultural market competitive products", *Visnyk Ternopil's'koho derzhavnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2, pp. 129—136.
 6. Artysh, V. I. Chornyj, H. M. (2010), "Prospects of the market for organic products in Ukraine", *Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy*, vol. 154, pp. 23—29.
 7. "The main markets for products of organic agriculture" available at: http://www.moloko.cc/view_news.php?id=06-03-2007
 8. Vaclavic, T. (2010), "How the organic retailers cope with the economic downturn", available at: <http://www.biofach.fibl.org/fileadmin/documents/de/biofach/2010/vaclavic-2010-retailers-and-economic-crisis.pdf>
 9. Zubets', M.V. (2007), "Develop the domestic agricultural market". *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 50—51.
 10. Bezus, R. (2014), *Rezultaty doslidzhennia "Produktsiia sertyfikovana za orhanichnymy standartamy: umovy, motyvy ta perspektyvy rozvytku"* [The results of the study "Products are certified by organic standards, conditions, motives and prospects"], Hrin' D.S., Kherson, Ukraine.
 11. Barometre de consommation et de perception des produits biologiques en France Edition 2011. Agence Bio [online]. Available at: http://www.agencebio.org/upload/pagesEdito/fichiers/Barometre_conso_2011.pdf
- Стаття надійшла до редакції 06.11.2014 р.

УДК 364.48:314:316.334.55

М. М. Тимошенко,

к. е. н., в. о. доцента Житомирського національного агроекологічного університету

Н. В. Морозюк,

к. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

M. Tymoshenko,

PhD, Acting Associate Professor Zhytomyr National Agroecological University

N. Morozyuk,

PhD, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PROBLEMS OF RURAL SOCIAL INFRASTRUCTURE

Авторами досліджено основні напрями розвитку соціальної інфраструктури сільських територій на сучасному етапі їх розвитку. В структурі соціальної інфраструктури сільських територій виділяємо галузі соціально-побутового та соціально-культурного призначення. Проведено аналіз стану соціальної інфраструктури сільських територій. Здійснено обробку даних щодо динаміки кількості об'єктів сільської соціальної інфраструктури в Україні. Розглянуто контингент закладів охорони здоров'я у сільській місцевості, який в загальному складає середній медичний персонал. Визначено, що у медичних закладах сільських територій відбувається реорганізація. Виділено основні об'єкти освіти у сільській місцевості. Проаналізовано ситуацію із закладами культури сільських територій. Здійснено ретроспективний аналіз мережі об'єктів соціальної інфраструктури. На основі проведеного аналізу виокремлено основні проблеми розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

The article deals with the main directions of the development of the social infrastructure in rural areas at the present stage of their development. It is systematized the structure of the social infrastructure in rural areas dividing it into a social cultural and social domestic significance. It is conducted the analysis of the social infrastructure in rural areas. It carried out data processing about the dynamics of the number of rural social infrastructure in Ukraine. It is examined the contingent of health facilities in rural areas, which in general consists of nurses. It is determined that the health facilities in rural areas are being recognized. It is determined the main objects of education in rural areas. Attention is drawn to the situation of cultural institutions in rural areas. It is conducted the retrospective analysis of a network of social infrastructure. Basing on the analysis, the basic problems of social infrastructure in rural areas are determined.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, сільська місцевість, медичні заклади, заклади культури, освітні заклади.

Key words: social infrastructure, rural areas, medical facilities, cultural institutions, educational institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідною складовою гідного рівня життя є доступність селян до якісних соціальних послуг: медичних, освітніх та інших. Вона передбачає не тільки достатня кількість фінансових ресурсів у населення, але й наявність соціальної інфраструктури. Слід відмітити, що в її структурі ми виділяємо галузі соціально-побутового (торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, пасажирський транспорт тощо) та соціально- культурного призначення (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Щодо першої групи, то їх розвиток обумовлюється рівнем матеріального добробуту жителів сільських громад. Так, у разі зростання доходів населення поступово з'являються об'єкти цих галузей. Друга група залежить від державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки є не такою привабливою, особливо в сільській місцевості, для ведення підприємницької діяльності. В умовах скорочення фінансування, їх кількість з року в рік скорочується.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем розвитку сільської соціальної інфраструктури присвячені праці таких вчених,

як М.К. Орлатого [2], І.В. Прокопи [4], В.П. Третяк [8] та ін. Проте в умовах критичного занепаду об'єктів соціальної сфери, дослідження у цьому напрямі слід поглиблювати.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі аналізу сучасного стану соціальної інфраструктури сільських територій метою дослідження є визначення напрямів її розвитку у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналізуючи динаміку кількості об'єктів сільської соціальної інфраструктури ми розглядаємо 2000 р. як базовий період, тому що саме з нього закінчилася активна передача об'єктів соціальної інфраструктури на баланс сільських і селищних рад. Реформовані сільськогосподарські підприємства, позбавившись соціальних функцій, перейшли на нові умови господарювання. Метою їх діяльності стала максимізація прибутку, а допомога об'єктам соціальної інфраструктури з цього часу почала розглядатися підприємствами як виключення, а не як зобов'язання перед територіальними громадами, ресурси яких вони використовують.

Таблиця 1. Динаміка кількості об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості в Україні у 2000–2012 рр., одиниць

	2000			2005	2008	2011	2012			2012 до 2000, %		
	всього	кількість сільських населених пунктів на 1 об'єкт	кількість сільського населення на 1 об'єкт, тис. осіб				всього	кількість сільських населених пунктів на 1 об'єкт	кількість сільського населення на 1 об'єкт тис. осіб	всього	кількість сільських населених пунктів на 1 об'єкт	К-ть сільського населення на 1 об'єкт тис. осіб
Лікарняні заклади (районні, дільничні спеціалізовані лікарні, диспансери тощо)	1007	29,4	15,8	707	612	333	268	109,4	53,0	26,6	у 3,7 р.	У 3,4 р.
Лікарські амбулаторії та поліклінік	2321	12,8	6,9	3056	3366	2956	2988	9,8	6,1	128,7	76,6	У 11,1 р.
Станції та відділення швидкої медичної допомоги	207	143,2	76,9	181	176	140	125	228	68,7	60,4	159,2	213,0
Фельдшерсько- акушерські пункти	16113	1,8	1,0	15459	15101	12484	11553	2,5	0,9	71,7	2,5	138,9
Дошкільні навчальні заклади, тис.	8,9	3,3	1,8	8,4	8,7	9,3	9,5	3,1	1,6	106,7	48,5	88,9
Загальноосвітні навчальні заклади	14927	2,0	1,1	14312	13827	12970	12799	2,3	1,1	85,7	115,0	0
Клубні заклади, тис.	17,7	1,7	0,9	16,8	-	16,5	16,4	1,8	0,9	92,7	105,9	0

Джерело: складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Протягом 2000–2012 рр. скоротилася кількість всіх об'єктів соціальної інфраструктури, крім амбулаторій та дошкільних навчальних закладів (табл. 1).

Щодо перших, то в охороні здоров'я відбувається зниження статусу медичних закладів. Так, фельдшерські пункти закриваються, амбулаторії реорганізують у фельдшерсько-акушерські пункти, а дільничні лікарні в лікарняні амбулаторії. Це підтверджують статистичні дані: кількість лікарняних закладів зменшилася на 739 од., в той час як амбулаторій та поліклінік збільшилася на 667 од.

В охороні здоров'я за часів Радянського Союзу вдалося створити діючу систему поетапного надання медичних послуг. У кожному населеному пункті були фельдшерські або фельдшерсько-акушерські пункти, в які селяни мали змогу звернутися в будь-який час. Для більш складних випадків функціонували амбулаторії, дільничні та районні лікарні. Проте ця система поступово руйнується. В 2012 р. на 490 районів припадало 268 лікарняних закладів, тобто одна районна лікарня обслуговує у середньому 1,8 райони. Ще гірша ситуація з станціями швидкої допомоги — 3,9 райони або 228 сільських населених пунктів, що при сучасному розвитку транспортної інфраструктури загострює проблеми зі здоров'ям сільського населення.

Досить гостро відчувається в сільській місцевості дефіцит лікарів та середнього медичного персоналу.

У минулому була практика, що медичні працівники проживали безпосередньо в сільській місцевості. Це були або жителі села, які поверталися в нього після закінчення медичних навчальних закладів або приїжджі, які отримували відповідні направлення і житло. Але перша категорія і друга користувалися системою пільг та гарантій, громада сприяла забезпеченню їм належних житлово-побутових умов.

На сьогодні така система розподілу відсутня. Так, В.П. Третяк зазначає, що щороку вищі навчальні заклади випускають близько 3,5 тис. лікарів, які навчаються за державним замовленням. Проте за рік система охорони здоров'я з різних причин втрачає близько 3 % (5 тис.) лікарів. Крім того, держава немає жодного впливу на випускників, які навчаються за контрактом [8].

Основний контингент закладів охорони здоров'я в сільській місцевості складають середній медичний персонал. Проте через не престижність та певні труднощі їх праці та низький рівень її оплати, спостерігається їх дефіцит. Випускники медичних коледжів, навіть, ті що народилися та виросли в сільській місцевості віддають перевагу міським закладам охорони здоров'я, в першу чергу приватним.

Порівняно з охороною здоров'я ситуація з об'єктами освіти в сільській місцевості дещо краще. Так, кількість загальноосвітніх шкіл скоротилася менш ніж

на 15 %, а дошкільних навчальних закладів, навпаки, збільшувалася на 15 %, що пояснюється підвищенням попитом на їх послуги у зв'язку зі зростанням рівня народжуваності протягом останнього десятиліття. Проблему з доступом сільських дітей до загальноосвітніх навчальних закладів можливо повністю вирішити за допомогою, так званих шкільних автобусів. У сучасних умовах важче розв'язати проблеми з кадровим забезпеченням галузі освіти в сільській місцевості та матеріально-технічним забезпеченням їх об'єктів.

Аналогічна ситуація із закладами культури, кількість яких скорочується не такими стрімкими темпами, як об'єкти інших галузей. Проте саме вони є найбільш "недієздатними". Так, вже "нормою" є відсутність опалення в приміщеннях сільських клубів та будинків культури. Дефіцит кваліфікованих кадрів у поєднанні з застарілою матеріально-технічною базою зводить культурне життя сільських жителів нанівець. Деяке пожвавлення спостерігається лише в тих населених пунктах, в яких є діти та молоді люди.

Досліджуючи динаміку кількості об'єктів соціальної інфраструктури слід звернути увагу на період з 2005 по 2012 рр., коли темпи скорочення мережі об'єктів соціальної інфраструктури прискорилися. Ретроспективний аналіз дозволяє зробити висновок, що 2005 р. — це рік початку становлення великих агрохолдингів, які де-факто майже не приділяють увагу соціальному розвитку села. Як правило, агрохолдинги намагаються створювати собі репутацію соціально відповідальних структур, проводячи широкомасштабні рекламні кампанії, залучаючи загальнодержавні засоби масової інформації. Проте більш детальні дослідження вказують, що вони створюють, так звані "потьомкінські села", розвиваючи соціальну інфраструктуру лише в обраних населених пунктах, в основному де розташовані їх ключові об'єкти. Це підтверджують вищенаведені статистичні дані розвитку сільської соціальної інфраструктури.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, формуючи стратегію забезпечення гідного рівня населення в Україні слід охопити не лише всі сфери життєдіяльності людини, але й приділити увагу поліпшенню якості товарів і послуг, які надають об'єкти соціальної інфраструктури. При цьому слід врахувати, що на рівні індивідуума, конкретної сім'ї успішність цієї стратегії слід оцінювати з позиції наявності конкретних матеріальних благ; на рівні громади, регіону, держави — наявності легальних якісних умов для повноцінного задоволення населенням власних потреб.

Література:

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та

продовольства України. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?10005>

2. Орлатий М.К. Соціальна сфера села: Теорія, методологія та проблеми розвитку / М.К. Орлатий. — К.: Інститут аграрної економіки, 1997. — 198 с.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

4. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку / І.В. Прокопа. — К., 1996. — 172 с.

5. Соціальне відродження і розвиток села в умовах становлення ринкової економіки / М.Х. Вдовиченко, К.І. Якуба, М.К. Орлатий та ін.; За ред. П.Т. Саблука, М.Х. Вдовиченка. — К.: Урожай, 1993. — 216 с.

6. Соціально-економічний розвиток сільських територій: навч. посібник / За ред. В.К. Терещенка. — Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. — 348 с.

7. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. О.Г. Осауленка. — К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. — 566 с.

8. Третяк В.П. Дослідження соціальної сфери села: методологія та практика: монографія / В.П. Третяк. — Х., 2009. — 273 с.

References:

1. Derzhavna tsil'ova prohrama staloho rozvytku sil's'kykh terytorij na period do 2020 roku. (2010), "The national target program for sustainable rural development for the period up to 2020", available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?10005>

2. Orlatyj, M.K. (1997), Sotsial'na sfera sela: Teoriia, metodolohiia ta problemy rozvytku [Social sphere village: Theory, Methodology and Problems of Development], Instytut aharnoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine.

3. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2014), "The official website of the State Statistics Service of Ukraine", available at: www.ukrstat.gov.ua

4. Prokopa, I. V. (1996), Sotsial'na infrastruktura sela: formuvannia novoho mekhanizmu rozvytku [The social infrastructure of the village: the formation of a new mechanism of the development], Kyiv, Ukraine.

5. Vdovychenko, M. Kh. Yakuba, K.I. and Orlatyj, M.K. (1993), Sotsial'ne vidrodzhennia i rozvytok sela v umovakh stanovlennia rynkovoї ekonomiky [Social rebirth and rural development in the conditions of market economy], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

6. Tereschenko, V. K. (2011), Sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok sil's'kykh terytorij navch. posibnyk [Socio-economic development of rural areas], Vydavets' PP Lysenko M. M., Kyiv-Nizhyn, Ukraine.

7. Osaulenko, O. H. (2010), Statystychnyj scho-richnyk Ukrainy za 2009 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2009], DP "Informatsijno-analitychne ahentstvo", Kyiv, Ukraine.

8. Tretiak, V.P. (2009), Doslidzhennia sotsial'noi sfery sela: metodolohiia ta praktyka: monohrafiia [Study of social Village: Methodology and Practice: monograph], Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014 р.

УДК 159.947.23

І. А. Міщенко,

к. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів та природокористування України

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У КОНТЕКСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ ФУНКЦІЙ

I. Mishchenko,

Ph.D., Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

DECISION MAKING IN THE CONTEXT OF MANAGEMENT FUNCTIONS

Висвітлено роботу управлінських працівників з прийняття рішень у контексті управлінських функцій та пов'язану з цим відповідальність за створення і підтримку середовища, що сприяє постійному розвитку організації. Обґрунтовано, що прийняття рішень є однією з найважливіших функцій управління, успішне здійснення якої забезпечує досягнення організацією її цілей.

Displayed the work of administrative employees connected with decision-making in the context of administrative functions and the associated responsibility for creating and maintaining an environment conducive to the continued development of the organization. Grounded that decision-making is one of the most important functions of management, successful implementation of which allows organization achieve its objectives.

Ключові слова: управлінські кадри, трудові ресурси, робота менеджера, прийняття рішень, організація.

Key words: administrative staff, human resources, job, manager, decision making, organization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес прийняття рішень на емпіричному рівні має місце упродовж всього існування людства. Але теорія управлінської сфери бере початок лише в ХХ столітті. Поняття "наукове управління" вперше введено в науковий обіг А. Брандейсом у 1910 р. Основоположником наукового управління вважається Ф. Тейлор.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Упродовж ХХ ст. наука управління активно розвивалася. Зазначеній проблематиці присвячено праці таких закордонних науковців, як М. Вебер, Н. Вінер, В. Врум, Френк і Ліліан Гілберт, Г. Гант, П. Друкер, Д. Дункан, Г. Емерсон, У. Ешбі, Р. Лайкерт, Е. Мейо, Д. Мак-Грегор, М. Мескон, Т. Мітчел, Г. Саймон, А. Файоль, а також вітчизняних, а саме: О. Амосова, В. Бакуменка, А. Гордієнка, А. Дегтяра, Н. Дороніної, Й. Завадський, О. Мельника, О. Настечко, А. Шегдан, Г. Чорний та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є уточнення змісту процесу прийняття рішень в контексті управлінських функцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з функціональним підходом менеджери, координуючи діяльність своїх співробітників, виконують чітко визначені обов'язки. Ще на початку ХХ ст. французький промисловець і вчений А. Файоль обґрунтував положен-

ня про те, що всі менеджери виконують п'ять функцій управління: планування, організація, керівництво, координація і контроль [1]. У середині 1950-х років був виданий перший підручник з менеджменту, автори якого виділили наступні основні функції управлінського персоналу: планування, організація, робота з персоналом, керівництво і контроль.

Сучасна теорія управління, як і раніше, зосереджена навколо функцій менеджменту, кількість яких з часом скоротилася до чотирьох — планування, організація, керівництво та контроль (рис. 1). Оскільки компанії існують для того, щоб досягти певної мети, менеджер повинен чітко визначити як цю мету, так і шляхи її досягнення. Функція планування включає в себе визначення цілей, вибір стратегії для їх досягнення, а також складання планів інтеграції і координації різних видів діяльності [2].

Менеджери відповідають також за визначення і формування структури компанії. Ця функція називається організацією і передбачає визначення завдань, що потребують виконання; призначення службовців, які їх виконуватимуть; формування структури технології виробництва. Кожна компанія об'єднує людей, при цьому управлінська робота полягає в об'єднанні та координуванні окремих видів їхньої діяльності. У цьому полягає сутність функції керівництва. Якщо менеджери мотивують діяльність підлеглих, направляють дії інших осіб, вибирають ефективні канали взаємозв'язку або залагоджують конфлікти між працівниками — це означає,

Рис. 1. Управлінські функції

що вони керують. Остання функція, яку виконують менеджери, полягає в контролі. Навіть після того, як цілі визначено (функція планування), плани розроблено, вибрано і сформовано структуру компанії (функція організації), найнято і навчено персонал, забезпечено його мотивацію (функція керівництва), щоб забезпечити досягнення мети, менеджери повинні контролювати кількість та якість виконання робіт, передбачених планом [3: 4].

При цьому суттєво фактичну кількість та якість роботи періодично порівнювати з визначеними цілями і планами. Виявляючи будь-які істотні відхилення, управлінський персонал зобов'язаний реагувати на них. Така процедура відстеження, порівняння і виправлення небажаних ситуацій відповідає функції контролю. Послідовність виконання управлінських функцій засвідчує важливість змісту менеджменту, адже менеджери дійсно планують, організовують, керують і контролюють виконання, приймаючи відповідні рішення (рис. 1).

Кожному співробітникові будь-якої організації доводиться приймати ті або інші рішення, проте для управлінських працівників це є особливо важливим аспектом їх щоденної роботи.

Прийняття рішень — невід'ємна складова кожної з чотирьох основних функцій управління (рис. 2). Саме тому управлінські працівники, які планують, організовують, контролюють діяльність своєї компанії, дуже часто називаються особами, що ухвалюють рішення [5]. Термін прийняття

рішень став синонімом терміна управління.

Отже, у процесі прийняття рішень менеджери прагнуть вибирати послідовні й максимально вигідні варіанти, зважаючи на певні обмеження [6]. Крім того, етапи ідеального процесу прийняття рішення повинні послідовно підводити його до вибору варіанта, досягнення визначеної мети, що максимально підвищує ймовірність [7]. Теорія і практика управлінської діяльності опрацювали певні передумови прийняття рішень; а саме:

- Проблема чітка й однозначна.
- Можливе розв'язання однієї проблеми з конкретно визначеними цілями.
- Всі варіанти і наслідки вибору відомі.
- Вподобання зрозуміле.
- Преференції постійні та стабільні.
- Часові або грошові обмеження відсутні або наявні.
- Остаточний вибір максимізує переваги даного вибору.

Всі описані вище передумови покладено в основу раціональності й вони застосовувані до

ПЛАНУВАННЯ	КЕРІВНИЦТВО
• Якими є основні довгострокові цілі організації? • Які стратегії дозволять досягти їх найефективнішим чином? • Якими є основні короткострокові завдання організації? • Наскільки складними мають бути основні індивідуальні цілі?	• Як слід чинити із співробітниками, які мають недостатню мотивацію до ефективної роботи? • Який стиль керівництва найбільш ефективний у конкретній ситуації? • Як ті або інші конкретні зміни вплинуть на продуктивність праці працівників? • У яких ситуаціях слід заохочувати конфлікт?
ОРГАНІЗАЦІЯ	КОНТРОЛЬ
• Кількість працівників у підпорядкуванні? • Наскільки централізованою повинна бути організація? • Як слід спланувати роботу? • У який момент слід змінити структуру організації?	• Які аспекти діяльності в організації потребують контролю? • Яким чином слід контролювати ці аспекти діяльності? • У які моменти спостерігаються найбільші відхилення в результатах діяльності організації від норм і стандартів? • Який тип інформаційної системи управління слід створити в організації?

Рис. 2. Реальні типові рішення в контексті функцій управління як відповіді на запитання

Джерела: розроблено автором на основі [5].

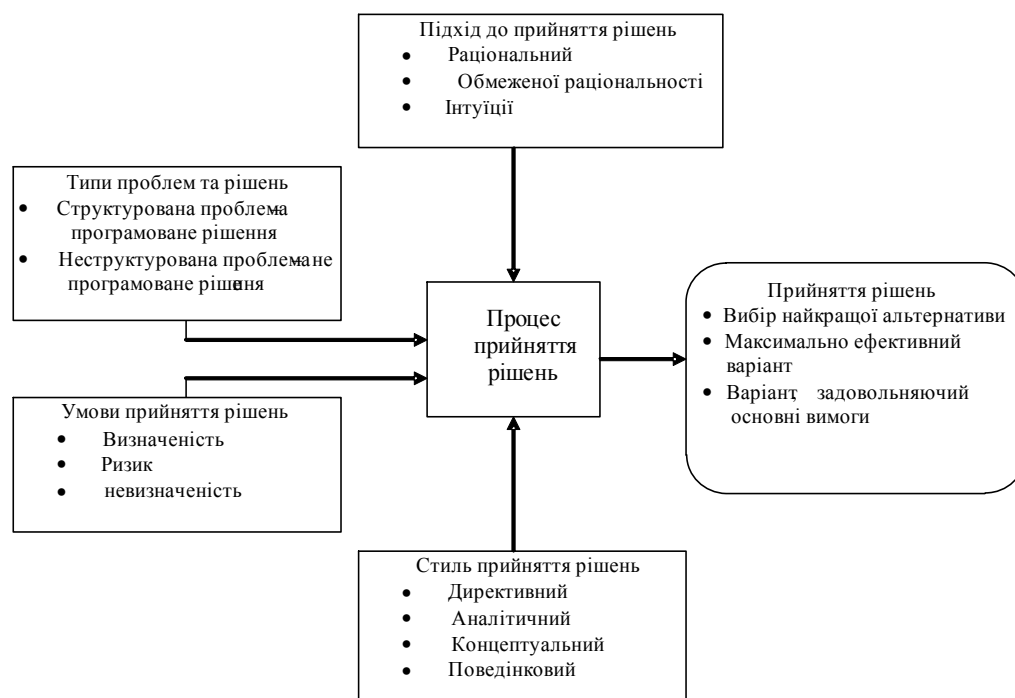

Рис. 3. Загальні принципи прийняття управлінських рішень

рішень будь-якого типу. Раціональні рішення у сфері менеджменту припускають, що їх ухвалюють для максимального забезпечення економічних інтересів компанії. Людина за своєю природою не бажає визнавати, що її початкове рішення виявилось не бездоганним. Замість того, щоб шукати нові варіанти, менеджер просто посилює свої зобов'язання і віру в правильність свого початкового рішення. Менеджери довіряють своїй інтуїції, і вона часто допомагає управлінському персоналу знаходити правильні рішення. Дослідники, що вивчають використання інтуїції у процесі прийняття управлінських рішень, виділили п'ять її аспектів.

Слід відмітити, що управлінець, інтуїтивно переконавшись у правильності рішення, не обов'язково приймає його незалежно від раціонального аналізу; швидше вони взаємно доповнюють. Узагальнення досвіду управлінських працівників та інших співробітників організацій переконує, що майже третина з них при вирішенні проблем та ухваленні рішень покладається передусім на власну інтуїцію ("внутрішній голос"), а не на результати дослідницько-пізнавального процесу [8]. Для вирішення одних і тих самих проблем, що часто постають, менеджери використовують програмовані рішення, які можна прийняти шаблонним, звичним методом. Рішення перетворюються на програмовані, в міру того, як їх характер набуває повторюваності та звичності, тому що виробляється певний алгоритм щодо їх прийняття.

Структуровані проблеми вирішуються за допомогою програмованих рішень, а неструкту-

ровані вимагають прийняття непрограмованих рішень. Проте реальні управлінські рішення не можуть бути ні абсолютно програмованими, ні абсолютно не програмованими. Існує три основні чинники, вплив яких відчувають менеджери у процесі прийняття рішень: визначеність, ризик і невизначеність. Визначеність характеризується як ідеальна для прийняття рішень умова, коли менеджер може ухвалити правильне рішення завдяки тому, що йому точно відомі наслідки вибору будь-якого з наявних варіантів. Існує ще один чинник, що впливає на вибір варіантів в умовах невизначеності, — це психологічна орієнтація особи, яка ухвалює рішення. Так, менеджер-оптиміст зробить вибір, здатний забезпечити максимальний результат (забезпечуючий максимально можливий дохід), менеджер-песиміст вибере мінімальний варіант (здатний забезпечити максимум мінімального можливого доходу), а менеджер, який бажає звести до мінімуму свої максимальні "втрати", зробить міні-максимальний вибір.

Дослідженнями встановлено, що управлінських працівників розрізняють за двома критеріями, що визначають метод, до якого вони вдаються, якщо їм необхідно ухвалити рішення [9]. Перше — це індивідуальний спосіб мислення.

Керівники прагнуть бути гранично раціональними і логічними, довго обмірковувати одержану інформацію. Менеджери даного типу, перш ніж прийняти певне рішення, ретельно аналізують усі дані, щоб переконатися

в їх логічності та однорідності. Другий критерій — толерантність до невизначеності. Деякі управлінські працівники не можуть тривалий час діяти в умовах невизначеності, тому вони прагнуть до розробки послідовної й точної структури інформації, що дає змогу звести невизначеність до мінімуму. З іншого боку, частина управлінських працівників цілком нормально сприймають високий рівень невизначеності й може одночасно аналізувати безліч ідей.

Таким чином, процес прийняття управлінських рішень вимагає дотримання певних принципів, які наочно ілюструє (рис. 3). Менеджери прагнуть ухвалювати раціональні рішення, тобто вибрати кращий варіант, реалізувати його й оцінити, наскільки ефективно вони змогли вирішити проблему, стосовно якої ухвалювали дане рішення.

ВИСНОВКИ

Кожному управлінському працівникові в будь-якій організації доводиться ухвалювати ті або інші рішення, проте для них це є особливо важливим аспектом щоденної роботи. Прийняття рішень — невід'ємна частина кожної з чотирьох основних функцій управління. Саме тому управлінські працівники, що планують, організують, контролюють діяльність своєї компанії та керівників інших службовців компанії, дуже часто називають особами, що ухвалюють рішення.

Не підлягає сумніву, що від управлінської компетентності, моральності, бажання до самовдосконалення та службового зростання кадрів залежать динамізм і успішність проведення реформ в Україні. Нові реалії вимагають від управлінських працівників усіх рівнів уміння знаходити нестандартні рішення, відстоювати свої погляди, бути гнучкими, комунікабельними, висококваліфікованими менеджерами нової генерації.

Література:

1. Файоль А. Учение об управлении: научная организация труда и управления / Файоль А. / Пер. с англ. — М.: Экономика. 1965. — 496 с.
2. Carroll S.J. Are the classical management functions useful in describing managerial work / S.J. Carroll, D.A. Gillen // Academy of Management Review. — 1987. — Vol. 1. — 48 p.
3. Hackman J. Total quality management: empirical, conceptual, and practical issues / J. Hackman, R. Wageman // Administrative Science. — 1995. — June. — P. 309—342., Hamilton J. The new workplace / J. Hamilton, S. Baker // Business Week. — 1996. — April 29. — P. 106—117.

4. Вебер М. Политика как призвание и профессия / Вебер М. / пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденоко]. — М.: Прогресс, 1990. — С. 644—706.

5. Друкер П. Ф. Менеджмент: задачи, обязанности, практика / Друкер П. Ф. — М.: Вильямс, 2008. — 992 с.

6. Pounds W. The process of problem finding / W. Pounds // Industrial Management Review. — 1969. — Vol. 9—10. — P. 1—19.

7. March J. Decision-making perspective: decisions in organizations and theories of choice / March J. — New York: Wiley-Interscience, 1981. — 233 p.

8. Rowe A. James D. Managerial decision making / A. Rowe, D. James // Modules in Management Series. — Chicago: SRA, 1984. — P. 18—22.

9. Чорний Г.М., Ястреб М.П., Міщенко І.А. Діалектика загальних і конкретних управлінських функцій / Г.М. Чорний, М.П. Ястреб, І.А. Міщенко // Економіка АПК: міжнародний науково-виробничий журнал. — 2011. — N 12. — С. 93—96.

References:

1. Fajol, A. (1965), Uchenie ob upravlenii: nauchnaja organizacija truda i upravlenija [Teaching Management, scientific organization of labor and management], Economics, Moscow, Russia.
 2. Carroll, S.J. (1987), Are the classical management functions useful in describing managerial work, Academy of Management Review, USA.
 3. Hackman, J. (1995), Total quality management: empirical, conceptual, and practical issues, Administrative Science, pp. 309—342.
 4. Veber, M. (1990), Politika kak prizvanie i professiya [Politics as a Vocation], Progress, Moscow, Russia.
 5. Druker, P.F. (2008), Menedzhment: zadachi, obyazannosti, praktika [Management: tasks, responsibilities, practices], Vilyams, Moscow, Russia.
 6. Pounds, W. (1969), The process of problem finding, Industrial Management Review, vol. 10, pp. 1—19.
 7. March, J. (1981), Decision-making perspective: decisions in organizations and theories of choice, Wiley-Interscience, New York, USA.
 8. Rowe, A. and James, D. (1984), Managerial decision making, Modules in Management Series, Chicago: SRA, pp. 18—22.
 9. Chornij, G.M. Jastreba, M.P. and Mishhenko, I.A. (2011), Dialektika zagalnih i konkretnih upravlinskih funkcij [Dialectics of general and specific management functions], Ekonomika APK, vol. 12, pp. 93—96.
- Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.

УДК 665.3

П. М. Купчак,
с. н. с. відділу промислової політики,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЇ В УКРАЇНІ

P. Kupchak,
Senior Researcher, Department of Industrial Policy,
Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, 26, Panas Myrnoho St., Kyiv

SUNFLOWEROIL DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE

Стаття присвячена виявленню перспектив розвитку виробництва олії соняшникової в Україні. Основний наголос зроблено на проведенні факторного аналізу ринку насіння та олії соняшника в Україні та світових тенденцій розвитку галузі. Факторами, що сприятимуть збільшенню виробництва даної культури, є стабільний попит, розширення мереж збуту на світовому ринку, а також зростання ємності сегмента переробки українського ринку. Негативним фактором для українських сільгоспвиробників у новому 2014/2015 МР буде зниження цін реалізації продукції, яке в свою чергу викликане значним зростанням світового виробництва олійних культур. У подальшому розвитку олійної галузі в Україні та збільшенню експорту даної продукції сприятимуть наступні чинники: лібералізація торгівлі з країнами ЄС; збереження тенденції до нарощування обсягів експорту в країни далекого зарубіжжя, в яких темпи зростання населення відстають від темпів росту виробництва продуктів харчування (наприклад, Китай, Індія тощо); відносно низька собівартість та високий рівень рентабельності виробництва (28,1% у 2014 р.), що забезпечує цінову конкурентоздатність на світовому ринку; збереження політики розвинутих країн на поступове заміщення енергетичних товарів (нафта, газ) відновлювальними джерелами енергії; високий технологічний рівень розвитку галузі; інтенсивний маркетинг на закордонних ринках тощо.

The article is devoted to finding the prospects of sunflower production in Ukraine. The main emphasis is on conducting factor analysis of the market of seeds and sunflower oil in Ukraine and world tendencies. Factors that contribute to increase the production of this crop is strong demand, expansion of distribution network in the world market and increase the capacity of processing Ukrainian segment of the market. Unfortunately for Ukrainian farmers in the new marketing year 2014/2015 will decrease selling prices, which in turn caused a significant increase in world production of oilseeds. In a further development of the oil industry in Ukraine and increased exports of these products contribute to the following factors: the liberalization of trade with the EU; conservation tendency to increase in exports to foreign countries, where population growth lagged behind the growth rate of food production (eg China, India, etc.); relatively low cost and high level of profitability (28.1% in 2014), which provides price competitiveness on the world market; conservation policies of the developed countries to the gradual replacement of energy products (oil, gas), renewable energy; high technological level of the industry; intensive marketing in foreign markets and so on.

Ключові слова: соняшникова олія, виробництво соняшникової олії, конкурентоспроможність, рентабельність виробництва, експорт.

Key words: inventories, working capital, capital formation, holding profit, inventory management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перманентне зростання населення світу та обмеженість енергоресурсів висувають нові виклики сільському господарству щодо забезпечення продуктами харчування, кормовою базою та відновлювальними джерелами енергії. Ось чому олійна галузь поступово набула стратегічного значення в економіках аграрно-індустріальних країн. Оскільки Україна закріпила за собою беззаперечне лідерство у світовому виробництві й експорті соняшникової олії, наукові дослідження у цій сфері є не тільки ак-

туальними, але й мають важливе значення для збереження конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку аграрного сектора та, зокрема, виробництва олії, присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. На особливу увагу заслуговують роботи О.М. Бородіної, П.П. Борщевського, А.В. Дейнеко, П.І. Коренюка, О.І. Маслака, Т.О. Осташ-

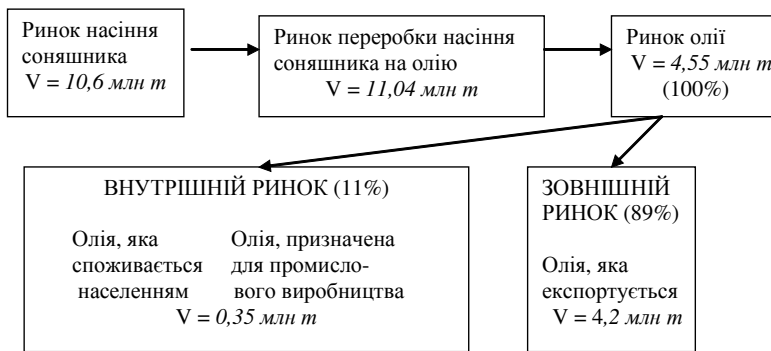

Рис. 1. Схема ринку олії соняшникової у 2013/2014 маркетинговому році

ко, П.Т. Саблука, О.В. Шубравської, О.М. Шпичак та ін. В їх працях висвітлені актуальні питання розвитку ринку олійних культур та олійно-жирового комплексу, перспективи глобальної конкуренції, торгівлі, логістики тощо. Однак, проведений нами аналіз наукових праць з питань виробництва соняшникової олії засвідчив, що дана сфера виробництва попри її вагоме стратегічне значення має ряд проблем, що перешкоджають її розвитку в Україні. Для успішного розв'язання наявних проблем необхідним вбачається проведення аналізу тенденцій та факторів впливу на сферу виробництва олії в Україні та за кордоном.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення перспектив розвитку виробництва олії соняшникової в Україні на основі факторного аналізу та з урахуванням світових тенденцій розвитку галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Олійно-жировий ринок — один із перспективніших секторів аграрного виробництва в Україні. Попит на олійну продукцію зростає у світовому масштабі. Це обумовлено переорієнтацією в структурі харчування населення на олії і жири рослинного походження через їх фізіологічні переваги і більш доступні ціни в порівнянні з тваринними жирами та динамічним ростом у світі виробництва біодизельного палива на основі олій на фоні прогресуючого росту цін на мінеральні енергоресурси і зменшення їх природних запасів.

Україна за валовим збором соняшнику вкотре посідає перше місце з часткою 25% (у 2013/2014 маркетинговому році (МР) за оцінкою Міністерства сільського господарства США). За проведеними дослідженнями обсяг експорту Україною соняшникової олії, що

складає понад 4 млн т, відповідає 65% від обсягів світового її експорту в 63 країни світу. На внутрішньому ринку споживається сьома частина виробленої олії, що складає не більше 360 тис. т (рис. 1). Враховуючи той факт, що на цей час потужності для переробки насіння соняшника на олію становлять в Україні понад 14 млн т., стає зрозумілим, що вони завантажені далеко не повністю. Зростання потужностей переробки олійних культур відбувалося завдяки реконструкції та модернізації діючих заводів, а також за рахунок будів-

ництва нових. При цьому зберігається тенденція подальшого їх нарощування.

На світових ринках основними споживачами олії є Європейський Союз країни Близького Сходу, Північної Америки та СНД. Потреби внутрішнього ринку в соняшниковій олії забезпечені повністю. Так, згідно з нормативами МОЗ України рівень споживання олії соняшникової на 1 людину за рік дорівнює 13 кг.

Олійно-жирова галузь України — одна з небагатьох, яка навіть в умовах світової економічної кризи, стрімко розвивається і є бюджетоформуючою галуззю агропромислового комплексу з потужним експортним потенціалом. Співвідношення експорту олії до її виробництва у 2013/2014 маркетинговому році склало близько 89% проти 87% у 2010/11 МР та проти 83% і 73,5% у порівнянні з відповідно 2009/10 та 2008/09 МР. Динамічно змінюється і структура експорту. Все більше предметом експорту є не лише олія первинного добутку, але й олія глибокої очистки, майонези та маргарина продукція. Так, у структурі експорту продовольчих товарів агропромислового комплексу продукція олійно-жирової галузі останні 2 роки складала близько 30%, а в загальних обсягах аграрної продукції — близько 14%.

Експорт насіння соняшнику щороку зменшується, що зумовлено більш вигідними цінами для аграріїв від переробних підприємств. Наприклад, якщо ще в 2008/2009 МР з України було вивезено близько 767 тис. т соняшнику, то в 2012/2013 МР на 83% менше — лише 127 тис. т. Найбільшим імпортером соняшнику залишається Туреччина (68%), на другому місці Грузія (9%), на третьому — Польща (4%). Безперечно, основну частку в експорті продуктів переробки олійних культур займає соняшниковий шрот та соняшникова олія, левова частка якої представлена нерафінованою продукцією. По-перше, іноземні країни нама-

Таблиця 1. Баланс насіння соняшника:
виробництво

Маркетинговий рік	Посівна площа, тис. га	Площа, з якої зібрано урожай, тис. га	Урожайність, ц за га	Виробництво (валовий збір), тис. т	Темпи виробництва, до попереднього року, %
1998/99	2879	2428,2	9,3	2261	100,0
2007/08	3604	3580,1	12,2	4174	184,6
2008/09	4306	4279,5	15,3	6526	288,6
2009/10	4232	4192,8	15,2	6500	287,4
2010/11	4500	4400	15,4	6771	309,5
2011/12	5000	4590,4	19,0	8700	128,5
2012/13	5200	4700	16,5	8400	96,5
2013/14	5600	5100	22,0	10600	126,2

Джерело: складено автором за даними Мінагрополітики України.

гаються завантажити власні потужності з очищення сирих рослинних олій (рафінація, відбілення, дезодорація тощо). По-друге, рафінована олія здебільшого фасована, що збільшує ризики і витрати при транспортуванні. Усього в сезоні 2013/2014 на зовнішні ринки було поставлено близько 4,2 млн т соняшникової олії (зростання на 20% порівняно з 2012/2013 МР). Основними ринками збуту вітчизняної олійної продукції залишалися такі традиційні імпортери, як Індія (близько 28,6%), Єгипет (13,4%), Туреччина (9,5%), Іран (4,9%). Варто зазначити істотне зростання обсягу поставок у Китай. Якщо у 2010/2011 МР вони склали 10,3 тис. т, у 2011/2012 МР — 96,8 тис. т, то вже у 2012/2013 МР — близько 288 тис. т. Це в першу чергу пов'язано з інтенсифікацією двосторонніх відносин упродовж останніх років та гармонізацією стандартів якості в зовнішній торгівлі за ключовими агропродовольчими товарами. Сприятливим фактором можна вважати також продовження Європейським Союзом преференцій щодо експорту української продукції до країн ЄС до кінця 2015 р.

Якщо світові ціни на зерно визначаються обсягами валового збору, структурою виробництва, балансом попиту і пропозиції, то ціни на олійні визначаються виключно балансом виробництва і споживання олій, у якому головну роль відіграють пальмові і соєва олії. Основними перевагами олійних культур серед інших сільськогосподарських є стабільний попит на них, що підкріплено високими закупівельними цінами як з боку місцевих переробників, так і з боку світового ринку. Порівняльний аналіз рівнів роздрібних цін на олію соняшкову у 2013/2014 МР, які склалися в Україні та інших країнах світу, свідчить, що, в основному, її ціна нижча, ніж у досліджуваних країнах СНД, Євросоюзу, Америки та Азії. Крім того, ціна експорту за тону олії впала на 200 доларів США

у порівнянні з попереднім роком. Причиною стало зростання урожаю та відповідно виробництва олії у світовому масштабі. За підрахунками фахівців, через низькі ціни, неспроможність уряду стабілізувати ситуацію на внутрішньому ринку та значні витрати на логістику сільгоспвиробники у 2013 р. недоотримали понад 20 млрд грн.

Частка насіння соняшнику в структурі собівартості соняшникової олії займає понад 80%. Річне виробництво насіння соняшника в Україні перевищує 10 млн т, експорт при цьому складає лише 5,6%. Урожай соняшника у 2013 р. показав зростання у світовому масштабі. В Україні він склав понад 24 млн т. Цьому сприяли не тільки погодні умови, але й зростання посівних площ та підвищення використання передової техніки та технологій.

Урожайність насіння соняшника в Україні постійно зростає, у 2011 р. вона сягнула 19 ц/га, що в 2 рази перебільшує урожайність 1998 р., а в 2013 р. зросла до 22 ц/га. Однак це поки що низький показник у порівнянні з можливими 30 ц/га (табл. 1).

Збільшуються і посівні площі насіння соняшника. Так, площа посіву соняшника у загальній площі посіву (ріллі) в Україні у 2010 р. становила 15%, тобто 4,5 млн га і до 2014 р. вона постійно зростала (табл. 1). У 2014 р. заплановане її зменшення до 4,8 млн га. Хоча оптимальна площа посіву соняшника за розрахунками експертів не повинна перевищувати 3,5 млн га, тобто 10% загальної площі ріллі. Саме такі обсяги (3—3,5 млн га) дозволили б дотримуватись вкрай необхідних сівозмін, зменшуючи таким чином негативний вплив на навколишнє середовище (рис. 2).

Жорстка конкуренція на зовнішніх продовольчих ринках, зростаючі вимоги до якості продовольчих товарів стали причиною необхідності докорінного технічного переосна-

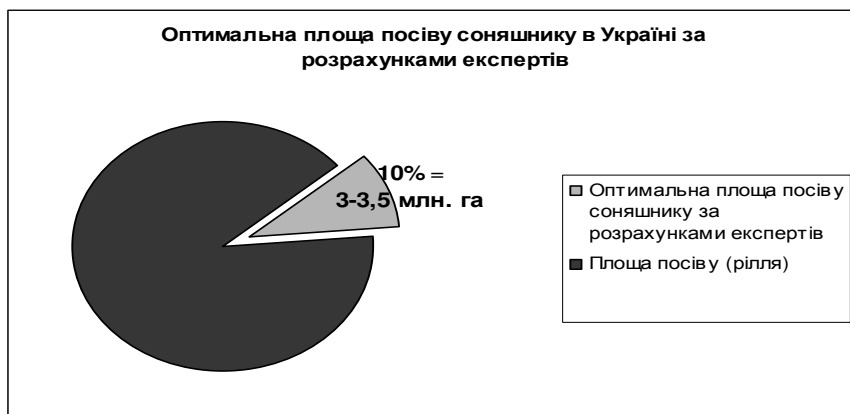

Рис. 2. Оптимальна площа посіву соняшнику в Україні

щення олійно-жирових підприємств, оновленню їх технічної бази, впровадженню сучасних енергозберігаючих технологій. Завдяки переоснащенню котелень під технологією спалювання лушпиння соняшнику, олійно-жирові підприємства в умовах, коли невпинно зростають ціни на енергоносії, практично на 90% забезпечують себе енергоресурсами — тепловою енергією. Наступним кроком енергозбереження буде перехід на режим повного самозабезпечення підприємств електроенергією.

Виробнича база олійно-жирових підприємств дозволяє переробляти різні види насіння олійних культур: соняшнику, ріпаку, сої, а вкладені інвестиції є умовою для інвесторів проводити збалансовану цінову політику щодо олійної сировини, що стимулює товаровиробників до вирощування олійних культур.

З метою збільшення пропозиції на внутрішньому ринку України, відійшовши від суто адміністративних методів регулювання ринку, Антимонопольний комітет України дозволив 14 учасникам ринку соняшникової олії підписати Угоду про узгоджені дії між чотирнадцятьма учасниками ринку олії соняшникової. Це, в свою чергу, дало можливість іншим виробникам розпочати постачання олії на внутрішній ринок. Крім того, за ініціативою Комітету був розроблений план заходів щодо стабілізації та зниження цін на бутильовану соняшкову олію її виробниками, а також стабільного і безперебійного забезпечення внутрішнього ринку олією. Таким чином, було створено своєрідний механізм саморегулювання на ринку олії соняшникової, який сприяв розвитку конкуренції на ринку. А також забезпечено незахищені верстви населення України олією бутильованою за нижчими цінами.

На цей час потреби внутрішнього ринку в соняшниковій олії забезпечені повністю, значні сезонні коливання цін на цю соціально значущу продукцію відсутні, однак постійно зростаючий попит на олію у світі, неврожаї олійних в інших країнах, крім позитивних факторів, також і негативно впливають на цінову ситуацію на внутрішньому ринку України.

З огляду на тенденції розвитку світової економіки в найближчі роки в Україні варто очікувати подальше зростання виробництва, переробки і споживання олійних культур. Основними факторами, що сприятимуть збільшенню виробництва даної культури, є стабільний попит, розширення мереж збуту на світовому ринку, а також зростання ємності сегменту переробки українського ринку. Негативним фактором для українських сільгоспвиробників у новому 2014/2015 МР буде зниження цін реалізації продукції, яке в свою чергу викликане значним зростанням світового виробництва олійних культур. У подальшому розвитку олійної галузі в Україні та збільшенню експорту даної продукції сприятимуть наступні чинники: лібералізація торгівлі з країнами ЄС; збереження тенденції до нарощування обсягів експорту в країни далекого зарубіжжя, в яких темпи зростання населення відстають від темпів росту виробництва продуктів харчування (наприклад, Китай, Індія тощо); відносно низька собівартість та високий рівень рентабельності виробництва (28,1% у 2014 р.), що забезпечує цінову конкурентоздатність на світовому ринку; збереження політики розвинутих країн на поступове заміщення енергетичних товарів (нафта, газ) відновлювальними джерелами енергії; високий технологічний рівень розвитку галузі; інтенсивний маркетинг на закордонних ринках тощо.

ВИСНОВКИ

З метою вирішення проблем в олійно-жировій галузі в умовах СОТ і світової фінансово-економічної кризи необхідно змінити порядок оподаткування підприємств, виробнича діяльність яких пов'язана із сезонною заготівлею і переробкою сільськогосподарської сировини, удосконалити систему ціноутворення на вітчизняні харчові продукти, оптимізувати торговельні надбавки на них, відслідковуючи їх просування від виробника до споживача, не вживати заходів урядового адміністрування продовольчого ринку, зокрема, експорту олійної сировини та квотування і ліцензування експорту олії, не підвищувати ставки ввізного мита на сировину, допоміжні матеріали та устаткування, які ввозяться в Україну підприємствами для забезпечення власних виробничих потреб, завершити гармонізацію законодавства України, що регулює питання якості та безпечності харчових продуктів і продовольчої сировини, з вимогами Угоди СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи, звільнити від сплати ввізного мита та застосування відстрочки по сплаті ПДВ при перетині кордону України на прилади контролю та вимірювання, технологічне та енергетичне обладнання, комплексні технологічні лінії, запасні частини до них, які не виробляються в Україні і ввозяться підприємствами харчової і переробної промисловості для задоволення власних виробничих потреб, переглянути медико-біологічні вимоги і санітарні норми якості продовольчої сировини і харчових продуктів на основі аналізу ризиків та з метою їх гармонізації з стандартами Комісії "Кодекс Альментаріус", забезпечити надання підприємствами достовірної статистичної звітності з питань виробничої діяльності та забезпечити бюджетною підтримкою діяльність державних галузевих науково-дослідних установ харчової промисловості.

Перспективами подальших досліджень за темою статті можуть бути прогнози оцінки щодо структури виробництва та експорту олії в Україні, а також розробка системи заходів щодо оптимізації аграрного виробництва.

Література.

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index>

3. Офіційний Асоціації олійно-жирових підприємств "Укроліяпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroil-prom.org.ua/qw.php?page=vovv>

4. Олійно-жирова галузь України / Інформаційно-аналітичний бюлетень олійно-жирової галузі України та Російської Федерації: показники роботи за 2009 рік, 2009/10 МР. — Харків: УкрНИИМЖ УААН, 2010. — 65 с.

5. Маслак О.І. Коливання ринку соняшнику [Електронний ресурс] / О.І. Маслак. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-52-32/1767-2013-09-17-09-20-58.html>

6. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [Шпичак О. М., Боднар О. В., Кобута І. В. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. — К.: Нічлава, 2009. — 406 с.

References:

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 9 November 2014).

2. The official site of The Antimonopoly Committee of Ukraine), available at: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index> (Accessed 9 November 2014).

3. The official site of The Association "Ukroliaprom", available at: <http://www.ukroil-prom.org.ua/qw.php?page=vovv> (Accessed 9 November 2014).

4. Oliyno-zhyrova haluz' Ukrayiny / Informatsiyno-analitychnyy byuletyn' oliyno-zhyrovoyi haluzi Ukrayiny ta Rosiys'koyi Federatsiyi: pokaznyky roboty za 2009 rik, 2009/10 MR (2010) [The oil and fat industry of Ukraine / Information Analysis Bulletin oil and fat industry of Ukraine and Russia: performance of the 2009, 2009/10 MY, UkrNYIMZh UAAN, Kharkiv, Ukraine.

5. Maslak, O.I. (2013), "Fluctuations in the market of sunflower", Ahrobiznes s'ohodni, [Online], available at: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-52-32/1767-2013-09-17-09-20-58.html> (Accessed 9 November 2014).

6. Shpychak, O.M. Bodnar, O.V. Kobuta, I.V. and other (2009), Systema orhanizatsiyno-ekonomichnykh mekhanizmv funktsionuvannya osnovnykh ahroprodovol'chykh pidkompleksiv rosllynnystva Ukrayiny [The system of organizational and economic mechanisms of the major agro-food crop subsectors Ukraine], Nichlava, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.

УДК 330:341.1:061.27:338.432

О. В. Гончаренко,

к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

O. Goncharenko,

PhD, Associate Professor, associate professor of department of economic theory but agrarian economics,
Dnepropetrovsk state agrarian university

INSTITUTIONAL DETERMINANTS SUPPORT INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION

Досліджено інституціональні детермінанти інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Обґрунтовано, що створення сприятливого для інновацій інституціонального середовища в аграрній сфері неможливе без формування базових умов для розвитку підприємництва, захисту прав власності, підтримки конкуренції, вдосконалення інноваційної інфраструктури і міжнародної кооперації в інноваційній сфері. Елементом нового інституціонального середовища має також стати комплекс заходів економічної політики із стимулювання інновацій, формування в суспільстві інноваційної ідеології і культури інноваційного підприємництва.

Встановлено, що при формуванні стратегії інституціональної інноваційної політики мають бути закладені інструменти, спрямовані як на активізацію інноваційного процесу, так і на розвиток інституціонального середовища.

Визначено, що серед складових інституціональної політики дієвим інструментом має стати індикативне планування з вбудованою системою стимулювання до досягнення цільових показників розвитку, формування регіональних інноваційних агрокластерів. Серед інструментів стимулювання найбільш опробованими стали податки і кредитна підтримка.

Investigated the determinants of institutional innovation development of agro-industrial production.

Proved that create an enabling institutional environment for innovation in the agricultural sector is not possible without creating framework conditions for entrepreneurship, property rights, support of competition, improvement of innovation infrastructure and international cooperation in the sphere of innovations. Elements of the new institutional environment has also become a set policy measures to stimulate innovation, the formation of innovation in society ideology and culture innovative entrepreneurship.

It was established that the formation stratehiyiyi institutional innovation policy should be laid instruments aimed at activating both innovation process and the development of the institutional environment.

Determined that among the components of institutional policy must become an effective instrument for indicative planning with built-in incentives to achieve the targets of development, the formation of regional innovation ahroklasteriv. The tools most stimulating oprobovanymy were taxes and credit support.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна політика, інституціональні детермінанти.

Key words: agricultural production, innovation, innovative development, innovation policy, determinants of innovation.

ВСТУП

У сучасних умовах, коли потреба в інноваціях досягла критичної маси, необхідна адекватна інституціональна політика, яка змінить діючий господарський порядок, непривабливий для інновацій. Для переходу до інноваційного шляху розвитку аграрної сфери недостатньо його декларувати, прийняти чергову іннова-

ційну стратегію, або збільшити інвестиції в науку і освіту та створити ще один державний орган управління інноваціями. Наявність розвиненої наукової інфраструктури і державної політики не вирішує проблеми розвитку. Перехід на інноваційний розвиток припускає створення таких інституціональних умов, за яких саме інновації виступають основним дже-

релом максимізації індивідуального доходу власника та будуть скасовані будь-які, альтернативні інноваціям, можливості отримання економічного прибутку та особистого доходу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню проблем інноваційного розвитку, обґрунтуванню концептуальних засад формування інноваційної політики та інституціональному забезпеченню активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві присвятили наукові дослідження видатні вітчизняні вчені: А. Балян, О. Дачій, А. Курило, М. Малік, П. Саблук, С. Тивончук, А. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

У той же час, низька ефективність інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, необхідність визначення концептуальних положень політики інноваційного розвитку, пошук шляхів виходу з інституціональної кризи, що перешкоджають активізації інноваційного процесу в аграрній сфері, — зумовлює подальше вивчення зазначених проблем.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті є обґрунтування інституціональних детермінант інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

У довгостроковому періоді створення сприятливого для інновацій інституціонального середовища в аграрній сфері неможливе без формування базових умов для розвитку підприємництва, захисту прав власності, підтримки конкуренції, вдосконалення інноваційної інфраструктури і міжнародної кооперації в інноваційній сфері. Елементом нового інституціонального середовища має також стати комплекс заходів економічної політики із стимулювання інновацій, формування в суспільстві інноваційної ідеології і культури інноваційного підприємництва.

Цілеспрямований вплив в напрямку адаптації формальних і неформальних норм в аграрній сфері має бути орієнтовано на визначення потреб агровиробників в різноманітних нововведеннях і зустрічну пропозицію агрономів, зібраних в єдиному оновлюваному банку даних на основі їх експертного аналізу. Важливими є і заходи, які спрямовані на розуміння необхідності і можливості використання нових технологій, техніки, напрямів діяльності для підвищення конкурентоспроможності і стій-

кості розвитку підприємства. На основі "прищеплення" сільгосптоваровиробникам "смаку" до нововведень, усвідомлення реальної необхідності постійної технологічної і технічної модернізації, перехід до розвитку партнерських взаємовідносин з наукою, а потім стимулювання наукових досліджень, спрямованих на реалізацію індивідуальних потреб підприємства в інноваціях.

Агровиробники мають отримати доступ до інформації про запропоновані до впровадження інвестиційні проекти, про можливість отримання державної підтримки на розвиток господарства і пільгового кредиту. Важливого значення, в контексті адаптації неформального середовища має інноваційна орієнтація освітнього процесу. Освітній процес, результатом якого повинне стати значне підвищення інноваційної сприйнятливості фахівців сільського господарства, слід будувати на основі об'єднання зусиль установ професійної освіти, інформаційно-консультаційних служб і агровиробників. При цьому навчання має бути орієнтоване на розвиток пошукових здібностей споживачів освітніх послуг.

Підготовка інноваційно-орієнтованих фахівців для аграрної сфери припускає використання нових форм взаємодії між суб'єктами інноваційного процесу, а також нових освітніх технологій. При цьому необхідно вирішити подвійне освітнє завдання. З одного боку, існує потреба в розвитку дослідницького потенціалу фахівця, здатного професійно орієнтуватися в сучасних наукових досягненнях. З іншого боку, дифузія інновацій припускає практикоорієнтовану підготовку, знання проблем і особливостей сільськогосподарського виробництва.

Можливість модернізації освітнього процесу з урахуванням цих вимог дає використання такої форми взаємовідносин між учасниками, як освітньо-тренінговий аутсорсинг. Він дозволяє передати частину навчальних функцій від освітньої установи інформаційно-консультаційним службам і сільгосптоваровиробникам, що сприятиме інтеграції науково-педагогічного потенціалу викладачів і практичного досвіду агровиробників, синергетичному ефекту в розвитку професійних компетенцій слухачів і консультантів, практичних навичок викладачів. Участь в системі аутсорсинга можуть приймати установи усіх рівнів, об'єднані на основі створення регіонального ресурсного центру професійної підготовки кадрів.

Розвитку дослідницького потенціалу фахівця сприятиме використання технології науко-

во-орієнтованого навчання, заснованого на застосуванні дослідження як інструменту освітнього процесу. У рамках завдань, що вирішуються в ході підготовки кадрів для інноваційного розвитку сільськогосподарства, можуть виконуватися дослідницькі проекти, пов'язані з пошуком і адаптацією різних нововведень, порівняльною оцінкою ефективності інновацій і т. і. База для таких досліджень може надаватися учбовими закладами вищої професійної освіти у рамках договору про освітньо-тренінговий аутсорсинг.

Механізм еволюційного добору інституту агроінновацій реалізує регулюючу функцію і, з точки зору інституціональної організації суспільства встановлює інституціональний порядок (рис. 1). Його відповідність пріоритетам інноваційного розвитку визначається елементним наповненням функціонального спрямування та врахуванням еволюційних обмежень розвитку. При цьому виникає питання: які можливості має в своєму розпорядженні політика в сфері спрямування розвитку інноваційної діяльності? Безперечно, важливим є те, щоб економічна політика могла покладатися не на одні тільки еволюційні здібності ринку, тим більше що еволюція не завжди призводить до позитивних результатів.

Найбільш затребуваною є економічна політика, яка здатна надати можливості для найкращого вирішення визначених проблем. Для того, щоб досягти конкретних цілей в економічній політиці, наприклад, здійснити будь-які заходи з підвищення активності інноваційної діяльності, потрібне постійне встановлення конкретних правил, що виключають певні негативні дії. У цьому контексті важливим постає питання про потенціал формування інституціональних рамок як складової частини інноваційної політики. При цьому, виникає небезпека, що надмірне регулювання може створити перешкоди інноваційній поведінці агентів. Істотна проблема полягає і в тому, що спочатку неможливо передбачити, якими саме інноваціями відреагують агенти ринку на встановлені правила. Так, інновації цілком можуть мати властивості, які не відповідатимуть заданим економіко-політичним цілям.

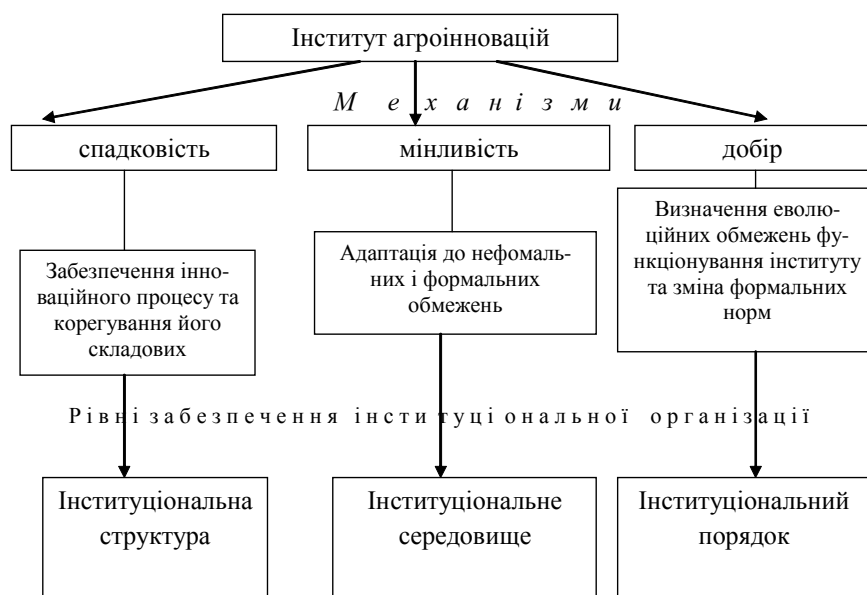

Рис. 1. Інституціоналізація механізмів еволюційного розвитку інституту агроінновацій

В економічній політиці це призводить до того, що для агентів ринку встановлюються стимули, що відповідають первинним цілям. Внаслідок цього введення нових інститутів має тенденційно експериментальний характер. Також, згідно з критичним раціоналізмом Поппера, інститути є потенційно помилковими гіпотезами, які повинні доводити їх дієвість в процесі проб і помилок [1, с. 40]. Якщо інститут виконує свою функцію, то це відбивається на політиці за допомогою поведінки приватних агентів. У кращому разі вони реагують законослухняно, тобто починають генерувати відповідні інновації; у гіршому разі, — приватні суб'єкти або підприємства звертаються до тіньової економіки або до будь-яких інших юрисдикцій, які пропонують привабливіші інституціональні умови. Політика все ж має в розпорядженні різні можливості, щоб мінімізувати ризики при конструюванні інститутів в умовах дефіциту знань. Успіх практичного втілення нових інститутів залежить від здатності економічної політики своєчасно оцінювати їх ефективність, з тим щоб при необхідності зробити можливі коригування.

Імітація інститутів все ж несе в собі певні ризики: є вірогідність, що нові установи не зможуть інтегруватися до існуючої інституціональної структури через можливий конфлікт з формальними або навіть неформальними інститутами. З огляду на те, що інститути завжди відрізняються дистрибутивним характером, з усіх боків здійснюються спроби вплинути на формування інституціональних рамок умов. В першу чергу це стосується нововведень, які

Рис. 2. Складові інституціонального регулювання агроінновацій

погрожують особистим чи особливим інтересам, через що впливові групи часто звертаються до держави з проханням захисту від конкуренції. З політекономічної точки зору стійкість неефективних інститутів може слугувати наочним відображенням співвідношення владних сил, пануючих в державі.

Формування інституціонального порядку механізмом добору здійснюється шляхом комунікаційно-інформаційного забезпечення; визначення рамоків інституціональних умов; стимулюванням інноваційної активності (рис. 2).

У сучасній економіці, проблема формування економічних механізмів, що легко адаптуються до постійних змін зовнішнього середовища і забезпечують синергетичний ефект взаємодії усіх учасників інноваційного процесу, стає особливо актуальною. В цьому контексті важливою є система кредитного стимулювання, яка повинна сприяти вирішенню двоєдиної задачі держави в аграрній сфері: загальній активізації застосування інновацій, забезпеченню структурної перебудови і підвищенню конкурентоспроможності аграрного виробництва. Створення комплексного механізму кредитного стимулювання інноваційної діяльності в сільському господарстві — сфері, що характеризується високою мірою ризику і невизначеності, дозволить активізувати науково-технічний прогрес по усьому ланцюжку, від фундаментальних досліджень до впровадження розробок у виробництво, з урахуванням обмеженості ресурсів підприємств і пріоритетів розвитку галузі та сприятиме забезпеченню стійкого розвитку галузі в перспективі.

Процес комерціалізації технологій включає створення системи фінансування інноваційного ланцюжка від формулювання ідеї до серій-

ного виробництва. Але інновації в аграрній сфері пов'язані з підвищеною мірою невизначеності і найбільшим ризиком вкладених коштів. Вирішенням проблеми фінансування інноваційних процесів може стати розвиток ринку венчурних інвестицій в аграрній сфері.

Венчурне фінансування є різновидом прямого інвестування і передбачає вкладання коштів у ризикові, з точки зору фінансових результатів, проекти, насамперед у галузі високих технологій. Розвиток венчурних форм характеризується певною етапністю. Спочатку відбувається формування надлишкових інвестиційних ресурсів у суб'єктів підприємницької діяльності, які або самостійно, або шляхом залучення наукових та науково-технічних організацій забезпечують фінансування венчурних проектів. Далі на основі взаємодії суб'єктів фінансового ринку агропромислового сектора відбувається створення венчурних фондів, які активізують процес створення різноманітних підприємницьких структур, головним видом діяльності яких є наукові дослідження.

ВИСНОВКИ

Інститути справляють вирішальний вплив на масштаби і характер інноваційної діяльності економічної системи. Між тим, цілеспрямованому конструюванню інституціонального середовища, що сприяє інноваціям, перешкоджають різні обмеження, які обґрунтовуються, з одного боку, еволюційним і саморегулюючим характером ринку, а з іншого — обмеженою раціональністю політичних агентів. Виходячи з цього, певні успіхи в пошуку нових можливостей вирішення інституціональних проблем могла б дати спроба контрольованого і локально обмеженого експериментування з альтернативними інститутами у поєднанні з формуванням більш

жорстких рамкових умов інституціональної конкуренції між окремими суб'єктами.

Для стимулювання інноваційної активності необхідно переглянути організаційні засади діяльності інформаційно-консультаційної служби і переспрямувати її діяльність на реалізацію таких завдань: впорядковане уточнення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку сільського господарства; конкретизація потреб сільгосптоваровиробників в новаціях; аналіз нововведень, пропонувананих до впровадження; формування групи кваліфікованих фахівців для надання експертних і консультаційних послуг у сфері інновацій; формування єдиного банку інновацій; проведення навчальних семінарів з питань інноваційного розвитку; вдосконалення організації інформування, у тому числі за допомогою інформаційного порталу; надання консультаційних послуг і практичної допомоги у впровадженні інновацій; координація роботи усіх учасників інноваційного процесу, здійснення контролю над процесом впровадження нововведень; збір і систематизація даних про існуючі нововведення, що продемонстрували позитивні результати від впровадження, або ж потенційно ефективних.

Отже, при формуванні стратегії інституціональної інноваційної політики мають бути закладені інструменти, спрямовані як на активізацію інноваційного процесу, так і на розвиток інституціонального середовища. Серед складових інституціональної політики дієвим інструментом має стати індикативне планування з вбудованою системою стимулювання до досягнення цільових показників розвитку, формування регіональних інноваційних агрокластерів.

Серед інструментів стимулювання найбільш опробованими стали податки і кредитна підтримка.

Література:

1. Айхелькраут Саша. Інститути, інновації і економічна політика [Текст] / Саша Айхелькраут // Журнал інституціональних досліджень. — 2009. — Том 1, № 1. — С. 36—42.
2. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України [Текст] / О.І. Дацій // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 65—76.
3. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.
4. Костирко І.Г. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект [Текст] / І.Г. Костирко, С.В. Тимофіїв // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 81—86.
5. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері [Текст] / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лызан // Економіка АПК. — 2013. — № 4. — С. 86—92.
6. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення [Текст] / Л. Федулова // Економічна теорія. — 2013. — № 2. — С. 28—45.
7. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 1. — С. 87—100.
8. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. — 2013. — № 8 (261). — С. 64—76.

References:

1. Ayhelkraut, A. (2009), "Institutions, innovation and economic policy", Zhurnal inchtitsiionalnikh isledovaniy, vol. 1, pp. 36—42.
 2. Datsiy, O.I. (2011), "Financial support for innovation in the agroindustrial complex of Ukraine", Problemy investitsino-inovatsionogo rozvitku, vol. 1, pp. 65—76.
 3. Sabluk, P.T. Shpikuliak, O.G. and Kurilo, L.I. (2010), Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi: instutusalnii aspekt [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNZ IAE, Kyiv, Ukraine.
 4. Kostirko, I. and Timofiiv, S. (2014), "Perfection of institutional infrastructure and his estimation: theoretical aspect", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 81—86.
 5. Malik, M.U. Shpikyliak, O.G. and Lyzan, O.Y. (2013), "Institutes and institutions in the development of integration processes in the agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 86—92.
 6. Fedulova, L. (2013), "Innovative development: the evolution of views and problems of modern awareness", Ekonomichna teoria, vol. 2, pp. 28—45.
 7. Fedulova, L. (2012), "Conceptual model of innovation strategy Ukraine", Ekonomika i prognovuvaniy, vol. 1, pp. 87—100.
 8. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 8, pp. 64—76.
- Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.

УДК 338.439:658

О. М. Коваленко,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності,
Одеський національний політехнічний університет

ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕРТИКАЛЬНО-ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР У ХАРЧОВІЙ ГАЛУЗІ

O. Kovalenko,

Associate Department of Management of foreign and innovation activities
of Odessa National Polytechnic University

INSTITUTIONAL CONTROL PROCESSES OF VERTICALLY INTEGRATED STRUCTURES IN THE FOOD INDUSTRY

У статті проведено аналіз правової сутності вертикально-інтегрованої структури. Виділено істотні риси вертикально-інтегрованої структури. Розглянуто майновий, обмінно-розподільний та організаційно-управлінський блоки проблем внутрішньокорпоративної взаємодії.

The article analyzes the legal nature of a vertically integrated structure. Highlight the essential features of a vertically integrated structure. Considered property, exchange-distribution, organizational and managerial problems intra blocks interaction.

Ключові слова: холдинг, вертикально-інтегрована структура, планування, контроль, акціонер, товариство, відповідальність, афілійованість.

Key words: holding a vertically integrated structure, planning, control, shareholder, partnership, responsibility, affiliation.

ВСТУП

Простеживши еволюцію виникнення і розвитку перших вертикально-інтегрованих структур, можна відзначити, що вже до початку ХХ століття світова промисловість була представлена заснованими на відносинах економічної субординації та економічного контролю групами господарюючих суб'єктів, що виконують певні функції з виробництва сировини, переробки, транспортування, зберігання, реалізації кінцевим споживачам. Вертикально-інтегрована структура не є юридичною особою і представляє собою правову модель економічної взаємодії господарюючих суб'єктів, що здійснюють узгоджену підприємницьку діяльність на основі участі в статутному капіталі, договорі чи інших обставин, що тягнуть за собою стосунки економічного контролю.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних та прикладних засад формування вертикально-інтегрованих структур харчових підприємства та механізмів її реалізації шляхом обґрунтування стратегії вертикальної інтеграції в харчовій галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Підходи та процеси розробки теоретично-методологічних і практичних аспектів формування і регулювання діяльності вертикально-інтегрованих структур знайшли своє відображення у наукових працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, як І. Ансофф, А.І. Абалкін, В.С. Більчак, Х. Виссем, Д. Васильєв, О. Вільямсон, П. Друкер, Р. Коуз, П. Ларанж, К. Прахалад, М. Портер, А. Стірікланд, А. Томпсон, К. Ерроу, А.А. Гапоненко, П.В. Забелін, М.І. Книш, Ю.С. Маточкін, Б.З. Мільнер, М.І. Туган-Барановський, Г.М. Федоров, А.В. Чиянов, В.Н. Цуглевич та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вертикально-інтегровану структуру в харчовій сфері ми визначаємо як сукупність юридично самостійних, але економічно залежних суб'єктів підприємницької діяльності, кожний з яких здійснює в єдиному технологічному ланцюжку конкретну господарську функцію [1].

Порівняльний аналіз понять "холдинг" та "вертикально-інтегрована структура" показує, що вертикально-інтегровані структури, так само як і холдинги, є різновидом підприємниць-

ких об'єднань, заснованих на відносинах економічного контролю, але, разом з тим, потрібно усвідомлювати різницю між поняттям "холдинг" і "вертикально-інтегрована структура". Поняття "холдинг", виходячи з цілей створення, ширше, ніж власне "вертикально-інтегрована структура".

Головна сутнісна ознака вертикально-інтегрованої структури, яка дозволяє виділити її в якості особливого різновиду холдингів, полягає в тому, що основним завданням такого підприємницького об'єднання є забезпечення нормального функціонування окремого виробничого процесу. При цьому володіння певними пакетами акцій (часток участі) у статутних капіталах учасників вертикально-інтегрованої структури і можливість, за допомогою такого володіння, здійснювати певний управлінський вплив на учасників вертикально-інтегрованої структури виступають вже в якості другорядних завдань для вертикально-інтегрованої структури і повинні більшою мірою забезпечити функціонування вертикально-інтегрованої структури як єдиного виробничого комплексу.

У результаті поліаспектного аналізу системи інтраекономічної взаємодії учасників вертикально-інтегрованих агропромислових структур виділений комплекс ключових проблем його організації, умовно згрупованих у три укрупнені блоки: блок організаційно-управлінських проблем, блок майнових проблем, блок обмінно-розподільних проблем.

Блок обмінно-розподільних проблем внутрішньокорпоративної взаємодії включає в себе наступні складові:

- формування правил внутрішньокорпоративних взаєморозрахунків; розробка системи трансфертного ціноутворення, пропорцій розподілу виручки від реалізації кінцевої продукції вертикально-інтегрованої корпоративної структури;

- розробка внутрішньокорпоративного фінансово-кредитного та інвестиційного механізмів (правил формування і використання коштів централізованих фондів інтегрованої структури);

- розробка претензійного механізму, системи економічних санкцій і підвищувальних коефіцієнтів, стимулюючих якість продукції; впровадження противитратного механізму (режиму економії витрат) і т.п.

Блок майнових проблем внутрішньокорпоративної взаємодії включає в себе наступні складові:

- розробка механізмів формування активів керуючої компанії (концентрації та викорис-

тання капіталу вертикально-інтегрованої корпоративної структури);

- оптимізація складу майна вертикально-інтегрованої корпоративної структури;

- розробка механізмів формування майнового взаємозв'язку, взаємозалежності учасників вертикально-інтегрованої корпоративної структури;

- розподіл прав на проміжну продукцію (продукцію внутрішньокорпоративного обороту) вертикально-інтегрованої корпоративної структури і т.п.

Блок організаційно-управлінських проблем внутрішньокорпоративної взаємодії включає в себе наступні складові:

- формування оптимальної виробничої, організаційно-управлінської структури вертикально-інтегрованого агропромислового об'єднання;

- обґрунтування вибору моделі інтегрованої структури; організаційно-правової форми керуючої (основної) компанії, форм реструктуризації інтегровувальних підприємств (бізнес-одиниць);

- розробка виробничої програми вертикально-інтегрованої корпоративної структури, яка передбачає оптимальний рівень використання виробничих потужностей підприємств-партнерів по інтеграції;

- розробка системи фінансово-економічного планування (бюджетування); постановка системи бухгалтерського обліку та звітності інтегрованої корпоративної структури;

- розподіл управлінських функцій, повноважень між учасниками інтегрованої корпоративної структури, а також між ними та центральною компанією (в т.ч. виділення центрів витрат, прибутку та інвестицій);

- розробка, коректування системи внутрішньокорпоративних договірних зобов'язань.

Результатом аналізу правової сутності вертикально-інтегрованої структури стало виділення її істотних рис:

- Вертикально-інтегрована структура являє собою сукупність певним чином субординованих юридичних осіб, які керуються з єдиного центру-організації, яка формально може не бути власником пакетів акцій учасників структури.

- Ключовою характеристикою в системі взаємин учасників вертикально-інтегрованої структури є контроль, здійснюваний основним суспільством по відношенню до дочірніх товариств.

- Виконувати дочірніми товариствами певні функції повинні забезпечувати інтереси не окре-

мих учасників вертикально-інтегрованої структури, а інтереси всієї вертикально-інтегрованої структури в цілому.

— В системі забезпечення домінування всередині вертикально-інтегрованої структури переважає майновий механізм (відносини власності), що проявляється у переважно стовідсотковій участі основного суспільства вертикально-інтегрованої структури в статутних капіталах дочірніх товариств. Даний факт усуває можливість втручання окремих акціонерів (учасників) дочірніх товариств в єдиний виробничий процес.

Становлення харчових вертикально-інтегрованих структур в Україні відбувалося в рамках приватизаційних процесів початку 90-х рр. На нових правових підставах і в нових організаційно-правових формах виникли потужні підприємницькі об'єднання, засновані на відносинах економічної залежності та контролю.

Харчові вертикально-інтегровані структури створювалися на базі об'єднань, що існували ще в плановій радянській економіці, які функціонували як єдині виробничо-господарські комплекси, що включають у себе орган управління та підприємства.

Потрібно відзначити відсутність єдиної думки з боку дослідників про раціональність підходів до реформ початку 90-х рр. минулого сторіччя. Безумовним недоліком в механізмі створення перших харчових вертикально-інтегрованих структур став той факт, що вони створювалися до прийняття законодавства на підставі підзаконних нормативно-правових актів, головна мета яких полягала в забезпеченні управління технологічними процесами "замкнутого циклу" — виробництво сировини, переробка, транспортування, зберігання і реалізація. При цьому, технологічні ланцюги оформлялися в юридичні відносини субординації між відповідними підприємствами [2].

При встановленні відносин економічної залежності і контролю можна говорити про наявність між двома юридичними особами відносин основного і дочірнього суспільства. Особливу увагу слід приділяти таким основам встановлення відносин економічної залежності та контролю як переважна участь у статутному капіталі. Є думка про те, що переважна участь у статутному капіталі зумовлена наявністю більш 50% участі в статутному капіталі господарського товариства. Переважна частка участі має місце бути в будь-якій ситуації, коли частка такої участі забезпечує можливість одного господарського товариства (товариства) визначати рішення, що приймаються органами управління іншого господарського товариства.

Стосовно до підстав встановлення відносин основної і дочірньої організації, можна говорити про те, що законодавство визначає дочірність як здатність визначати рішення. Більшість харчових вертикально-інтегрованих структур є складні багаторівневі підприємницькі об'єднання, побудовані на системі участі, в структуру яких входять не тільки дочірні, а й "внучаті" і "сестринські" організації. У системі "основне — дочірнє товариство" відносини непрямого контролю в принципі не регулюються. За логікою законодавця для цілей залучення до відповідальності основного суспільства за боргами дочірнього суспільства наявність непрямого контролю сама по собі не дозволяє визначати рішення, що приймаються дочірнім суспільством.

Харчові вертикально-інтегровані структури, в основному, функціонують на засадах економічного контролю та економічної залежності, мають складнішу систему управління, яка відрізняється істотними особливостями, порівняно з системою управління в автономних юридичних особах. Поряд з відносинами, що складаються між органами холдингу і його підрозділами без прав юридичної особи, наявність субординаційних відносин між учасниками вертикально-інтегрованої структури зумовлює факт участі у відносинах управління основного суспільства (суб'єкт управління) і його дочірніх товариств (об'єкт управління).

Вертикально-інтегровані структури слід розглядати як складні багаторівневі підприємницькі об'єднання. Дочірні товариства, що входять до вертикально-інтегрованої структури, будучи об'єктом управління для основного суспільства і маючи, в свою чергу, свої дочірні суспільства, виступають як у якості суб'єкта управління, так і в якості об'єкта управління.

Управління вертикально-інтегрованою структурою є різновидом корпоративного управління і здійснюється за принципом економічної субординації (контролю). У той же час, чинне законодавство не містить будь-яких спеціальних норм стосовно до управління в вертикально-інтегрованих структурах.

Систематизуючи сформовані способи (механізми) управління в харчових вертикально-інтегрованих структурах, можна їх класифікувати на:

1) способи управління, засновані на акціонерному контролі, який надає можливість забезпечити прийняття рішень через органи управління дочірнього суспільства, а саме, за допомогою участі в загальних зборах акціонерів (учасників), участі у формуванні та роботі

ради директорів, ревізійної комісії, призначення одноосібного виконавчого органу дочірнього товариства;

2) способи управління поточною діяльністю дочірнього суспільства. До числа даних способів у роботі віднесені передача повноважень одноосібного виконавчого органу дочірнього товариства керуючої організації, створення єдиного правового та організаційного простору, організація фінансових потоків у рамках вертикально-інтегрованої структури, здійснення фінансового та виробничого планування і контролю [3].

Способи управління, засновані на акціонерному контролі, показують, що оперативне управління дочірніми товариствами через раду директорів є більш ефективним, ніж здійснення управлінського впливу на підконтрольні суспільства через загальні збори акціонерів, що обумовлено закритим переліком питань, що у компетенції загальних зборів акціонерів. Чинне законодавство дає можливість істотно розширити компетенцію ради директорів, включивши в нього ряд питань, віднесених до компетенції загальних зборів, а також передбачити необхідність отримання попереднього схвалення радою директорів низки важливих для товариства операцій, що здійснюються одноосібним виконавчим органом в процесі звичайної господарської діяльності.

Відсутність законодавчого закріплення механізму видачі "директив" або "доручень на голосування" залишає відкритим питання про те, хто повинен нести відповідальність за збитки, завдані дочірньому товариству, виконанням членом ради директорів отриманої директиви на голосування. Таким чином, відсутність законодавчого регулювання видачі подібних директив виключає можливість притягнення до відповідальності основного товариства за збитки. У зв'язку з цим за доцільно встановити солідарну відповідальність контролюючого акціонера, що дає письмові вказівки членам ради директорів, обраним за пропозицією такого акціонера, за наслідки, які настали у зв'язку з її виконанням. Це дасть право міноритарним акціонерам на відшкодування збитків, пов'язаних з виконанням такої директиви, не тільки з членів ради директорів, але і з контролюючого акціонера, іменованого в зарубіжній практиці "тіньовим директором".

Інституційне регулювання афілійованості учасників харчової вертикально-інтегрованої структури розглядає учасників харчових вертикально-інтегрованих структур в якості афілійованих осіб.

Афілійованість, будучи однією з правових категорій, використовуваних законодавцем для регулювання відносин економічної залежності, стосовно до корпоративних відносин має своїм головним завданням захист прав та законних інтересів інвесторів, акціонерів, контрагентів господарських товариств. На практиці можлива ситуація "конфлікту інтересів" між суспільством і особами, які займають посади в органах управління товариства (директори та менеджери), або між мажоритарними і міноритарними акціонерами. Відзначається, що механізмами, що забезпечують усунення конфлікту інтересів та захист інтересів акціонерів, кредиторів, інвесторів у рамках правової категорії афілійованих осіб, є процедури розкриття інформації, схвалення значних правочинів та правочинів із зацікавленістю [4].

Особливо слід відзначити, що харчові вертикально-інтегровані структури, що функціонують як замкнуті виробничо-технологічні цикли, вимагають постійного вчинення між господарськими товариствами, що входять у структуру, великої кількості угод, які, виходячи з вимог чинного корпоративного законодавства, розглядаються як угоди, в здійсненні яких є зацікавленість, а відповідно вимагають певного порядку їх схвалення. У порівнянні з зарубіжним законодавством, коло осіб, визнаних зацікавленими в здійсненні операцій, в українському праві значно ширше. Чинне корпоративне законодавство не передбачає ніяких особливостей здійснення угод із зацікавленістю між учасниками холдингу, в тому числі і між учасниками вертикально-інтегрованої структури. Існує поширена практика тимчасового відчуження частини акцій мажоритарного акціонера формально незалежній особі, яка здійснює голосування за такими угодами.

Відповідальність учасників харчової вертикально-інтегрованої структури слід розглядати як підстави притягнення до відповідальності основного товариства за боргами дочірнього. Необхідно дослідити підстави і порядок покладання майнової відповідальності на основне товариство за боргами дочірнього. Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок про вкрай рестриктивне застосування судовими органами відповідних положень законодавства про відповідальність основного товариства за боргами дочірнього товариства. Для таких складних багаторівневих утворень, як вертикально-інтегровані структури, принциповим є адекватний механізм притягнення до відповідальності основного товариства за боргами дочірнього. Це сприятиме захисту прав акціонерів кредиторів дочірніх товариств, а також публічних інтересів держави.

Більшість харчових вертикально-інтегрованих структур є суб'єктами, які займають домінуюче становище на ринку, що обумовлює здійснення особливого антимонопольного контролю щодо діяльності такого роду суб'єктів.

Відсутність правових механізмів ціноутворення всередині групи впливає на формування всієї структури внутрішньокорпоративної взаємодії в цілому, в тому числі і на характер і систему операцій, що здійснюються всередині вертикально-інтегрованої структури. Ціни на сировину і продукти формуються в рамках внутрішньогрупового ціноутворення харчових вертикально-інтегрованих структур, які, в силу домінуючого положення, мають можливість не тільки формувати ціни по ланцюжку "сировина — переробка — оптовий продаж", але і робити істотний вплив на рівень цін при продажу товару кінцевим споживачам.

Основне суспільство, будучи центром інтегрованого об'єднання, здійснює контроль за рухом фінансових потоків і розміщенням фінансових ресурсів серед учасників харчової вертикально-інтегрованої структури. В рамках харчової вертикально-інтегрованої структури фінансові ресурси концентруються в єдиному центрі прибутку з метою їх подальшого перерозподілу відповідно до потреб харчової вертикально-інтегрованої структури в цілому.

Особливу увагу слід приділяти способам фінансування в рамках харчової вертикально-інтегрованої структури. При цьому найбільша увага приділяється трансфертному (внутрішньому) ціноутворенню. Фінансові взаємовідносини в харчових вертикально-інтегрованих структурах здійснюються, в тому числі, з використанням механізму трансфертного ціноутворення. Застосування трансфертних цін між учасниками вертикально-інтегрованої структури не повинно бути зловживанням з боку харчової вертикально-інтегрованої структури. В рамках існуючого законодавчого підходу протидія використанню трансфертного ціноутворення з метою зниження оподаткованої бази здійснюється за допомогою передбаченої законодавством можливості укладення господарюючим суб'єктом з податковим органом угоди про ціноутворення, а також освіти на базі вертикально-інтегрованої структури консолідованої групи платників податків.

ВИСНОВОК

З позиції інституціональної теорії форми та інструменти інтеграції фірм розглядаються як різні можливі шляхи вирішення проблеми координації в економічних системах. В основу пояснення розвитку фірм у протилежність ринкам

закладені витрати використання цінового механізму; чим вище граничні витрати використання цінового механізму в порівнянні з витратами координації всередині фірми, тим активніше відбувається заміщення ринку фірмами, інтенсивніше йдуть процеси горизонтальної та вертикальної інтеграції. Таким чином, можливість зниження трансакційних витрат служить важливим стимулом для фірм до вертикальної інтеграції.

Література:

1. Ємельяненко О.В. Структурні зміни в інтегрованих аграрно-промислових формуваннях / О.В. Ємельяненко // Економіка АПК. — 2004. — № 6. — С. 45—48.
2. Кучма Л.Д. На селі відроджено історично справедливі відносини / Л.Д. Кучма // Економіка АПК. — 2001. — № 1. — С. 3—10.
3. Сидлецкая О.С. Совершенствование организационно-экономических отношений сырьевого и перерабатывающего секторов АПК в трансформационной экономике / О.С. Сидлецкая // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Том 7. (Випуск 8). Формування ринкової структури у трансформаційній економіці України. Збірник наукових праць економіко-правового факультету. Одеса: "Астропринт", 2004. — С. 242—248.
4. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегий: Учебник для вузов / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.

References:

1. Yemel'ianenko, O.V. (2004), "Structural changes in the integrated agro-industrial units", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 45—48.
 2. Kuchma, L.D. (2001), "In the village just restored historic relationship", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3—10.
 3. Sydletskaia, O.S. (2004), "Improvement organizational-economic relations and syrevoho pererabatyvayuscheho sectoral APC in the economy transformatsyonnoy", *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia Formuvannia rynkovoї struktury u transformatsijnij ekonomitsi Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats' ekonomiko-pravovoho fakul'tetu*, vol. 8, pp. 242—248.
 4. Tompson, A.A. and Stryklend, A.Dzh. (1998), *Strategicheskij menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizacii strategij* [Strategic Management. Arts development and implementation of strategies], JuNITI, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 06.11.2014 р.*

УДК 657.421.1

А. А. Гнатюк,

к. е. н., завідувач кафедри фінансів, обліку та аудиту, Рівненський інститут
ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Рівне

Л. О. Матвійчук,

викладач кафедри фінансів, обліку та аудиту, Рівненський інститут
ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Рівне

ОЦІНКА, ЯК СПОСІБ ВАРТІСНОГО ВИМІРЮВАННЯ ЯВИЩ

A. Gnatyuk,

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Department of finances, accounting and audit,
Rivne Institute "Open International University of Human Development "Ukraine"

L. Matviychuk,

Teacher of the department of finances, accounting and audit
(Rivne Institute "Open International University of Human Development "Ukraine")

THE MARK AS METHOD OF YAVISCH VALUATION

Для ефективного функціонування сучасні підприємства потребують гнучких систем оцінки й аналізу їх діяльності. Саме з позиції управління дуже важливо теоретично переосмислити методи бухгалтерської науки, розробити спеціальні методи дослідження. У сучасних умовах господарювання оцінка активів не сформувалась у комплексний методичний прийом через недостатнє вироблення методичних основ, невизначеність законів, функцій і предмета досліджень. Саме оцінка активів залишається основним завданням та умовою подальшого розвитку бухгалтерського обліку для отримання достовірної інформації.

For the effective function modern enterprises demand flexible systems of valuation and the analysis of its activity. Exactly from the position of management its important to revalue theoretically the methods of book-keeping science, to create special methods of research. In the modern conditions of management there has not been formed the valuation of assets into the only complex method due to insufficient creation of methodical bases, law indetermination, functions and objects of research. The valuation of assets is the main task and condition for the future development of book-keeping, for the obtaining the reliable information.

Ключові слова: активи, оцінка, об'єкт оцінювання, основні засоби, вартість.

Key words: assets, valuation, objects of research, the main methods, the cost.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розкриття економічних інтересів підприємства в облікових аспектах потребують системного підходу до визнання понять, "активи", включаючи вирішення низки питань, пов'язаних з оцінкою активів. У цьому зв'язку набуває актуальності дослідження організаційної системи оцінки активів, яка б поєднувала використання багаторічного досвіду зарубіжної облікової практики та особливості розвитку вітчизняної обліково-аналітичної теорії й практики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасній економічній літературі облікового напрямку питання оцінки активів досліджували Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Ловінська, Н.М. Маляга, І.Й. Яремко, Г.В. Нашкерська, а також зарубіжні учені: Й.Бетге, М. Бонем, Я.В. Соколов.

Критичний аналіз різних точок зору з досліджуваної проблематики виявив, що, незважаючи на наявні наукові розробки, питання, пов'язані з проблемою оцінки, опрацьовані недостат-

ньо, а тому є актуальними і потребують розроблення рекомендацій на якісно новій основі з урахуванням міжнародних принципів обліку та звітності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень оцінки як способу вартісного вимірювання явищ.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити еволюцію теоретичних підходів до з'ясування сутності поняття "оцінка активів", уточнити критерії її визнання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оцінка як спосіб вартісного вимірювання явищ є однією із складових або елементів методу бухгалтерського обліку. При проведенні оцінки необхідно використовувати грошовий вимірник, без якого в умовах товарного виробництва та обміну

системний бухгалтерський облік стає неможливим. Вона, з одного боку, є методом надання інформації про спожиті в процесі виробництва різні господарські засоби, енергію, послуги і приведення їх до порівнювального вигляду, тобто є універсальним прийомом вимірювання господарських засобів і матеріальних процесів, що відбуваються за участі цих засобів, і живої праці, а з іншої — є продуктом калькуляційної роботи, результатом реалізації за допомогою калькуляційного механізму науково-пізнавальної функції бухгалтерського обліку.

Деякі науковці [8, 13] оцінку, у широкому розумінні, називають калькуляцією і визначають її зайвим елементом бухгалтерського обліку. Так, В. Лінник вважав: "Основою оцінки засобів підприємств та здійснювання господарських процесів є фактична собівартість. Для визначення її величини використовують калькуляцію". За "Сучасним тлумачним словником української мови", "калькуляція — це обчислення собівартості, купівельної і продажної вартості товару" і "охоплює оцінку загалом".

Щодо проведення оцінки активів дискутувало багато науковців [2; 5; 7; 9; 11; 15]. Серед найбільш відомих теорій оцінки активів — теорії динамічного і статичного балансів. Динамічний баланс дозволяє визначити фінансовий результат, статичний — оцінювати майно.

Теорія різних підходів до балансу підтримувалася представниками німецької школи бухгалтерського обліку ще на початку ХХ століття. Р. Літвенштейн писав: "Баланс є масштабом статички виробництва на початок і кінець періоду; рахунок прибутків і збитків є масштабом динаміки протягом цього періоду".

Прихильники теорії динамічного балансу — вважають, що оцінка основних засобів повинна проводитись за собівартістю, яка вимірюється в сумі фактичних витрат, понесених підприємством для придбання прав власності і володіння основними засобами [1, с. 146]. Основною метою обліку прихильників теорії динамічного балансу є визначення розміру прибутку, як стверджував Й. Бетге: "Всяке збільшення вартісної оцінки у зв'язку з підвищенням ринкової вартості неприпустимо через необхідність обережного визначення прибутку" [1, с. 114], тому при відображенні в балансі майна необхідно керуватися принципом обачності (запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів та доходів підприємства). Науковець М. Білуха, у своїх роботах вказує, що "основою оцінки в бухгалтерському обліку є фактична собівартість предметів і знарядь праці" [2, с. 113].

Прихильники теорії статичного балансу вважали, що в основу оцінки активів слід покласти інтереси кредиторів. Для них важлива реальна цінність майна позичальника, його платоспроможність у певний момент часу. "Футуристи" при оцінці активів ґрунтуються на так званому прин-

ципі "фіктивної ліквідації". На перше місце вони ставлять саме баланс, вважаючи рівень прибутку похідним від діяльності підприємства [14]. Втім, окремі прихильники теорії статичного балансу стверджували, що для необоротних матеріальних активів необхідно робити виключення й оцінювати їх за ціною придбання або виробництва. Одні виправдовували це практичними можливостями (важко визначити продажну вартість майна, що не має широкого попиту). Інші вважали, що не доцільно оцінювати необоротні матеріальні активи за ціною реалізації, оскільки вони не призначені для продажу.

Наступна теорія — теорія органічного балансу, автор якої Ф. Шмідт об'єднав теорії динамічного і статичного балансів і запропонував для оцінки основних засобів застосовувати купівельну вартість на момент складання звітності, тобто відновну вартість. Однак первинна вартість повинна бути обов'язково надана довідково у звітності.

У радянські часи, в період планової економіки, а також жорсткої регламентації облікового процесу, застосовували оцінку майна за первісною вартістю (фактичною собівартістю). Радянський науковець М.Я. Розенберг зазначав, що нормою оцінки може бути тільки собівартість, жодні суб'єктивні переоцінки аж ніяк не повинні допускатися [8, с. 7]. Застосування принципу оцінки майна за первинною вартістю дає можливість уникнути суб'єктивності у визначенні поточної вартості необоротних матеріальних активів. Також перевагою даної концепції виступає надійність інформації, оскільки собівартість формується в результаті здійснення однієї або кількох господарських операцій, що відображено в бухгалтерських документах, і тому може вважатися надійною. Оцінка за собівартістю в умовах державної власності й адміністративно-командних відносин забезпечувала досягнення основної мети бухгалтерського обліку — достатній контроль за збереженням об'єктів і за витраченням засобів підприємства. У сучасних умовах господарювання, коли пріоритетною метою бухгалтерського обліку є надання достовірної інформації користувачам про фінансовий стан і результати діяльності підприємств, даний метод неприйнятний, оскільки повністю ігнорує коливання вартості основних засобів внаслідок впливу попиту та пропозиції, а також інфляційних процесів у країні.

За дослідженнями, проведеними Ф.Ф. Бутинцем, можна виділити наступні групи оцінок [3, с. 77—78]:

- економічні (податкові, фінансові, кредитні);
- юридичні (впливають з договорів);
- статистичні (використовуються в макрообліку);
- адміністративні (умовні);
- інформаційні, експертні (поточна вартість, оцінка придбання, оцінка вибуття);
- страхові (ауктарні).

За твердженням цього автора, на практиці, активи відображаються за справедливою вартістю як сумою грошових коштів або їх еквівалентів, на яку можна обміняти актив при укладенні договору між добре обізнаними, бажаними укласти таку угоду, незалежними одна від одної сторонами, а також ціною придбання (собівартістю) або історичною вартістю. Вчений вважає можливим використовувати такі методи оцінювання активів підприємства: облікові (первинна або історична, відновлювальна), поточну ринкову вартість, залишкову (балансову) вартість, експлуатаційну вартість, ліквідаційну вартість, можливу ціну реалізації, дисконтовану вартість, умовні оцінки та бази оцінки активів і зобов'язань: поточна, реалізації, погашення, теперішня [3, с. 78, 81—83].

Професор Н.М. Малюга виділяє такі ознаки оцінки [5, с. 56]:

- момент оцінки — теперішній, минулий, майбутній: тобто на момент придбання речі, на момент складання інвентарю і на будь-який момент у майбутньому;
- варіант оцінки — придбання, або продажу;
- характер оцінки — внутрішній (прийнятий підприємством), зовнішній (що утворився на ринку незалежно від зусиль даного бізнесу).

А.Г. Ловінська вважає за потрібне групування оцінок за критеріями:

- за функціями управління;
- за призначенням (за видами, за методом розрахунку);
- за джерелом даних.

У бухгалтерському обліку А.Г. Ловінська пропонує усі оцінки відносити до економічних, основою їх групування вона вважає функції оцінювання. Проводити оцінювання у зворотному порядку, а саме: "оцінка менеджменту, фінансового стану та фінансового результату діяльності суб'єктів господарювання, необхідність забезпечення дочірніх і достовірних показників фінансової діяльності впливає на обрання способу оцінки вартості об'єктів бухгалтерського обліку, а отже — на визначення класифікаційних ознак" [12, с. 63].

Іншими словами автор поділяє всі оцінки на вартісні та якісні. Якісні оцінки передбачають визначення критеріїв визнання об'єктів бухгалтерського обліку та інформаційне забезпечення фінансового стану та менеджменту підприємства; вартісні — вимірювання вартості активів, зобов'язань, капіталу та фінансових результатів [12, с. 64].

Твердження А.Г. Ловінської, що оцінка визнання статей у звітності є якісною оцінкою — хибне, оскільки обов'язковою умовою визнання активів є можливість достовірної оцінки, тобто грошового вимірника.

Наступну класифікацію оцінки А.Г. Ловінська пропонує здійснювати, виходячи із концепції збереження капіталу. З урахуванням цього, усі оцінки поділяються на історичні (підтримуються фінансовою концепцією збереження капіталу), мета яких — оцінка прибутку та за поточними вит-

ратами, та поточні (підтримуються фізичною концепцією збереження капіталу) — мета яких — об'єктивна оцінка статей балансу [12, с. 66—71].

Можливість одним і тим же об'єктам присвоювати різні вартості, залежно від різних чинників визнає Я.В. Соколов. Він вказує, що "полю оцінок є впорядкована сукупність одержаних різними методами варіантів квантифікації одного факту господарського життя" [9, с. 199—204] і пропонує здійснювати класифікацію наступним чином:

- за предметом оцінювання (оцінки деталізуються за об'єктами, що вимірюються;
- за відношенням об'єкта вимірювання до оцінок;
- за відношенням критеріїв обчислення до суб'єкта оцінки;
- за часовою належністю;
- за видами вимірника;
- за типами розрахунків;
- за методом оцінювання (первинна, відновна, заміщення, реалізації, капіталізації, експертна, умовна);
- за функціями в інформаційному середовищі (економічні, податкові, інвестиційні, кредитні, страхові (актуарні), юридичні, адміністративні, статистичні, інформаційні).

У своїх дослідженнях Г.В. Нашкерська [6] вважає, що найважливішими критеріями групування оцінок є:

- суб'єкти оцінювання (працівники підприємства, незалежні контрагенти підприємства, незалежні сертифіковані експерти оцінювачі);
- відображення в обліку: такі, що відображаються в обліку, не відображаються в обліку але використовуються при здійсненні операцій, не відображаються в обліку і не використовуються для здійснення господарських операцій;
- дати оцінювання (дата первинного визнання активу і зобов'язання, доходів і витрат; дата складання звітності; дата укладання договору про використання активів, майбутні оцінки);
- функції оцінювання, тобто цілі, заради яких вона здійснюється, та виходячи з її впливу на рішення користувачів облікової інформації.

Думка Г.В. Нашкерської, що найважливішими критеріями групування оцінок є "такі, що не відображаються в обліку і не використовуються для здійснення господарських операцій" [6], не цілком виправдана, оскільки вартісна оцінка активів стосується тільки тих, які контрольовані підприємством, тобто активи, які обліковуються на підприємстві.

Отже, проведене дослідження оцінок необоротних матеріальних активів в обліку дозволяє зробити такі висновки:

- усі оцінки, що здійснюються в бухгалтерському обліку є економічними, оскільки використовуються для прийняття рішень щодо оприбуткування активів, визначення реальної вартості необоротних матеріальних активів на дату балансу, продажу тощо;

— групування оцінок відбувається: за об'єктами оцінки, за відношенням об'єкта вимірювання до оцінок, за відношенням критеріїв обчислення до суб'єкта оцінки, за часовою належністю, за методом та функцією оцінки;

— активи необхідно оцінювати за поточною (справедливою) вартістю, що базується на дійсних ринкових цінах, що дозволить користувачам фінансової інформації оцінити реальний фінансовий стан підприємства і здійснювати прогнози на майбутнє.

Література:

1. Бетге Й. Балансоведение / Й. Бетге: [пер. с нем. В.Д. Новодворский]. — М.: Бухгалтерский учет, 2000. — 454 с.

2. Білуха М.П. Теорія бухгалтерського обліку: [підр.] / М.П. Білуха. — К.: 2000. — 692 с.

3. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / Ф.Ф. Бутинець. — [вид. 2-е]. — Ж.: ЖІТІ, 2000. — 640 с.

4. Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2001. — 334 с.

5. Малюга Н.М. Оцінка в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи / Н.М. Малюга. — Житомир: ЖІТІ, 1998. — 384 с.

6. Нашкерська Г.В. Види оцінок та їх використання в обліковій системі підприємств / Г.В. Нашкерська // Вісник Львівського університету. — Львів, 2008. — № 40. — С. 176—181.

7. Применение МСФО: В 3-х ч.: пер. с англ. / М. Бонэм [и др.]. — [2-е изд., стер.]. — М.: Альпина Бизнес Букс. — 2008 Ч. 1. — 2008. — XXII, 1102 с.

8. Розенберг М.Я. О правильном учете баланса / М.Я. Розенберг // Вестник счетоводства. — 1923. — № 3—4. — С. 6—11.

9. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 496 с.

10. Соколов Я.В. Очерки по истории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 400 с.

11. Сухарева Л.О., Чмихало Л.В. Балансове узагальнення інформації: методологія і методика / Л.О. Сухарева, Л.В. Чмихало. — Д.: Норд-комп'ютер, 2001. — 100 с.

12. Сучасний тлумачний словник української мови / Укладн.: Л.П. Олексієнко, О.Я. Шумейло. — К.: Кобза, 2002. — 544 с.

13. Ткач В.И., Ткач М.В. Международная система учета и отчетности / В.И. Ткач, М.В. Ткач — М.: Финансы и статистика, 1991. — 160 с.

14. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 576 с.

15. Шурда Л.Д. Економіко-експертна оцінка основних засобів підприємства в системі управління їх відтворенням: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.04. "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / Л.Д. Шурда. — Донецьк, 2003. — 19 с.

16. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології бухгалтерського обліку: [монографія] / І.Й. Яремко. — Львів: Каменяр, — 2002. — 192 с.

References:

1. Bethe, J. (2000), Balansovedenye [Balans Ovedenie], Bukhhalterskyj uchet, Moskva, Rossyia.

2. Bilukha, M.P. (2000), Teoriia bukhhalters'koho obliku [Theory of Accounting], Kyiv, Ukraine.

3. Butynets', F.F. (2000), Teoriia bukhhalters'koho obliku [Theory of Accounting], ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

4. Kuzhel'nyj, M.V. and Linnyk, V.H. (2001), Teoriia bukhhalters'koho obliku [Theory of Accounting], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Maliuha, N.M. (1998), Otsinka v bukhhalters'komu obliku: teoriia, praktyka, perspektyvy [An estimation is in a record-keeping: theory, practice, prospects] ZhITI, Zhytomyr, Ukraine.

6. Nashkers'ka, H.V. (2008), Vydy otsinok ta ikh vykorystannia v oblikovij systemi pidpriemstv [Types of estimations and their use are in the registration system of enterprises], Visnyk L'vivs'koho universytetu, L'viv, Ukraine.

7. Bonem, M. (2008), Prymenenye MSFO [Adoption of IFRS], IFRSAI'pyna Byznes Buks, Moskva, Rossyia.

8. Rozenberh, M.Ya. (1923), O pravyl'nom uchte balansu [On the correct account balance], Vestnyk schetovodstva, Moskva, Rossyia.

9. Sokolov, Ya.V. (2000), Osnovy teoryi bukhhalters'koho ucheta [Fundamentals of accounting theory], Fynansy y statystyka, Moskva, Rossyia.

10. Sokolov, Ya.V. (1991), Ocherky po ystoriy bukhhalters'koho ucheta [Essays on the history of accounting], Fynansy y statystyka, Moskva, Rossyia.

11. Sukhareva, L.O. and Chmykhala, L.V. (2001), Balansove uzahal'nennia informatsii: metodolohiia i metodyka [Carrying summarize information: Methodology and Methods], Nord-komp'iuter, Dnypropetrovsk, Ukraine.

12. Oleksiienko, L.P. and Shumejlo, O.Ya. (2002), Suchasnyj tлумachnyj slovnyk ukrains'koi movy [Modern Dictionary of the Ukrainian Language], Kobza, Kyiv, Ukraine.

13. Tkach, V.Y. and Tkach, M. V. (1991), Mezhdunarodnaia systema ucheta y otchetnosty [International accounting and reporting system], Fynansy y statystyka, Moskva, Rossyia.

14. Khendryksen, E.S. and Van Breda, M.F. (2000), Teoriia bukhhalters'koho ucheta [Theory of Accounting], Fynansy y statystyka, Moskva, Rossyia.

15. Shurda, L.D. (2003), "Economic and expert assessment of the main assets of the company in the management of reproduction", Ph.D. Thesis, Economy, Donetsk, Ukraine.

16. Yaremko, I.J. (2002), Ekonomichni katehorii v metodolohii bukhhalters'koho obliku [Economic category Accounting Methodology], L'viv: Kameniar, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2014 р.

УДК 339.5

Ю. С. Бужак,
здобувач, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет", м. Київ

АДАПТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ ІМПОРТУ ТОВАРІВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДО ВІТЧИЗНЯНИХ УМОВ

Ju. Buzhak,
researcher, European University, Kyiv

ADAPTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF TAXATION OF IMPORTS OF LIGHT INDUSTRIAL TO DOMESTIC CONDITIONS

Стаття присвячена аналізу зарубіжного досвіду країн-лідерів у галузі виробництва товарів легкої промисловості щодо особливостей оподаткування імпорту таких товарів та виокремленні низки заходів у цій сфері, які доцільно адаптувати до вітчизняних умов. Запропоновані заходи розподілено на чотири групи: у сфері забезпечення модернізації виробництва та технічного переоснащення підприємств-виробників товарів легкої промисловості; у сфері сприяння активізації підприємницької діяльності у галузі легкої промисловості; у сфері здійснення закупівельної діяльності для забезпечення державних потреб, в тому числі у сфері державного оборонного замовлення; у сфері імпортозаміщення товарів легкої промисловості, збільшення питомої ваги товарів вітчизняного виробництва на ринку в його загальному обсязі, відновлення рівноваги платіжного балансу України.

The article is devoted to analysis of foreign experience of the leading countries in the field of production of light industry goods on peculiarities of taxation of imports of such goods and the allocation of a number of activities in this area that may need to be adapted to local conditions. The proposed activities are divided in four groups: in the sphere of ensuring the modernization and technical re-equipment of enterprises-producers of goods of light industry; the promotion of business activity in the industry light industry; in the sphere of implementation of procurement activities to ensure state needs, including in the sphere of the state defense order; in the field of import substitution goods of light industry, the increase of the share of domestic goods in the market in its total volume, the restoration of the balance of payments of Ukraine.

Ключові слова: імпорт товарів легкої промисловості, оподаткування імпорту, мито, податок на додану вартість, легка промисловість.

Key words: import goods of light industry, import tax, duty, VAT, light industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу вважається однією з пріоритетних складових інтеграційного процесу України до ЄС, важливим напрямом вітчизняної зовнішньої полі-

тики. Враховуючи вимоги Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [5], саме сфера митного права та податкового законодавства, включаючи непрямі податки, повинна бути максимально швидко приведена у відповідність до стандартів та норм Європейського Союзу. Так, питання адаптації правил вітчизняного митного, адміністративного та

податкового законодавства до аналогічних норм країн Європейського Союзу є вкрай важливою проблемою та вимагають посиленої уваги науковців через наявність певних нормативних вимог Світової організації торгівлі у сфері зовнішньоекономічної діяльності, включаючи вимоги у сфері надання відповідних переваг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблеми адаптації зарубіжного досвіду розвитку галузі легкої промисловості до вітчизняних умов приділили такі науковці: Ю.В. Нефьодова [2, с. 20—25], Т.А. Стовба [6, с. 268—274]; О. Усенко проаналізувала стан української економіки та її готовності для відкриття галузі легкої промисловості для вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу [8]; О.В. Яковенко та Ю.О. Медвідь дослідили шляхи удосконалення оподаткуванням ввізним митом та ПДВ імпортованих основних фондів [9, с. 24—32]. Однак проблема адаптації зарубіжного досвіду оподаткування імпортованих операцій країн-лідерів в галузі легкої промисловості до сучасних вітчизняних умов потребує додаткової уваги дослідників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

На основі викладеного доцільно сформулювати мету статті, яка полягає в аналізі зарубіжного досвіду країн-лідерів у галузі виробництва товарів легкої промисловості у сфері особливостей оподаткування імпорту товарів легкої промисловості та виокремленні низки заходів, які доцільно адаптувати до вітчизняних умов у сфері оподаткування імпорту товарів легкої промисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Порівняно з 2000 роком загальний світовий обіг продукції легкої промисловості зріс майже вдвічі. Так, у Сполучених Штатах Америки споживання товарів легкої промисловості зросло на 99,3 %, в Європі — на 90,5 %, більш ніж у 2 рази зафіксовано зростання споживання в Японії [7, с. 22]. Світовий центр легкої промисловості поступово переміщується до країн Азії. Європейські країни пропонують модні тенденції, розвивають елітний сегмент ринку легкої промисловості, зберігають лідируючі позиції у сфері виробництва брендових товарів, однак, виробництво масового сектору переважно змістилося до Китаю та інших країн Азії.

Світовими лідерами у сфері експорту текстильної продукції, за даними СОТ, є Китайська Народна Республіка (10 % світового експорту), Німеччина, Гонконг, Південна Корея, Італія (8 %), Тайвань (7 %), Сполучені Штати Америки (6 %). Серед основних світових експортерів швейної продукції є Китайська Народна Республіка (17 %), Гонконг (12 %), Італія, Мексика, Туреччина, Німеччина та Сполучені Штати Америки (7 %), Фінляндія, Франція (5 %).

Звертаючись до особливостей оподаткування імпортованих операцій в Китайській Народній Республіці, що є безумовним лідером у сфері виробництва товарів легкої промисловості та їх реалізації на міжнародному ринку, зосередимо увагу на наступних аспектах.

29 липня 2013 р. Головне державне податкове управління Китайської народної республіки та Міністерство фінансів КНР представили повідомлення № 52-2013 "Про тимчасове звільнення від податку на додану вартість і податку на підприємницьку діяльність частини мікропідприємств", згідно з яким підприємства з доходом на місяць, що не перевищує 20 тис. юанів (приблизно 42 тис. грн.), повністю звільняються від сплати податку на підприємницьку діяльність та ПДВ. Ставка ПДВ для малих платників податків в КНР становить 3 %. Платники податків КНР можуть користуватися правом на застосування привілейованих режимів оподаткування, найпоширенішими з яких є справляння податку за зниженою ставкою, звільнення від податків, нестягнення податку. Положеннями закону КНР "Про управління збором податків" передбачено, наприклад, пільги з податку на доходи для малих малорентабельних підприємств, для нових підприємств, підприємств передових технічних послуг, у разі створення суб'єктів господарювання в центральних, західних або інших регіонах, що відстають в економічному розвитку.

Малими малорентабельними суб'єктами господарювання в КНР вважаються виробничі підприємства з сумою доходів, які підлягають оподаткуванню, не більше 300 тис. юанів на рік (приблизно 630 тис. грн.), загальною вартістю активів, що не перевищує 30 млн юанів (приблизно 63 млн грн.) та загальною чисельністю робітників до 100 осіб, а також підприємства інших видів діяльності з доходами не більше 300 тис. юанів на рік, чисельністю робітників, що не перевищує 80 осіб, та вартістю активів не більше 10 млн юанів. Уповільнення економічного розвитку після світової кризи 2008 р.

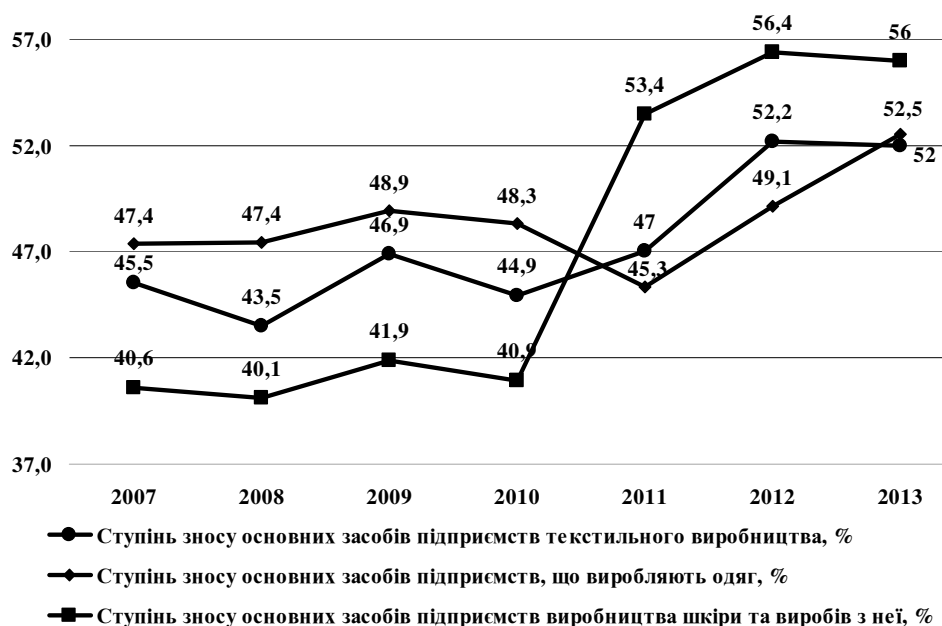

Рис. 1. Динаміка ступеня зносу основних засобів на підприємствах легкої промисловості України за період 2007–2013 рр.

Джерело: висвітлено автором за даними Державної служби статистики України [3].

викликало швидку реакцію уряду Китаю. Так, серед інших заходів у 2013 р. розширено податкові пільги для малого бізнесу та операцій щодо покращення інфраструктури. В КНР нові підприємства звільняються від всіх податків на три роки, крім того, податкові пільги пропонуються при ввезенні спеціального обладнання.

В Україні підприємства сплачують податки з першого дня свого існування, в т. ч. і ПДВ при ввезенні імпортного обладнання, без якого ефективне функціонування у сфері виробництва товарів легкої промисловості неможливе. Оснащення сучасних вітчизняних виробників легкої промисловості не дозволяє автоматизувати цілий ряд процесів, що спричиняє зростання собівартості продукції, неможливість конкурувати з турецькими та китайськими аналогами.

Проблему зниження техніко-технологічного потенціалу суб'єктів господарювання в галузі легкої промисловості України через моральний та фізичний знос наявного устаткування практично неможливо вирішити без державної підтримки. Питання нестачі сучасного обладнання в галузі легкої промисловості є дуже актуальним, на більшості підприємств професійне обладнання або застаріле, що спричиняє збільшення собівартості готової продукції галузі, або наявної кількості обладнання недостатньо.

Досить цікавим для впровадження в Україні є досвід Індонезії, а саме її програма мо-

дернізації швейного та текстильного сектору. Так, у країні запроваджено державне фінансування за конкретним цільовим призначенням — закупівля машин та обладнання галузі. Звертаємо увагу на те, що частина фінансування спрямовується на закупівлю імпортного обладнання. Крім того, запроваджене пільгове кредитування державними банками під знижені відсоткові ставки.

В Індії запроваджено значну кількість програм для розвитку та підтримки підприємств, що займаються виробництвом шкіри. Держава створила умови для розширення можливостей місцевих підприємств оновлювати наявне технологічне обладнання. Так, впроваджено наступні заходи: державне фінансування, спрямоване на модернізацію виробничих потужностей, розвиток технологій, просування експорту, розширення ринків збуту; скасування митних платежів та зборів для імпортного обладнання для очисних споруд; нульова ставка ввізного мита для шкір, шкірсиловини, компонентів для виробництва одягу, взуття та шкіряних виробів; функціонування певних схем повернення мита. Інтегрована програма розвитку шкіряного сектору в Індії спрямована на перехід до сучасного рівня виробництва, швидкий розвиток сектору, модернізацію виробничих потужностей. Так, через Центральний науково-дослідний шкіряний інститут Індії можливо отримати до 30 % від загальної вартості обладнання чи будівель в якості дотацій.

Ступінь зносу основних засобів на підприємствах легкої промисловості України є досить високою та має тенденції до збільшення. Якщо у 2011 р. на підприємствах текстильного виробництва, виробництва шкіри та одягу, виробів із шкіри, а також інших матеріалів в Україні ступінь зносу становила 46,3 %, у 2012 р. — 52,3 %, то вже у 2013 р. — 53,5 %. Так, у 2012 р. вибуло основних засобів на підприємствах легкої промисловості в сумі 669,053 млн грн., що на 13 % більше за загальну суму основних засобів, що надійшли на ці підприємства, відповідно, коефіцієнт зростання за 2012 р. був менше за 1,0 [3].

Реальні показники ступеня зносу основних засобів у галузі є ще гіршими за офіційні дані. На думку експертів, лише 20 % устаткування галузі відповідає світовим стандартам. Більшість наявного обладнання не дозволяє виробляти продукцію, яка буде в змозі конкурувати з імпортними аналогами по якості та ціні. Придбання нового сучасного обладнання для підприємств галузі легкої промисловості є складним питанням через нестачу вільних оборотних коштів, високий рівень процентних ставок на кредитні кошти, практично повну відсутність наявного обладнання легкої промисловості вітчизняного виробництва, високий рівень податкових та митних платежів при імпорті.

Т.Ф. Аунапу та Н.В. Зав'язькіна зазначають, що у Російській Федерації з боку держави серед основних заходів щодо стабілізації ситуації в легкій промисловості країни ще з 2006 року запроваджено дозвіл на імпорт технологічного обладнання при нульовому рівні імпортного мита та без обкладання ПДВ [1, с. 48].

Ступінь зносу основних засобів на окремих підприємствах легкої промисловості України представлено на рисунку 1.

Згідно з планом заходів для реалізації Стратегії розвитку легкої промисловості Російської Федерації на період до 2020 р. [7] для підвищення інвестиційної привабливості галузі легкої промисловості одним із заходів є державна підтримка в частині виділення бюджетних коштів на відшкодування частини витрат на погашення відсотків за банківськими кредитами, отриманими на закупівлю обладнання та запасних частин галузі.

Цікавими для розгляду та адаптації до законодавства України в сучасних умовах є впроваджені заходи в Російській Федерації, направлені на захист внутрішнього ринку країни від незаконного обігу товарів. Згідно з

Постановою № 791 від 11.08.2014 р. серед основних заходів захисту внутрішнього ринку є:

— заборона закупівлі для забезпечення федеральних потреб товарів легкої промисловості державними замовниками, які мають походження з іноземних держав (виключення складають Республіка Білорусь і Республіка Казахстан), за винятком ситуацій, коли виробництво вищезазначених товарів легкої промисловості на територіях Російської Федерації, Республіки Казахстан та Республіки Білорусь відсутнє;

— вимога до учасників закупівлі для забезпечення федеральних потреб товарів легкої промисловості, у тому числі в рамках державного оборонного замовлення, використовувати виключно матеріали, країною походження яких є Російська Федерація, Республіка Казахстан та Республіка Білорусія.

Розглянемо досвід зарубіжних країн у сфері імпортозаміщення товарів легкої промисловості та збільшення питомої ваги вітчизняного виробництва товарів галузі в її загальному обсязі, доцільності корегування митних ставок на імпортні операції, пов'язані із ввезенням на митну територію країни різних товарних підгруп легкої промисловості.

Після 2011 р. у Перу зафіксовано зниження профіциту торгового балансу, за результатами зовнішньоторговельної діяльності 2013 р. зафіксовано дефіцит торговельного балансу у розмірі 1,843 млн \$ США. Від'ємне сальдо торговельного балансу у 2013 р. зафіксовано вперше за останні роки. Так, урядом Перу розроблено різні заходи для вирівнювання показників зовнішньої торгівлі, серед яких були і заходи у сфері оподаткування імпорту товарів легкої промисловості. Так, у 1 кварталі 2014 р. було зібрано 12 млн \$ у вигляді антидемпінгового мита на одяг китайського походження, введеного у грудні 2013 р. Національним інститутом з питань конкуренції оборони та захисту інтелектуальної власності (INDECOPI) на п'ять видів одягу китайського походження: сорочки, поло, шорти, брюки, шкарпетки та товари, що були у вжитку, для нейтралізації негативного впливу імпорту товарів з Китаю за демпінговими цінами на перуанську легку промисловість. Ставка антидемпінгового зв'язного мита на шорти і брюки з Китаю складає 3,73 \$ за одиницю. Антидемпінгові ставки застосовуються виключно до одягу китайського походження, які імпортуються за митною вартістю, що менше 15,98 \$ для брюк та шортів, 6,73 \$ для сорочок, 4,33 \$ для поло, 1,24 \$ для шкарпеток та 1,59 \$ для товарів, що були у вжитку.

Таблиця 1. Показники балансу товарів в Україні за період 2008—2013 рр.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Експорт товарів, млн \$ США	67717	40394	52191	69418	70236	64984
Імпорт товарів, млн \$ США	-83808	-44701	-60579	-85670	-89714	-84582
Торговий баланс	-16091	-4307	-8388	-16252	-19478	-19598
Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом, %	80,8	90,4	86,2	81,0	78,3	76,8

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [4].

З 27 травня 2014 р. почала діяти нова ставка антидемпінгового мита на синтетичні ковдри, волокна та інші тканини китайського походження (коди 6301.40.01 та 9404.90.99) у Мексиці за умови, якщо вищезазначені товари імпортуються за митною вартістю, що нижче 12,1 \$ за кілограм. Так, уряд Мексики та секретаріат економіки (SE) провели антидемпінгове розслідування відповідно до заяви Apolo Textil, SA de CV и Grupo Textil Providencia, SA de CV щодо недобросовісної торговельної практики та цінової дискримінації імпорту товарів легкої промисловості китайського походження, результатом якого стало введення антидемпінгових ставок мита на деякі товари з Китаю, які будуть розраховуватись як різниця між імпортною ціною на товари легкої промисловості та довідковою ціною відповідно до офіційних даних.

Федеральна Адміністрація державних доходів Аргентинської Республіки (AFIP) запровадила нові ставки мита на імпорт рукавиць та мітенок азійського походження. До імпортих рукавиць, що виготовлені з вовни, тонкого волосу тварин або трикотажу, застосовується ставки ввізного мита 12 \$ США за кілограм, рукавиці з бавовни оподатковуються за ставкою 6 \$ США за кілограм, імпорт рукавиць, вироблених із синтетичних волокон, призведе до їх оподаткування за ставкою 10,23 \$ США за кілограм товару легкої промисловості. Підвищення ставок мита спричинено бажанням захистити місцеву промисловість, збільшити зайнятість в країні.

Наявні тенденції щодо збільшення дефіциту торгового балансу товарів легкої промисловості в Україні є загрозливими. Саме в цій ситуації пропонується застосувати зарубіжний досвід таких країн як Індія, Індонезія, Перу, Мексика, Російська Федерація та інших та провести за процедурою, встановленою СОТ, дослідження проявів демпінгу або недобросовісної конкуренції та введення антидемпінгових ставок мита на імпорт одягу та взуття за умови існування таких доказів для вирівнювання показників зовнішньої торгівлі та підтримки вітчизняного товаровиробника.

Україна відповідно до норм статті XII ГАТТ має право корегувати імпорти мита у випадку, коли потрібно зупинити значне зменшення монетарних резервів, вплинути на розвиток економічних ресурсів або досягти продуктивної зайнятості. Згідно з документом Світової організації торгівлі від 12.09.2002 р. "Адекватність Резервів" тимчасові надбавки до ставок мита можуть запроваджуватися у розмірі від 3 % до 24 % на обмежений час з метою вирівнювання показників платіжного балансу.

Розглянемо динаміку балансу товарів в Україні за період 2008—2013 рр. та представимо аналітичну інформацію в таблиці 1.

Так, на результат торгового балансу України (збільшення від'ємного сальдо) також вплинуло збільшення імпорту товарів легкої промисловості. Загалом, за 2013 р. від'ємне сальдо торгового балансу України склало 19,6 млрд \$ США (коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом зафіксовано на рівні 76,8 %), тоді як за результатами 2008 р. від'ємне сальдо торгового балансу України склало 16,1 млрд \$ США (коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом зафіксовано на рівні 80,8 %). Зазначимо, що показники торгового балансу України у 2008 р. у момент світової фінансово-економічної кризи були кращими за показники 2013 р.

Законом України від 04.02.2009 р. № 923-VI було застосовано певні заходи щодо тимчасового обмеження імпорту товарів по тих позиціях, темпи зростання яких не можна пояснити факторами міжнародного розподілу праці чи звичайною ціновою кон'юктурою. Таке обмеження слугувало для відновлення рівноваги платіжного балансу України та не застосовувалось для протекціоністських цілей. Розмір тимчасової надбавки, затвердженої Законом України склав 13 % митної вартості імпортих товарів крім товарів критичного імпорту. Тимчасова процедура спиралася на відповідні статті XII—XIII, XV, XVIII ГАТТ 1994 та "Тлумачення заходів, передбачених Генеральною угодою з тарифів і торгівлі 1994 р. щодо платіжного балансу".

ВИСНОВКИ

Дослідивши зарубіжний досвід оподаткування імпорتنих операцій таких країн як Китайська Народна Республіка, Індія, Російська Федерація, Республіка Індонезія, Народна Республіка Бангладеш, Киргизька Республіка, Республіка Перу, Мексиканські Сполучені Штати, Мальдівська Республіка, Аргентинська Республіка та інших визначено заходи, які пропонуються до застосування у вітчизняних умовах. Заходи щодо адаптації зарубіжного досвіду оподаткування імпорتنих операцій до вітчизняних умов було поділено на 4 групи:

— у сфері забезпечення модернізації виробництва та технічного переоснащення підприємств-виробників товарів легкої промисловості (дозвіл на імпорт устаткування: без обкладання ввізним митом та ПДВ для малих підприємств, у т. ч. мікропідприємств, обсяги виробництва продукції яких за давальницькими схемами не перевищують 50 % від загальних обсягів виробництва товарів легкої промисловості, та за умови обов'язкового перерахунку та сплати всіх необхідних платежів на момент продажу обладнання, імпортованого за пільговими схемами; із відстрочкою платежу ПДВ до бюджету країни для всіх інших підприємств галузі легкої промисловості на строк до 1 року та ін.);

— у сфері сприяння активізації підприємницької діяльності у галузі легкої промисловості (застосування пільгових режимів оподаткування для малих підприємств щодо імпорту спеціального устаткування; впровадження пільгового режиму оподаткування імпорتنих операцій для нових підприємств легкої промисловості терміном до 3-х років);

— у сфері здійснення закупівельної діяльності для забезпечення державних потреб, у тому числі у сфері державного оборонного замовлення (заборонити для забезпечення державних потреб здійснення закупівлі товарів легкої промисловості, матеріалів та фурнітури для виготовлення таких товарів, що походять з іноземних держав, за винятком відсутності або нестачі вітчизняного виробництва конкретних видів товарів чи матеріалів, підтвердженої Міністерством промислової політики України);

— у сфері імпортозаміщення товарів легкої промисловості, збільшення питомої ваги вітчизняного виробництва товарів галузі в її загальному обсязі, відновлення рівноваги платіжного балансу України (корегування ставок ввізного мита на сировину та фурнітуру, що використовуються для виробництва товарів

легкої промисловості для вдосконалення вітчизняної системи забезпечення підприємств галузі сировинними ресурсами; зміна умов оподаткування імпорту товарів, що були у вжитку та зменшення питомої ваги тіньового ринку в галузі; систематичне проведення за процедурою, встановленою СОТ, дослідження проявів демпінгу або недобросовісної конкуренції та введення антидемпінгових ставок мита за умови існування таких доказів; розгляд доцільності застосування заходів щодо тимчасового обмеження імпорту товарів (крім товарів критичного імпорту) для відновлення рівноваги платіжного балансу України шляхом введення тимчасової надбавки до ставок ввізного мита.

У результаті комплексного запровадження вищезазначених заходів щодо адаптації зарубіжного досвіду оподаткування імпорتنих операцій до вітчизняних умов очікуються отримати синергетичний ефект у вигляді підвищення конкурентоспроможності товарів вітчизняних підприємств легкої промисловості на міжнародному рівні, стійкого розвитку галузі легкої промисловості України в умовах глобалізаційних процесів, забезпечення гідного місця вітчизняних товарів галузі у середній ніші світового ринку товарів легкої промисловості за параметром "ціна-якість" (середня якість продукції, простий дизайн, середній рівень цін, широкий асортимент товарів легкої промисловості).

Література:

1. Аунапу Т.Ф. Создание текстильного кластера как способ развития текстильного и швейного производства в Алтайском крае / Т.Ф. Аунапу, Н.В. Завьялкина // Вестник Алтайской академии экономики и права. — Раздел 2. "Прикладные исследования экономических процессов". — 2011. — № 2 (20). — С. 48—51.
2. Нефьодова Ю.В. Напрями розвитку легкої промисловості України / Ю.В. Нефьодова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. — Серія "Економічні науки". — 2010. — № 3. — С. 20—25.
3. Основні засоби України за 2013 рік: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm
4. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2013 р. / Національний банк України. —

2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV / Верховна рада України. — Офіц. вид. — К.: Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29.

6. Стовба Т.А. Системне відродження підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах / Т. А. Стовба // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2009. — № 35. — С. 268—274.

7. Стратегия развития легкой промышленности России на период до 2020 года: приказ № 853 от 24.09.2009 г. / Минпромторг России. — 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.minpromtorg.gov.ru>

8. Усенко О. Оцінка результатів угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС для галузей обробної промисловості (машинобудування, хімічної, легкої промисловості) [Електронний ресурс]. — 2007 Режим доступу: http://iepjournal.com/journals/7/2007_4_Usenko.pdf

9. Яковенко О. В. Шляхи удосконалення оподаткування податком на додану вартість та ввізним митом операцій з імпорту основних фондів / О. В. Яковенко, Ю. О. Медвідь // Митна безпека. — 2013. — № 1. — С. 24—32.

References:

1. Aunaru, T. F. and Zav'jalkina, N. V. (2011), "Creating textile cluster as a way of development of textile and garment production in the Altai region", Vestnik Altajskoj akademii ekonomiki i prava, vol. 2 (20), pp. 48—51.

2. Nef'odova, Ju.V. (2010), "Areas of light industry of Ukraine", Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu ekonomiky i torhivli im. Mykhajla Tuhan-Baranovs'koho, vol. 3, pp. 20—25.

3. State Statistics Service of Ukraine (2014), Fixed assets Ukraine for 2013: statistical bulletin, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm (Accessed 20 October 2014).

4. National Bank of Ukraine (2014), Balance of payments and external debt of Ukraine. 2013, available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 20 October 2014).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On the National Program of Adaptation of Ukraine to the European Union", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 29.

6. Stovba, T. A. (2009), "System revival of light industry on innovative principles", Visnyk

sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 35, pp. 268—274.

7. Industries Ministry of trade of Russia (2009), Strategy for the development of light industry in Russia for the period up to 2020, available at: <http://old.minpromtorg.gov.ru> (Accessed 20 October 2014).

8. Usenko, O. (2007), "Evaluation of a free trade agreement between Ukraine and EU manufacturing industries (machinery, chemical, light industry)", available at: http://iepjournal.com/journals/7/2007_4_Usenko.pdf (Accessed 20 October 2014).

9. Yakovenko, O. V. and Medvid', Yu. O. (2013), "Ways of improving tax value added tax and import duty import operations of fixed assets", Mytna bezpeka, vol. 1, pp. 24—32.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2014 р.

УДК 657.1.011.56

А. М. Ужва,

к. е. н., кафедра обліку та економічного аналізу,

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

Я. В. Нікітіна,

магістрант, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

УДОСКОНАЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

A. Uzhva,

Ph.D. accounting and economic analysis, Mykolayiv V.O. Suhomlinskiy National University, Mykolaiv

Y. Nikitina,

a student of Master's Degree, Mykolayiv V.O. Suhomlinskiy National University, Mykolaiv

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING OWN CAPITAL IN MODERN CONDITIONS

Стаття присвячена теоретичному та методологічному обґрунтуванню і практичним питанням організації обліку й оцінки власного капіталу в акціонерних товариствах у сучасних умовах. Розглянуто основні підходи до визначення поняття "власний капітал" як основного фінансового джерела функціонування підприємства. Запропоновано пропозиції з методики вдосконалення обліку власного капіталу в частині формування статутного капіталу та нарахування дивідендів. Сучасні вимоги швидкості та своєчасності надання інформації призводять до комп'ютеризації фінансового та управлінського обліку і аналізу власного капіталу, тому визначено основні відмінності при роботі з бухгалтерськими рахунками в комп'ютерних програмах. Внесено пропозиції та розроблено рекомендації щодо удосконалення методики обліку власного капіталу акціонерного товариства та документального відображення обліку капіталу. Розроблено система додаткових субрахунків та внесено зміни до синтетичних рахунків з обліку складових власного капіталу.

This article is devoted to the theoretical and practical bases and practical issues of accounting and the equity in joint stock companies in the modern world. The basic approaches to the definition of "own capital" as the main financial source of an enterprise. Proposals on methods of improving equity in the account of the authorized capital and dividends. Modern requirements of speed and timeliness of information leading to the computerization of financial and management accounting and analysis on equity, so the main difference when working with accounts in computer programs. The suggestions and recommendations for improving the method of accounting equity company and documentary records reflect capital. A system of additional sub-accounts and changes to the accounts of the synthetic component of equity.

Ключові слова: власний капітал, статутний капітал, нараховані дивіденди, комп'ютеризована система бухгалтерського обліку, зареєстрований капітал.

Key words: own capital, statutory capital, accrued dividends, computerized accounting system, registered capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Власний капітал підприємства виступає основним чинником виробництва, є вихідною точкою створення господарюючого суб'єкта, а також гарантом фінансової стійкості підприємства. У сучасному бухгалтерському обліку допускається багатоваріантність вирішення питань щодо формування та використання власного капіталу. Вирішення проблем управління власним капіталом як основним джерелом, що сприяє ефективній діяльності та підвищенню конкурентоспроможності підприємства, не-

можливо без оптимізації процесу управління власним капіталом. Саме тому поняття управління власним капіталом набуває значної ваги при прийнятті важливих управлінських рішень.

На даний момент часу забезпечення перспектив розвитку підприємства неможливе без використання шляхів оптимізації управління власним капіталом. Вирішення питання пошуку оптимального механізму управління власним капіталом на підприємстві є першочерговим завданням для формування його ефективної структури та забезпечення безперервної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика пошуку шляхів оптимізації процесу управління власним капіталом на підприємстві є широко дослідженою вітчизняними та зарубіжними науковцями такими, як Ф.Ф. Бутинець, В. Варічева, О.Й. Вівчара, Н.М. Воськало, О.І. Гриценка, Т.В. Кучеренка, Е.П. Шайко, В.К. Мервенецька, В.В. Сопка, М.Я. Дем'яненко, М.Й. Маліка, С.І. Юрія та інших. Завдяки роботам цих учених сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень. Проте у працях даних вчених не існує єдиної думки щодо визначення поняття управління власним капіталом та пошуку шляхів його оптимізації, що вимагає більш глибокого дослідження даного питання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є подальший розвиток теоретичних та практичних основ бухгалтерського обліку власного капіталу підприємства у сучасних умовах з позицій уточнення визначення поняття "власний капітал", а також розробка вдосконаленої структури власного капіталу, додаткових субрахунків рахунків для його обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основою ринкової економіки є відносини власності, які в системі бухгалтерського обліку виражені категорією "власний капітал". Підприємство, що відокремлено від інших здійснює господарську діяльність, повинно володіти капіталом. Структура і динаміка власного капіталу є найсуттєвішим показником, що визначає фінансовий стан підприємства. В той же час основним джерелом, де акумулюється та систематизується необхідна інформація, є бухгалтерський облік. У процесі господарської діяльності власний капітал зростає завдяки доходам від підприємницької діяльності, за рахунок додатково вкладеного капіталу, безоплатно отриманих активів, дооцінки необоротних активів та зменшується в результаті понесених витрат, розподілу (виплати дивідендів тощо) накопиченого капіталу між засновниками (учасниками) [11, с. 305]. Великий спектр організаційно-правових форм підприємств, де спостерігаються відмінності у відносинах власності, регулюванні майнових питань, зумовлює особливості обліку власного капіталу та відображення цієї інформації у фінансовій звітності. Розкриття цих особливостей та методичне забезпечення обліку власного капіталу в підприємствах сприятиме підвищенню повноти та достовірності

інформації про їх фінансово-майновий стан у фінансовій звітності, що дозволить користувачам звітності приймати обґрунтовані та виважені управлінські рішення. Тому на сучасному етапі діяльності підприємств виняткове значення мають вдосконалення методики обліку формування відносин власності та власного капіталу.

Проблемам обліку власного капіталу присвячені праці таких провідних вітчизняних учених, як Ф.Ф. Бутинець, О.О. Терещенко, Т.В. Гладких, Г.А. Ямборко, В.В. Сопко, О.Й. Вівчар та ін. Проте питання обліку власного капіталу на підприємствах залишаються актуальними та потребують вдосконалення методології. Досить важливим є питання структури власного капіталу, відображення його змін на аналітичних рахунках бухгалтерського обліку та у звітності, а також визначення поняття "власний капітал".

В економічній літературі існують різні підходи до визначення поняття "власний капітал". Відповідно до НП(С)ПО 1 власний капітал — це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [6]. Різноманітність поглядів вітчизняних та зарубіжних економістів свідчить про неоднозначність та багатоаспектність поняття "власний капітал", що зумовлено його різносторонніми функціями.

Ф.Ф. Бутинець розуміє під власним капіталом загальну вартість засобів підприємства, які належать йому на правах власності та використовуються ним для формування його активів [1].

О.О. Терещенко вважає, що власний капітал — це сальдо між загальною сумою активів та позичковим капіталом. Він характеризує частину майна, яка профінансована власниками корпоративних прав підприємства (завдяки безпосереднім внескам грошових коштів (майнових об'єктів) чи в результаті реінвестування прибутку) [10, с. 13].

О.Й. Вівчар трактує це поняття як сукупність власних фінансових ресурсів підприємства, відображену в першому розділі пасиву бухгалтерського балансу, що знаходиться в електронній (статутний капітал, додатковий капітал, резервний фонд) та нефондовій (нерозподілений прибуток) формах і належить йому на правах власності, господарського ведення і повного розпорядження [3].

На думку В.В. Сопко, власний капітал — це власні джерела підприємства, які без визначення строку проведення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з уже оподаткованого прибутку [8, с. 85].

Т.А. Городня визначає власний капітал як нагромаджений шляхом збереження запас економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучається його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з чинниками часу, ризику і ліквідності [4].

Удосконалення обліку власного капіталу насамперед зумовлено неточностями типових кореспонденцій рахунків, запропонованих методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку щодо операцій з формування статутного капіталу в акціонерних товариствах, зокрема його формування та нарахування дивідендів.

Виходячи з цього, пропонується ведення аналітичного обліку за рахунком 671 "Розрахунки за нарахованими дивідендами": 6711 "Розрахунки за нарахованими дивідендами резидентам" і 6712 "Розрахунки за нарахованими дивідендами нерезидентам", якщо на підприємстві є акціонери резиденти та нерезиденти. Для підприємств, акціонерами яких є лише резиденти, пропонуються наступні розрізи аналітики: 6711 "Розрахунки за нарахованими дивідендами за привілейованими акціями", 6712 "Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими акціями". Якщо в акціонерному товаристві випускають акції іменні та на пред'явника: 67111 "Розрахунки за нарахованими дивідендами за іменними привілейованими акціями", 67112 "Розрахунки за нарахованими дивідендами за привілейованими акціями на пред'явника", 67121 "Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими іменними акціями", 67122 "Розрахунки за нарахованими дивідендами за простими акціями на пред'явника".

Сучасні вимоги швидкості та своєчасності надання інформації призводять до комп'ютеризації фінансового та управлінського обліку і аналізу власного капіталу. Застосування комп'ютерних технологій у бухгалтерському обліку значно підвищує продуктивність праці бухгалтерів. Однак під час організації бухгалтерського обліку власного капіталу на підприємстві виникає питання про потребу впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку (КСБО) [2, с. 34].

Організація бухгалтерського обліку потребує певних передумов, серед яких здебільшого виділяють чотири основні [5]:

1. Ретельне вивчення технології виробництва.
2. Висока кваліфікація головного бухгалтера.

3. Наявність грошових коштів для інвестицій у створення та експлуатацію інформаційної системи (80 % невдалих спроб у комп'ютеризації обліку зумовлені відсутністю коштів).

4. Зацікавленість директора і головного бухгалтера підприємства у впровадженні інформаційних систем (на шляху комп'ютеризації обліку, як показують дослідження, через незацікавленість керівництва зазнали невдач близько 20 % підприємств).

Основні відмінності при роботі з бухгалтерськими рахунками в комп'ютерних програмах полягають в наступному:

— існує можливість одночасного ведення обліку в декількох планах рахунків;

— значно розширено можливості аналітичного обліку.

При організації комп'ютерної форми обліку в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю особливості полягає у правильній організації аналітичного обліку складових власного капіталу, зокрема, статутного (акціонерного) капіталу — за видами акцій (простими, привілейованими; іменними, на пред'явника), за акціонерами, засновниками, внесками в національній та іноземній валюті тощо.

Отже, при комп'ютеризації обліку власного капіталу слід обов'язково вести аналітичний облік за допомогою довідника "Засновники" або іншого створеного довідника. В довіднику відкриваються субрахунки на кожного засновника;

Д 461 К 40 — відображено заборгованість по внесках засновників-резидентів (в національній валюті);

Д 462 К 40 — відображено заборгованість по внесках засновників-нерезидентів (в іноземній валюті);

Д 4611 К 40, Д 4621 К 40 — безпосередньо ведення аналітичного обліку в межах субрахунку тощо;

Д 10 К 4611, Д 30 К 4621 — на суму погашення заборгованостей по внесках до статутного капіталу.

Зробивши "Аналіз рахунку", маємо інформацію про оголошений капітал і погашення заборгованостей засновників по внесках до статутного капіталу.

Для щорічних відрахувань до резервного капіталу можна розробити шаблон "Типові операції", де передбачити відрахування 5% від нерозподіленого прибутку. Для визначення прибутку програмою передбачено також автоматичне підрахування прибутку.

Вищенаведені пропозиції організації автоматизованої обробки інформації з обліку і аналізу власного капіталу забезпечують вдосконалення методології процесу обліку власного капіталу.

Основними цілями збільшення статутного капіталу є мобілізація фінансових ресурсів для виконання виробничо-технічного характеру, модернізації існуючих потужностей, переобладнання чи розширення виробництва; збільшення частки капіталу, у межах якої власники підприємства відповідають за його зобов'язаннями перед кредиторами, спрямоване на підвищення кредитоспроможності та суб'єкта господарювання та його фінансової стійкості; поліпшення ліквідності та платоспроможності підприємства (збільшення капіталу пов'язане, як правило, із залученням додаткових грошових ресурсів). Статутний капітал, як правило, збільшують, щоб мобілізувати фінансові ресурси й підвищити фінансову стійкість підприємства. Ще один важливий мотив — збільшення капіталу, за яким власники несуть відповідальність перед кредиторами, завдяки чому підвищується кредитоспроможність підприємства. Серед інших чинників, що зумовлюють збільшення статутного капіталу, слід назвати зниження ринкової ціни акцій. Ефекту зниження курсу можна досягти і без збільшення номінального капіталу, зменшивши номінальну вартість акцій, а також збільшивши їх кількість.

Статутний капітал збільшують трьома методами: збільшення кількості акцій існуючої номінальної вартості, збільшенням номінальної вартості акцій, обміном облігацій на акції.

Збільшення кількості акцій існуючої номінальної вартості. У такому разі статутний фонд підприємства зростає за рахунок трьох джерел додаткових внесків учасників та засновників; дивідендів (реінвестиції прибутку); індексації основних фондів.

Зрозуміло, реальний приплив фінансових ресурсів на підприємство відбувається лише в разі здійснення додаткових внесків інвесторів в обмін на корпоративні права суб'єкта господарювання. Ця операція пов'язана з додатковою емісією таких прав. Збільшення номінальної вартості корпоративних прав.

У такому разі акції попередніх випусків обмінюють на акції нової номінальної вартості відповідно до кількості акцій, якими володіє акціонер. Збільшення статутного фонду акціонерного товариства збільшенням номінальної вартості акцій є підставою для анулювання реєстрації попередніх випусків акцій. Тому потрібно зареєструвати випуск акцій нової номінальної вартості.

Можна вжити наступних заходів з метою покращення використання власних коштів:

- спрямування частини чистого прибутку безпосередньо на приріст статутного фонду для підвищення нормативу;

- продаж (реалізація) об'єктів основних засобів (зайвих, недовантажених, морально застарілих) і використання одержаних коштів (або бодай їх частин) на поповнення фонду власних коштів;

- вжити заходів щодо партнерських відносин з комерційними банками і збільшення на цій основі обсягу короткотермінових кредитів у своєму господарському обороті;

- розширення практики розрахунків на умовах попередньої оплати (перерахування авансів) тощо;

- потрібно визначити правильні пропорції розподілу свого капіталу між фондами основних та оборотних коштів та забезпечити, щоб ці кошти вкладалися в відповідні активи з найбільшою віддачею.

Таким чином, класифікація власного капіталу за зонами фінансової стійкості в найбільш загальному вигляді дає уяву про фінансовий стан підприємства.

Отож, підприємству потрібно вживати всіх вищеперелічених і інших заходів для того, щоб підвищити ефективність використання власного капіталу і знаходитися в зоні фінансової стійкості, за якої все майно підприємства поступово стає власним, а позичковий капітал має надійні джерела покриття.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У бухгалтерському обліку категорія власного капіталу є найбільш неоднозначною, а тому дискусійною. У зв'язку з цим у статті запропоновано використовувати узагальнене визначення терміна "власний капітал" в якості об'єкта обліку, як сукупності цінностей, що відображають обсяг прав та інтересів власників, вартісна оцінка яких розраховується як різниця між загальною сумою активів і зобов'язань підприємства. Обґрунтовано рекомендації з удосконалення його обліку, впровадження яких забезпечить ефективний контроль за формуванням власного капіталу і дотриманням концепції його збереження. Також розроблена система додаткових субрахунків та внесені зміни до синтетичних рахунків з обліку складових власного капіталу. Крім цього, розкрито сутність щодо застосування комп'ютерних технологій у бухгалтерському обліку, яке значно підвищує продуктивність праці бухгалтерів. Перспективами подальших розвідок у

даному напрямі є розробка вдосконаленої методології організації бухгалтерського обліку власного капіталу та відображення його змін у звітності.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. — Житомир: Рута, 2009. — 912 с.
2. Бобяк А. П. Формування інформаційної системи економічного аналізу власного капіталу / А. П. Бобяк // Статистика України. — 2011. — № 3. — С. 34—37.
3. Вівчар О.Й. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства / О.Й. Вівчар // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.5. — С. 146—150.
4. Городня Т. А. Сучасна стратегія управління капіталом підприємства / Т. А. Городня // Наук. вісн. НЛТУ України. — 2008. — Вип. 18.10. — С. 250—253.
5. Клименко О.В. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. / Клименко О.В. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 320 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", затверджено наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 р. № 73 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28.02.2013 р. за № 336/22868.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 року № 96 — XIV (зі змінами і доповненнями).
8. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навч. посіб. / В.В. Сопко. — К.: КНЕУ, 2006. — 526 с.
9. Скирпан О.П. Фінансовий облік: навч. посіб. / О.П. Скирпан, М.С. Палюх. — Тернопіль: ТНЕУ, 2008. — 407 с.
10. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання / О.О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с.

11. Фінансовий облік: підруч. / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко. — К.: Лібра, 2005. — 976 с.

References:

1. Butinets, F.F. (2009), Buhgaltersky finansovy Oblik [Buhgaltersky finansovy Oblik], Ruta, Zhitomir, Ukraine.
 2. Bobyak, A.P. (2011), "Formation of an information system economic analysis on equity", Statistics of Ukraine, vol. 3, pp. 34—37.
 3. Vivchar, O. J. (2009), "Shareholders' equity as a financial source of the enterprise", Naukova visnik NLTU Ukraine, Vip. 19.5, pp. 146—150.
 4. Gorodnia, T.A. (2008), "The current strategy of managing business", Naukovy visnik NLTU Ukraine, Vip. 18.10, pp. 250—253.
 5. Klimenko, O.V. (2008), Informatsiyi Sistemi i tehnologii in obliku, [Information Systems and Technologies in Accounting, Center uchbovoi literaturi], Ukraine.
 6. Ministerstvo finansiv Ukraine (2013), "National provisions (Standard) 1 "General Requirements for Financial Reporting"" available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
 7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
 8. Sopko, V.V. (2006), Buhgaltersky Oblik in upravlinni pidpriemstvom [Accounting in Business Management], Ukraine.
 9. Skirpan, O.P. (2008), Finansovy Oblik [Financial Accounting], Ternopil, Ukraine.
 10. Tereshchenko, O.O. (2003), Finansova diyalnist sub'ektiv gospodaryuvannya [Financial activity business entities], Ukraine.
 11. Rollins, S.F. Kostyuchenko, V.M. Kravchenko, I.Y. and Yamborko, G.A. (2005), Finansovy Oblik [Financial Accounting], Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 08.11.2014 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"